

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

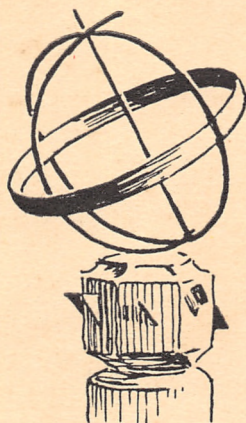
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KØBSTADMUSEET

»DEN GAMLE BY«

*Horas non numero
nisi serenas*

ÅRBOG 1953

KØBSTADMUSEET
»DEN GAMLE BY«
ÅRBOG 1953

KØBSTADMUSEET
»DEN GAMLE BY«

ÅRBOG 1953

REDIGERET AF
MUSEETS DIREKTØR

TILEGNET »DEN GAMLE BYS VENNER«

KLICHÉER
IS HAMMERSCHMIDTS
KLICHÉFABRIKER

TRYK
TH. THRUES BOGTRYKKERI
ÅRHUS

ÅRSBERETNING 1953

Hvis man i korthed skal karakterisere det år, for hvilket der her skal aflægges beretning, må det betegnes som et udstillingsår. Den sidste årbog gjorde opmærksom på, at museet nu har så mange genstande, at de ikke alle kan blive udstillede, men at dette materiale både er nødvendigt for de mere indgående studier og kan danne grundstammen i særudstillinger, hvorigennem et enkelt af de områder, museets arbejde omfatter, kan gøres tilgængeligt for besøgende. Nogle udstillinger af denne art er blevet virkelig gjort hurtigere, end det var forudset.

Ved julen og årsskiftet 1952—53 havde museet i Borgmestergårdens stue fra 1790 ordnet et middagsbord fra denne tid, der var tænkt som en hilsen til museets gæster i juleugen, og det vakte interesse hos alle de besøgende. Samtidig med denne udstilling forberedtes i forening med Århus kommunes biblioteker og Statsbiblioteket en fortsættelse af den udstilling af billeder fra det gamle Århus, som havde fået så stort besøg i jan. 1952. Den nye udstilling omfattede udelukkende billeder (malerier, fotografier m. m.) i privat eje, og takket være en stor imødekommenhed fra alle kredse i byen lykkedes det at fremdrage en række billeder, tilhørende alle slags virksomheder og foreninger, der belyste de sider af byens nyere historie, der ikke var fyldestgørende repræsenteret i den første udstilling, og de besøgendes interesse var lige så levende som i 1952. Udstillingen fandt sted i rådhusalen i tiden 17. jan. til og med 1. febr. Ved disse to udstillinger er der blevet tilvejebragt en værdifuld oversigt over det materiale, der foreligger til forståelse af byens skiftende udseende foruden et indblik i, hvor mange portrætter der findes af de personligheder, der har været med til at sætte præg på Århus ved deres erhvervsvirksomhed eller deltagelse i det offentlige liv. Selv om man

Århus postkontor, hjørnet af Mejlgade og Olufsgyde (1822—42).

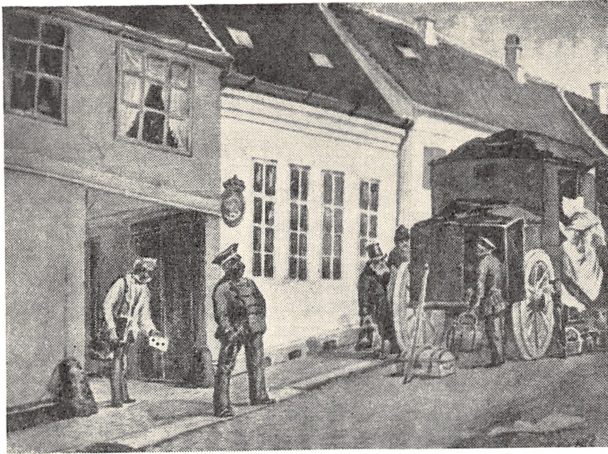
efter sagens natur kun kunne nå til en oversigt, som må suppleres for at blive nogenlunde omfattende, blev resultatet af de to udstillinger alligevel så værdifuldt, at Århus kommunes biblioteker har kunnet udgive en foreløbig liste over de billeder, man er fundet frem til.

I tiden fra 10. juni til 7. juli havde »Den gamle By« i forening med Forhistorisk Museum, Universitetets klassisk-arkæologiske Studiesamling og Naturhistorisk Museum åbnet en udstilling under navnet »Øl gennem 3000 år«, som ved støtte fra Bryggeriforeningen kunne holdes gratis åben. I »Den gamle By« kunne gæsterne i Møllersalen følge drikkekarrenes udvikling m. m. fra Ægyptens oldtid til ca. 1850, og i hvidtølsbryggeriet viste et par ældre bryggeriarbejdere omkring og fortalte de besøgende om arbejdet, som det formede sig, da de begyndte deres virksomhed på et bryggeri. Både emnet og tiden for åbningen gav denne udstilling held.

I anledning af Århus Urmagerlavs jubilæum afholdtes 7.—15. november en udstilling af ure i rådhusets receptionslokaler, hvor museet viste sine mest værdifulde stykker. Både solure, standure og lommeure var repræsenterede, og udstillingen fik et ganske overvældende besøg.

Endelig var der i dagene 13.—15. nov. udstillet julemærker fra forskellige lande og tider i museets posthus i anledning af julemærkets 50-årsdag. Den var kommet i stand ved velvillig bistand fra snedker Villy Nielsen og arkitekt Arne Knub og havde et udmærket besøg i de tre dage, den var åben.

Alle disse udstillinger har krævet meget af arbejdstiden, idet der har været store forarbejder, og det er i nogen grad gået ud over

Postkontoret i Rosensgade (1856—66). Akvarel af Fr. Visby.

andre lige så nødvendige opgaver, der helt har måttet skydes til side. Mere og mere føles manglen på personale, og hvis museet skal udføre sine arbejder tilfredsstillende, vil det være uundgåeligt, at antallet af medarbejdere forøges. Det er ikke blot museets opgave at udstille i sine egne samlinger eller i særlige udstillinger, men konservering og katalogisering, der danner forudsætningen for den videre bearbej-

Århus postkontor. Fredenstov (1870—1905).

delse, kræver stadig mere tid, og antallet af henvendelser til museet om oplysninger af forskellig slags er stigende og kan undertiden forlange ret vidtløftige undersøgelser. Selv om museet ikke går uden for det område, der er afstukket for det, stilles der større og større krav til det, og skønt museet med glæde har iagttaget denne udvikling, som vidner om dets stigende betydning, vil den ikke kunne fortsættes, uden at det får bedre muligheder for at imødekomme de ønsker, man med rette stiller til det.

I forrige årbog blev det omtalt, at genrejsningen af huset fra Storegade 2 i Aabenraa var begyndt. Opførelsen blev noget forsinket af det regnfulde vejr, ligesom den bløde grund krævede en særlig fundering, men 31. marts nåede man at holde rejsegilde på huset, og derefter skred arbejdet jævnt frem, så bygningen kunne åbnes 5. septbr. Som tidligere omtalt i disse årbøger er genrejsningen sket ved en samvirken mellem museet og den komité fra post- og telegraf-etaten, der var dannet for at rejse en postgård i »Den gamle By«. Desuden har museet haft et omfattende og værdifuldt samarbejde med Dansk Post- og Telegrafmuseum, som har deltaget i udstyrelsen af posthuset og telegrafstationen ved gaver eller deponering af forskellige sager, der ellers ikke kunne fremskaffes. Museet bringer såvel denne institution som alle, der har medvirket ved udstyrelsen af posthuset, sin varme tak.

I forbindelse med åbningen af posthuset havde postvæsenet og postmuseet åbnet en stor udstilling i rådhusalen, der velvilligt var stillet til rådighed af byen. Man kunne her følge postens og telegrafens udvikling gennem tiderne op til vore dages fuldt moderne ekspeditionskontor. Efter at denne udstilling var blevet åbnet, kørte deltagerne i rutebiler til »Den gamle By« og samledes foran Aabenraa-huset. Her talte postmester H. Emborg som formand for den komité, der var nedsat for at rejse postgården, generaldirektør K. J. Jensen, postmester J. Nikolaisen, Aalborg, postmester Holbølls søn, Carl Heger Holbøll, borgmester Gjelstrup, Aabenraa, samt museets formand, landsretssagfører C. Holst-Knudsen. Der blev fra alle sider udtalt en tak til de mange bidragydere, som ved deres gaver havde medvirket til husets genrejsning, og til komitéen, hvis arbejde havde været afgørende for opgavens løsning.

Gavlen på det genopførte hus fra Aabenraa. *M. Jæger fot.*

Når man fra hoveddøren i gavlen træder ind i bygningen, står man i dielen, hvor museets malede skabe og standkister fra Sønderjylland er anbragt, og fra dette rum er der atter adgang til en mindre stue med sønderjyske møbler og et køkken med åben skorsten, hvor der foruden møbler fra landsdelen også er udstillet stedlige fajancer, messingtøj fra kobbermøllen ved Flensborg og forskelligt andet køkkentøj. Det særlige milieu i denne del af huset understreges både gennem rumfordelingen og inventaret.

Fra dielen er der i baggrunden adgang til postmesterens dagligstue med generaldirektør Danneskiold-Samsøes skrivebord og møbler fra et postmesterhjem, og herfra er der atter adgang til postkontoret, der er udstyret med inventar fra Christian den Niendes tid. Gennem en lille forstue kommer man ind i telegrafekspeditionen med Peter Fabers gamle skrivebord, og herfra er der adgang til en stue med minder om postmester E. Holbøll og forskellige sager, der fortæller om julemærket og dets historie.

Da den officielle åbning var endt med afslutningen af talernes række, blev det gamle postkontor tilgængeligt for publikum, idet den

Dagstempel for postkontoret
i »Den gamle By«.

bevarede diligence fra Vejle-Brande ruten rullede op med mandskab og passagerer, der ligesom posthusets personale var iført de gamle dragter. I løbet af 5. og 6. septbr. havde museets gæster lejlighed til at besøge postkontoret, købe frimærker og få deres post ekspederet. Postvæsenet havde ladet fremstille et særligt dagstempel, der første gang blev taget i brug ved denne lejlighed.

Postkontoret var ligeledes åbent for ekspedition 13.—15. nov. i forbindelse med julemærkeudstillingen, og det er hensigten at holde det i drift i turisttiden for museets besøgende. De to gange, det har været åbent, har det haft et overvældende besøg, så det vil forhåbentlig være muligt at lade dette led af museet indgå i samlingens liv.

Som depositum fra Aarhus Museum har »Den gamle By« modtaget dens møntsamling med undtagelse af de klassiske mønter. Ordningen og udstillingen af denne samling vil tage nogen tid, men formentlig vil en del af den blive tilgængelig i løbet af 1954. Som erstatning for, at mønterne ikke har kunnet udstilles, er der afholdt to demonstrationer af mønt- og medalletyper ved Aarhus Mønt- og Medalleforenings møder.

Til Det danske Kunstindustrimuseums udstilling af dansk sølv har museet bidraget med udlån, ligesom den lokalhistoriske udstilling i Horsens efter anmodning af dens ledelse modtog enkelte sager til lån.

★

Fra forskellig side har museet i 1953 modtaget mange gaver og andre forøgelser af samlingerne, og til alle bringer »Den gamle By« en tak, selv om kun et udvalg af tingene kan nævnes her. Uanset den snævre plads i museet, der vanskeliggør en tilfredsstillende ordning, må det stadig søge at forbedre samlingerne, og der savnes stadig mange af de mere betydningsfulde og derfor også mere kostbare

sager. I denne årsberetning må museet fremhæve, at undervisningsministeriet ved et tilskud har bidraget til erhvervelsen af seks ens, maledede empirestole med rørfletning, stammende fra Vendsyssel, der nu har fået deres plads i S. M. Holsts gård, og at Ny Carlsbergfondet, A/S Thomas Ths. Sabroe & Co., A/S Det danske Trælastkompagni og A/S Korn- og Foderstof Kompagniet har ydet bidrag til køb af nogle sølvarbejder fra Århus fra 18. århundrede. De vil blive nærmere omtalt i den følgende årbog. Som testamentarisk gave fra fru H. M. Munk har museet bl. a. modtaget en stor sølvskål, udført af H. P. Holst, mester i Helsingør fra 1734, et lille sølvbæger i Randers-arbejde fra samme tid samt to fiskeskeer fra empiren, alle ting, der værdifuldt supplerer museets alt for lille samling af tidligere tiders guldsmedearbejder.

Mellem fru Munks gaver var også et standur af den berømte urmager Peder Møller fra Mols, og foruden dette ur har urmuseet modtaget andre forøgelser, der er skænket af komiteen til denne specialsamlings udvidelse. Et lille vægur med signaturen J. Johannsen, Casmusdam, stammer fra Sønderjylland, og et lommeur i guld-kasse med en fremstilling af en huslig scene i emaillearbejde er udført af Isac Berger (mester i København fra 1753). Kassen er muligt udenlandsk arbejde. Et andet københavnsk lommeur i sølvkasse er fremstillet af Jacob Nicolai Witte (borgerskab 1699), og et repeterur af K. Jensen stammer fra Århus (se »Seksten Århusrids«, s. 321—22). Et tilsvarende repeterur af udenlandsk herkomst er skænket af urmagermester Albrechtsen. Komiteén har desuden erhvervet et lommeur med duplexgang i kasse af forgyldt sølv, udført af R. P. A. Bredrup, mester i København 1824. Samlingen af ure er et bevis på, at et fag ved en udholdende stræben gennem årene kan tilvejebringe så meget, at det ikke alene har værdi for fagets egen snævre kreds, men også kan fange det almindelige publikums opmærksomhed.

Til museets keramiske samling har »Den gamle By«s Venner skænket et par ostindiske kopper, og antikvitethandler Bent Wohlert har foræret museet en smuk flødepotte af det tidlige københavnske porcellain. En gryde af typisk arbejde fra pottemagerne i Sorring-egnen, men brugt i Hinnerup (Sabro hrd.) er en gave fra »Den gamle By«s Venner, og som testamentarisk gave fra fru N. R. A. Bonnesen, Aal-

borg, har museet fået en velbevaret koldskålsterrin af nederlandsk fajance, stammende fra Kerteminde.

Fra samme giver hidrører et stort senbarokt egetræschatol, som efter oplysningerne ligeledes skal have hørt hjemme i den lille fynske by. I fru H. M. Munks testamentariske gave indgår også forskellige møbler, bl. a. et hængeskab, og fra frk. Dagmar Herskind har museet efter hendes testamentariske disposition modtaget et sybord og et pillespejl foruden et taffelur af den type, der var almindelig for ca. 100 år siden. Fru Sjelle har skænket et empirechatol, stammende fra Århus.

Af sager til belysning af den stedlige kultur i Østjylland må først nævnes en hattekurv i løbarbejde, der gennem længere tid har været brugt i Skivholme præstegård (Framlev hrd.) og er en gave fra arkitekt Otto Langballe, Køge, der også har skænket andre gaver af lokalhistorisk værdi. Gårdejer Karl Rasmussen har foræret to heglere (den ene med årstallet 1787, begge stammende fra Ølstedgård, Ølsted sgn. (V. Lisbjerg hrd.)), og gårdejer Anders Sørensen har givet en omfattende samling genstande fra Høver, Storrिंग sgn. (Framlev hrd.). Foruden en himmelseng og en bordfod omfatter gaven forskellige slags redskaber til belysning af arbejdslivet i fortidens gård, deriblandt to smørkerner, en garnhaspe med tenstol, en lejle, kedelskeder m. m. Fra en fjernere jysk egn stammer en primitiv brødmaskine, en gave fra fru Helga Sørensen. Den har hørt hjemme på Tvis Mosegård (Hammerum hrd.) og repræsenterer en gammel type, af hvilke flere eksemplarer gemmes i Ringkøbing Museum. Købmand A. Østergaard Nielsen har skænket et malet hængeskab, dateret 1799. Det har hørt hjemme i Hampen, Nr. Snede sgn. (Vrads hrd.), men har tidligere været andre steder i Midtjylland, og det er vel i det hele taget et spørgsmål, om de proveniensbetegnelser, der knyttes til genstande, der er mere end 150—200 år gamle, altid træffer det rette, hvis man ikke gennem særlige undersøgelser kan fastslå, at den pågældende ting har været brugt på stedet. Jyderne har altid haft stor lyst til at vandre, og alene dette kan i tidens løb have medført endda store omflytninger af sagerne.

Skønt den lokalhistoriske samling har så stor pladsmangel, at det er vanskeligt at udstille flere sager i den, er det ved forskellige omflytninger lykkedes at udstille nogle af årets gaver. Lettest var det

at anbringe et politiskilt, der er skænket af borgmester S. Unmack Larsen, adskilligt sværere blev det at ophænge 5 malerier af skovmøllerne syd for byen. De er en testamentarisk gave fra frk. Camilla Storm, København, og viser de af alle byens indbyggere kendte udflugtssteder, som de så ud ved forrige århundredes midte eller lidt før, da hele denne egn henlå i idyllisk ro. Mellem disse billeder er også et maleri af den gamle Varna mølle, set fra mølledammen, og et andet maleri af samme bygning, malet af P. A. Lüders, er skænket af fru Ida Vestesen, Hellerup. Ingeniør Bülow har foræret et perspekt af Århus, set fra nord, fra tiden omkring 1850. Alle disse malerier er her ikke omtalt for deres kunstneriske værdi, der hurtigt kan bestemmes, men fordi de giver et indtryk af Århus og omegn, som man ellers ikke kunne skaffe, og som man nødtigt vil undvære. Som omtalt i sidste årbog er det særlig billeder af byen og omegnen før 1850, der savnes, da fotografierne efter denne tid i nogen grad holder lokalhistorikeren skadesløs. Af billeder fra denne periode har museet modtaget mange. Apoteker, dr. pharm. M. N. Reimers har skænket en serie indrammede fotografier af K. Ketelsen, og fra anden side har museet også modtaget ældre billeder. »Den gamle By« søger ved fotografering af de endnu stående dele af den ældre bebyggelse at supplere sine samlinger på dette område, og ved sin negativsamling har det i årets løb kunnet imødekomme og tilfredsstille de fleste henvendelser om billedmateriale.

Som allerede omtalt har museet gennem gaver og deponeringer fra Dansk Post- og Telegrafmuseum modtaget flere ting til indretningen af postgården. Mellem de øvrige gaver til denne samling må nævnes et standur fra 1848 fra Randers postkontor. Det er udført af Jens Nielsen Haumøller og formentlig hans mesterstykke. Han var født 1826 og arbejdede på Djursland. Et posthorn med årstallet 1870 er en gave fra Postbundeforeningens III. kreds, og fabrikant Engel, Haderslev, har skænket to ældre poststempler fra denne by. Postmester Holbølls datter, fru Vibeke Ljungdahl, København, har givet sin faders luth.

Konsul Chr. Alstrup har til udstillingen af julemærker velvilligt skænket det nødvendige glas, så museet nu har materiale til mindre udstillinger af frimærker, dokumenter m. v. under dække.

En lille malet trækasse, der oprindeligt har været brugt til at gemme lys i, er en gave fra konservator P. B. Termansen, og »Den gamle By«s Venner har skænket forskellige ting fra det i Øresund sunkne skib »Snarensvend«, deriblandt en bøtte i bødkerarbejde og en lyseplade af messing. Kunsthandler Dam har foræret et harmonium fra Holløse (Ø. Flakkebjerg hrd.).

Også til håndværkssamlingerne har tilgangen været betydelig. Fru Else Wehrmann Jørgensen, Hillerød, har foræret en spinderok af mahogni, et svendestykke fra Helsingør, udført af den senere tandlæge i Århus Andreas Kjærtinge (f. 6. septbr. 1835). Et yngre svendestykke i tømmerfaget er udført af afdøde arkitekt Thestrup, Brande, og er sammen med den tilhørende sølvmedaille en gave fra fru Thestrup. De forskellige fag har desuden øget deres samlinger i museet.

Møntsamlingen har i 1953 ikke modtaget store forøgelse, idet det først er muligt at udfylde dens huller, når den er blevet fremlagt og dens øvrige materiale overskueligt ordnet. Foreløbig søger man at opbygge en så vidt muligt fuldstændig samling af medailler vedrørende begivenheder og institutioner i og med tilknytning til Århus, og til denne samling har museet modtaget gaver fra borgmester S. Unmack Larsen.

Museet bringer Økonomi- og Arbejdsministeriet sin tak, fordi det også i 1953 ved at stille arbejdskraft til rådighed har muliggjort løsningen af forskellige opgaver.

Der er i årets løb afholdt ni foredrag med lysbilleder fra museet.

Blandt museets gæster i 1953 skal her nævnes intendent Arne Appelgren, Vasa, Finland, (2. febr.), inspektør Schepelern, Frederiksborg, (21. marts), hr. Peter Wipert, Fehmern Museum, og intendent Stig Fogelmarck, Stockholm, (28. april), mr. Charleston, Victoria and Albert Museum, London, (10. juni), riksantikvar Arne Nygård-Nilssen, Oslo, (18. juni), konservator Opstad, Sarpsborg, (19. juni), fil. lic. L.-G. Kindström, Hälsingborgs Museum, (25. aug.), dr. R. van Lutervelt, Rijksmuseum, Amsterdam, (4. septbr.), og mr. A. K. Mills, The Henry Ford Museum and Greenfields Village, Dearborn, Michigan, U.S.A., (14. oktbr.).

Firiluftsscenen i »Den gamle By« bragte en opførelse af »Den

Vægelsindede«. De dygtige skuespillere gav tilskuerne en værdifuld oplevelse, og forestillingen blev ikke blot besøgt fra byen, men i sommerens løb fandt mange turister fra hele Skandinavien ud til museet om aftenen. Sæsonen var vellykket og har bidraget til at fastslå friluftsscenens værdi. Den er den eneste faste institution af denne art i Jylland, og dens rolige ledelse og dygtige skuespillerstab har allerede nu sikret den en smuk position.

SOLURET — DEN SOLLYSE DAGS TIDSMÅLER

Af AXEL V. NIELSEN

Soluret er i vor tid en prydenstand, syslen med solure en hobby. En stigende interesse for disse tidsmålere kunne ellers knytte den brudte forbindelse mellem nutidsmennesket og de foreteelser, der umiddelbart ses forløbe på himmelhvælvingen. Et enkelt bygget solur gengiver i sin skygges gang solens daglige bevægelse fra opgangen i øst til nedgangen i vest, dertil året igennem den daglige solbanes skruen sig fra den lavt liggende vinterbane op til den høje sommerbane og tilbage til vinterbanen. Det må naturligvis forudsættes, at soluret er korrekt konstrueret og opstillet, hvad ingenlunde altid gælder i nutiden; det hedder i en amerikansk bog om solure,¹ at blandt mange nye solure i USA kan de solure, der tilfredsstiller rimelige krav for tidsmåling, næsten tælles på fingrene på een hånd!²

Det var anderledes i sin tid, da soluret var samfundets tidsgiver; ældre solure er som oftest meget nøjagtige, og de mange bevarede solure i de forskellige typer fra det 15. til det 19. århundrede ligesom en omfattende litteratur om emnet vidner om deres betydning i de dage. Det var i realiteten behovet for eksakte tidsmålere, der lå bag; mekaniske ure var længe upålidelige og dyre i anskaffelse. Det kan se ud, som gik der en overgang mode i soluret; fine navne fra astronomernes verden havde udviklet dets teori og bidraget til dennes omformning til praktisk brug, men fabrikanternes udformning af ideerne kunne udarte sig til rene snurrepiberier. Sådanne rummer studier over solurets historie småtræk fra hverdagens liv i svundne tidsperioder — »hvad er klokken?« var dengang som nu et af dagens

mange og hyppigste spørgsmål; ligeledes krævede i hine tider som senere eksakt forskning gang på gang et klokkeslet eller en måling af et tidsrum. Først i nutiden har de mekaniske ure og den lette adgang til det korrekte klokkeslet slået soluret ud som tidsgiver.³

Nærværende undersøgelse er foranlediget ved en henvendelse fra »Den gamle By«. Opgaven har været fængslende; og da solure ikke tidligere synes behandlet her i landet fra mere astronomiske synspunkter, blev efter aftale enkelte ure uden for museets samling inddraget i undersøgelsen. En impuls fra anden side foreligger i en afhandling om ældre solure især i Tyskland og England af direktøren for observatoriet i Bamberg, dr. *Ernst Zinner*, en af vor tids bedste kendere af astronomiens historie.⁴ *Zinner* påpeger bl. a. betydningen af at efterspore middelalder-solure i Skandinavien, og to danske solure fra denne tidsperiode står som et tidligt forsøg på tidsmåling i Danmark.

TO DANSKE MIDDELALDER-SOLURE

To solure, det ene på Vestervig Klosterkirke i Thy, kirken med »Liden Kirsten og prins Buris grav«, det andet på Flade Kirke på Mors, stammer fra middelalderen og svarer i deres enkle form til solure fra samme tidsperiode i England, Frankrig og Tyskland.⁵

I middelalderen inddeltes døgnet i såkaldte *temporal-timer* med dag og nat *hver for sig* delt i 12 lige lange timer. En time blev ved jævndøgn lige lang dag og nat, men i sommerhalvåret var dagtimerne længere end nattimerne, i vinterhalvåret nattimerne længere end dagtimerne. I virkeligheden ændredes varigheden af en dagtime (og en nattime) fra døgn til døgn og var i samme døgn af forskellig varighed på forskellige breddegrader.

Følgende tabel giver med nogle få tal indblik i disse forhold:

Breddegrad	Dagens længde		Den temporale dagtimes længde	
	Midsommer	Midvinter	Midsommer	Midvinter
+ 35° (Tunis—Cypern)	14 ^t 28 ^m	9 ^t 45 ^m	72 ^m	49 ^m
+ 56 (Århus—København)	17 32	6 52	88	34

t = timer, m = minutter, udtrykt i timer og minutter, svarende til eet døgn = 24 lige lange timer. — Solens bane henover himlen hæves som følge af lysets brydning i atmosfæren, og dagen bliver længere; der er i tabellen taget hensyn dertil. — De givne tal gælder for vor tid; omkr. år 1000 var vinterdagen ubetydeligt kortere, og sommerdagen ubetydeligt længere, men forskellen løber kun op til omkr. 1 minut.

En temporal-time var for middelhavsegnene omkr. 20 minutter længere ved højsommer end ved midvinter; for Danmark løb forskellen op til omkr. 50 minutter, og en time i den lange sommerdag var mere end dobbelt så lang som i vinterdagen.

Tidsangivelser i gamle klosterannaler er udtrykt i temporal-timer,⁶ og kirkens og klostrets mange bede- og gudstjenestetimer, de såkaldte *horae canonicae*, fik deres faste pladser i denne inddeling af døgnet i de 2×12 timer.

Dagens time-delning efter middelalderlig sædvane kan stilles op i følgende skema.⁷

I	hora prima	solopgang
II		
III	hora tertia	udgangen af 3. time
IV		
V		
VI	hora sexta	udgangen af 6. time; middag
VII		
VIII		
IX	hora nona	udgangen af 9. time
X		
XI	hora vespera	en time før solnedgang
XII	hora completa	solnedgang

De 12 timer (I—XII) var, som engang sagt, ordenstal; det hed første time, anden time o.s.v. og ikke kl. 1, 2 . . . De kanoniske tider, hora prima, tertia . . . var derimod klokkeslet. Denne deling af dagen, der på mange måder direkte var overtaget fra oldtiden, kom i århundredernes løb ud for ændringer; således forsvandt sexta, og nona rykkede frem til middagstimen (jfr. engelsk *noon* = middag).

Også natten havde sin deling, de fire nattevagter, med de første hanegal som et varsel om, hvor langt fremskreden natten var.⁸

Klostres og kirkers faste timeplan døgnet rundt krævede midler til bestemmelse af klokkeslettet, og mange småtræk fortæller om de primitive metoder, man måtte gribe til.

Den munk, der skulle vække sine brødre til bøn kl. 2 nat, kunne i sin ensomme nattevagt være henvist til at tage tiden iagt ved at synge salmer, og hans hverv var lettere at udøve, var også ligesom sat i system, om han ved hånden havde en vejledning, der var udarbejdet i det 6. århundrede af *Gregor af Tours*.⁹ Gregor pålægger munken at bie på opgangen af bestemte stjernebilleder, forskellige billeder alt efter årstiden som følge af stjernehimlens skiftende stilling året igennem; først når det opgivne stjernebillede ses lavt i øst, er tiden inde til at begynde at synge, og munken finder i vejledningen, hvor mange salmer der skal til for at udfylde den sidste korte ventetid. Senere kom enkle ure i brug. Det hedder i en beskrivelse fra omkr. år 1250 af tilværelsen i et kloster i Dijon i Øst-Frankrig,¹⁰ at sakristanen med klokkeringning skal kalde munkene til bøn; han har til at passe det rette tidspunkt et ur, og han må regulere dets gang ved at følge stjernernes løb. Det kan have været et primitivt mekanisk ur; et sandur eller et vandur; eller et *chandelle horaire* — et »time-lys«, hvor den bortbrændte længde blev et mål for den forløbne tid, ligesom ind under jul vore børns lys med inddelinger.

Ifølge en forordning fra Rom, helt fra det 7. århundrede, skal de kanoniske tider varsles ved klokkeringning; det blev samfundets faste tidssignaler så vidt ud over landet, som kirkers og klostres klokker kunne høres, og disse »tider« mere end de enkelte timer delte døgnet. Når i en lybsk krønike Niels Ebbesens drab på Grev Gert beskrives, og begivenheden skal tidsfæstes, fortæller forfatteren, at det skete kort efter, at greven havde læst sine »tider« (tidebønner). Og med den viden in mente, at menigmand for blot et til to århundreder siden

i mangel af ure forstod af stjernernes stilling at bestemme natte-
tiden,¹¹ tør en lignende færdighed tillægges middelalderens menne-
sker. Det behøver ikke at være udtryk for en mere astronomisk tids-
bestemmelse, når det i folkevisen om *Fæstemanden i Graven* hedder:

Du se Dig op til Himmelen,
til Stjernerne de smaa,
saa faar Du at vide,
hvor Natten hun gaar

— alligevel de vilkår, hvorunder den tids mennesker levede, har
stillet dem i stadig kontakt med stjernehimlen og dens hændelser.

I et samfund med så famlende en tidsregning var solure i brug.
Disse ure synes i deres konstruktion i højere grad at være præget af
temporal-timer og kirkens horae canonicae end være på højde med
astronomiens daværende stade.

Zinner har for en snes år siden sammenfattet, hvad der foreligger
om den danske astronom *Petrus de Dacia*;¹² hans virke i sidste halv-
del af det 13. århundrede turde give et godt billede af en førende
middelalder-astronom. Fra først i samme århundrede foreligger eng-
lænderen *Sacroboscus* udbredte lærebog *Tractatus de Sphæra mundi*,¹³
der længe spillede en stor rolle ud over Europa; fra 1500-tallet skal
nævnes *Oluf Luths Nogra Stycker aff thenn Frije Konst Astrono-
mia*,¹⁴ der er en svensk sammenfatning af flere lærebøger, også *Sacro-
boscus* lærebog. Men disse forfattere giver ingen metode og heller ikke
praktiske vink til bestemmelse af klokkeslettet ad astronomisk vej,
måske i erkendelse af, at den tids samfund kunne undvære mere præ-
cise klokkeslet.

Middelalder-soluret må kaldes primitivt. Soluret i Vestervig
(fig. 1), der er typisk, består af en halvcirkel, inddelt i 12 lige store
felter, åbenbart svarende til dagens 12 timer; skyggestaven, der nu
mangler, var en stang liggende vandret ud fra halvcirkelns centrum.¹⁵
Zinner har beskrevet mange solure af denne type;¹⁶ ældst af alle er
den ærværdige solskive fra Bewcastle Cross i Cumberland, England,
fra omkr. år 675. Flere solure i England fra omkr. år 1000 — *Saxon*

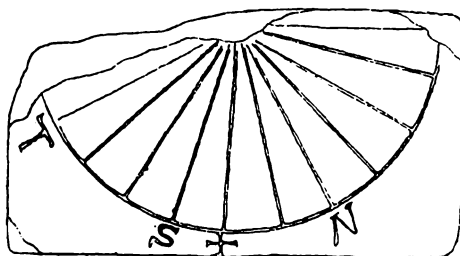

Fig 1. Middelalder-ur på Vestervig Klosterkirke. Efter *Ældre Nordisk Architektur*.

Dials, som de kaldes, har i inskriptioner nordiske navne fra de dages invasion over Nordsøen.

Skiven på Bewcastle-soluret er ligesom i Vestervig 12-delt og har desuden et mærke på den tredie, sjette og niende delingslinie, åbenbart til markering af kanoniske tider. Dette går igen på adskillige solure; på nogle er kun delingslinier svarende til enkelte klokkeslet trukket, på andre solure er »tiderne« markeret ved forbogstaverne *T*, *S*, *N* og *V*.

Solure af denne type har en meget begrænset anvendelighed. Skyggen falder, hvor soluret sidder solret, lodret nedefter ved sand middag; middag kan soluret vise, men det er også alt, bortset fra dagens begyndelse og slutning i vinterhalvåret, og det kan enhver iagttage uden solur. I virkeligheden vandrer skyggen hen over skiven med skiftende hastighed, som igen er forskellig på forskellige tider af året, og skyggens øjeblikkelige stilling mellem de jævnt fordelte time-streger kan end ikke tilnærmet give klokkeslettet, heller ikke efter temporal-timer.

Mogens Clemmensen skriver om soluret i Vestervig i »*Ældre Nordisk Architektur*«:¹⁷

Særlig mærkelig er en Kvader med et indhugget Solur bestaaende af en halvcirkelformet Figur, delt ved Radier i tolv Dele og forsynet med et Kors for Middagstimen samt Bogstaverne *T*, *S* og *N*, betegnende de kanoniske Dagtimer: *Tertia*, *Sexta* og *Nona*; *Vespera* har sikkert ogsaa været angivet med et *V* øverst tilhøjre, hvor en Flis er stødt af Kvaderens Rand. De latinske Versaler viser, at Soluret er fra romansk Tid og rimeligvis samtidigt med Kirken, i hvis Sydмур, muligvis Korsfløjens søndre Gavl, det i sin Tid har været indsat, som det fremgaar af Stenens Kvaderform. Det er sikkert det ældste kendte Solur i Norden og muligvis i hele Nordeuropa, idet det næppe er yngre end ca. 1200.¹⁸

Fig. 2. Middelalder-ur på Flade Kirke på Mors. Nationalmuseet fot.

Det ser mærkeligt ud, at den lodrette radius med korset skulle angive skyggens stilling ved middag; det ville mere naturligt tilfalde den radius, der er mærket *S*, hora sexta, og i forhold til hvilken radiierne *T* og *N* ligger symmetrisk. En forklaring synes mulig; den må gives med det forbehold, at man derved risikerer at have lagt en større astronomisk viden og kunnen bag dette solurs konstruktion end oprindeligt tilsigtet.¹⁹

Den kirkemur, soluret sidder på, ligger ikke solret, men danner med øst-vest-linien en vinkel på ca. 15 grader, så at kirken omtrent ligger i retningen *ESE-WNW*. Den omtalte korsfløjs sydgavl, af hvilken fundamenter endnu findes, synes meget nær at have ligget i samme retning.²⁰

En skygge giver vinkelret ud fra muren har derfor peget mod et punkt af synskredsen 15 grader til højre for sydpunktet, og skyggen ved sand middag med solen stående lodret over sydpunktet er faldet skråt mod venstre og ikke lodret nedefter mod korset. En enkel beregning viser, at skyggen i hele sommerhalvåret — i det halve år med i vort klima langt de fleste sollyse dage — ved sand middag omtrentlig har ligget langs inddelingslinien mærket med *S* som time-streg for dagens midte. Den særlige placering af Sexta — og Tertia og Nona med — kan altså være et forsøg på at tage hensyn til kirkemurens og dermed solurets afvigelse fra en solret beliggenhed.

Solskiven på Flade Kirke (fig. 2) sidder på en mur med en drejning mod sydvest som i Vestervig. Dette solur er også udstyret med et kors under den lodrette midterlinie, men fordelingen af inddelings-

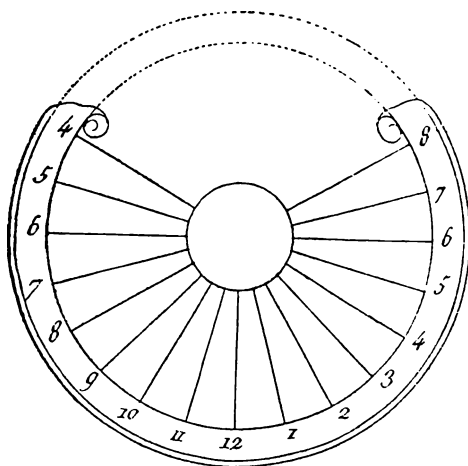

Fig. 3. Timebrædt til et ækvatorial-ur. Efter *Bigourdan*.

linierne, af hvilke to er kortere end de andre, ser gådefuld ud. Er det den kyndige, der i Vestervig fandt ud af, hvor på skiven skyggen faldt ved sand middag, der i Flade har forsøgt at finde frem til en inddeling, der skulle gøre soluret bedre egnet til sit formål? Eller står vi over for et symbol og ikke et solur? Ifølge *Zinner* savnes skarpe grænser mellem symbol, vindrose og solur.²¹

DET MODERNE SOLUR

Middelalderens inddeling af dag og nat i temporal-timer måtte, som årene svandt, blive for primitiv. Udviklingen gik mod mere differentierede former for menneskelig tilværelse, og den krævede klokkeslet, der bedre var mål for forløbne tidsrum.

Temporal-timerne blev opgivet, og delingen af hele døgnet i 24 lige lange timer fandt omkr. år 1400 ind i hverdagens liv; astronomerne havde fra de ældste tider i deres beregninger anvendt klokkeslet af denne art. Og en form for et solur, der på en enkel måde giver klokkeslet, udtrykt i de lige lange timer, blev konstrueret og slog igennem; dette solur, *det moderne solur*, som det kaldes, er af samme type som det gængse solur i nutiden.

Det afgørende princip i dette solur er, at skyggestaven stilles skråt, parallelt med verdensaksen; og for straks at give den regel, hvor-

Fig. 4. Solur i Borgmestergårdens have; øverst et (nutidigt) ækvatorial-ur. »Den gamle By« fot.

efter staven skal stilles: Den skal hælde mod synskredsens nordpunkt, og hældningen — vinklen mellem stav og det vandrette underlag — skal være af samme størrelse som breddegraden for det sted på jorden, hvor soluret stilles op. Staven vil da være rettet mod den såkaldte himmelpol, et punkt på stjernehimlen, der ligger Polarstjernen så nær som lidt under een grad.²²

En skyggestav opstillet efter denne regel, vil være parallel med den akse, hvorom jorden drejer sig — verdensaksen, som den kaldes. Deri ligger det afgørende for solurets konstruktion og opstilling.

Tidens gang under den sollyse dag giver sig umiddelbart til kende gennem solens bevægelse fra opgangen i øst, over den største højde i syd ved middagstid og til nedgangen i vest. Det ville være upraktisk at skulle tage klokkeslettet direkte af solens skiftende stilling; ingen kan se mod solen, og timemærker mangler på

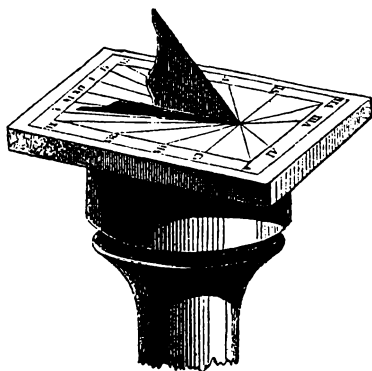

Fig. 5. Horisontal-ur. Efter Bigourdan.

himmelkuglen. En skygge kastet i det stærke sollys egner sig bedre.²³ Skyggen falder i soluret over en »målestok« med inddelinger for hver time (evt. hver halve time), så at dens øjeblikkelige stilling mellem to timemærker (evt. netop på et mærke) kan aflæses, og det må betyde en forenkling, om soluret bygges, så at skyggen så at sige afspejler solens bevægelse.

Denne bevægelse er med stor tilnærmelse en følge af jordens drejning om en egen akse; om det er en årstid med højere eller lavere liggende solbane, er bevægelsen bestandig en følge af drejningen om denne akse. Det bliver under de forhold ikke alene rimeligt, men også afgørende, at skyggestaven stilles parallelt med jordens omdrejningsakse; så må skyggen på en enkel måde gengive solens bevægelse.

Såvidt skyggegeveren. Dernæst den flade, som skyggen dagen igennem vil glide henover, og på hvilken timemærkerne er afsat. Enhver flade — vandret, lodret eller skråt-liggende, plan eller krum — kan anvendes, og mangehånde solure kan konstrueres.

De tre hovedtyper er følgende:

1. *Ækvatorial-soluret*. Skyggen falder på en som oftest rund plade (fig. 3), der er anbragt vinkelret på skyggegeveren ligesom et vognhjul på sin akse og derfor vil ligge parallelt med jordens ækvatorplan; eller kun de yderste partier af pladen anvendes, så at skyggen falder på en ring (fig. 4; soluret foroven).

Timestregerne på den runde plade vil være radier trukket med lige store mellemrum og med plads til 24, om de tegnes helt rundt; radien mod pladens laveste punkt i stik nord vil være timestregen 12, middag. Ringen vil på tilsvarende måde være inddelt i 24 lige store afsnit med 12-stregen mod nord.

Denne inddeling er let at begrunde. Solens daglige bevægelse er en følge af jordens omdrejning, og der går 24 timer til en drejning een gang rundt. Nu svarer skyggestaven til jordaksen, pladen (eller ringen) med timetallene til jordens ækvator; og en drejning af jord og af skygge vil følges ad, så at skyggen flytter sig $\frac{1}{24}$ af en hel omdrejning i samme tidsrum, som jorden fuldfører $\frac{1}{24}$ af sin omdrejning.

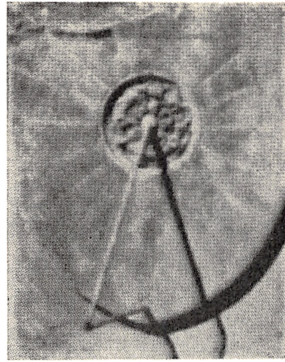

Fig. 6. Vertikal-ur på Stephansdomen i Wien. Efter Zinner.

2. *Horisontal-soluret.* Skyggen opfanges af en vandret plan, på hvilken timestregerne er trukket (fig. 5). Timestregen 12 vil være rettet mod nord; vinkelret på den ligger mod øst og vest henholdsvis timestregerne 18 og 6. Alle timestreger er symmetrisk liggende omkring 12-stregen; den indbyrdes beliggenhed afhænger af breddegraden for det sted, for hvilket soluret er bestemt.

3. *Vertikal-soluret.* Skyggen falder på en lodret plan, som oftest en væg (fig. 6). Den kan ligge solret eller kan afvige fra denne beliggenhed; de to tilfælde må behandles hver for sig.

a. *Væggen solret.* Timestregen 12 ligger lodret nedefter, timestregerne 6 og 18 vandret ud til begge sider, stregen 6 mod vest, stregen 18 mod øst. Timestregerne ligger symmetrisk omkring 12-stregen; den indbyrdes beliggenhed afhænger af breddegraden for det sted, hvortil soluret er beregnet.

Soluret kan i vinterhalvåret give klokkeslettet fra solopgang til solnedgang; ved jævndøgn, når solen er på himlen i 12 timer og står op og går ned i henholdsvis stik øst og stik vest, vil skyggen ved solopgang ligge vandret langs timestregen 6 og vil ved solnedgang igen ligge vandret, nu langs timestregen 18; ved højsommer vil solen fra solopgang og indtil omkr. kl. 7 ikke kunne skinne på soluret, da den står på nordhimmelen, og vil allerede ved 17-tiden forlade soluret, idet den igen kommer for langt mod nord.

b. *Væggen ikke solret* (omend kun med mindre afvigelse). Skyggestaven vil i sin engang lovbundne stilling stå skævt mod væggen; 12-stregen vil stadig falde lodret nedefter, men timestregerne ligger ikke symmetrisk om den. Går væggens afvigelse fra den solrette stilling mod sydøst, vil soluret fortrinsvis registrere formiddagens timer, med en afvigelse mod sydvest fortrinsvis eftermiddagens timer.

Et solur på en ikke-solret liggende væg stiller større krav til konstruktionen; det betyder en forenkling, når skiven med timestregerne ved vertikal-solure ikke holdes i plan med muren, men er drejet, så at den ligger solret (jfr. vertikal-sol-

uret på Århus Domkirke over indgangen fra Bispetorvet; kirkens længdeakse har en afvigelse mod ESE-WNW). Vertikal-soluret på Århus Universitets hovedbygning (konstrueret af *Ruben Andersen*) ligger drejet fra syd mod sydvest og er kendeligt usymmetrisk i sin opbygning.

Jo større afvigelsen fra en solret beliggenhed er, des stærkere bliver »fortegningen« i timestregernes fordeling. Særlige forhold indtræder, hvor et solur afviger 90 grader og vender enten mod øst eller vest; solure af denne art skal senere omtales.

Det vil ofte være praktisk ved horisontal- og vertikal-solure for at komme lettere over den solide anbringelse af skyggestaven at erstatte denne med en plade med en skråt afskåret kant; denne kant overtager skyggestavens funktion og skal holde en retning i overensstemmelse med den givne regel. Det kan tilføjes, at skyggestaven eller den skyggegivende kant ved solret liggende vertikal-solure danner vinklen *90 grader minus stedets bredde* med væggen; det er naturligt at regne vinklen ud fra væggen og ikke — som ved de andre solure — ud fra en vandret plan.

Det er skyggens øjeblikkelige retning, der i solure af de her beskrevne typer bestemmer klokkeslettet; timestreger og skygge ligger alle ud fra samme punkt — solskivens centrum, som det kaldes, og skyggen drejer sig i sin stille gang omkring dette punkt. Men disse solure er ingenlunde de eneste typer, der formår at virke som fuldendte tidsgivere.

Det moderne solur hæver sig højt over middelalder-soluret; det hævder sig overfor oldtidens solur ved sin enkle konstruktion. Oldtidens solur havde sit særlige princip: Det var som oftest et skyggepunkt og ikke en skygge og dens retning, der i sin beliggenhed i forhold til timestregerne gav klokkeslettet; det var skyggen af *spidsen* af skyggestaven, og det måtte blive spidsens beliggenhed i forhold til timestregerne og ikke hele stavens stilling eller hældning, der blev afgørende for solurets konstruktion. En lodret stående skyggestav — en *gnomon*, som dens navn er, eller en vandret skyggestav, hvor denne bedre faldt ind i solurets opbygning, blev anvendt som de mest praktiske former.

En omtale af oldtidens solure ville falde uden for rammerne af den her stillede opgave, omend deres problemer vil blive tangerede under den kommende beskrivelse af et Nürnberg-ur i samlingen i »Den gamle By«; det har to bi-ure, et horisontal-ur og et vertikal-ur

med henholdsvis en gnomon og en vandret liggende stav som skygge giver.

Et solurs tidsangivelse kræver sin særlige omtale. Et solur viser *Sand Soltid*, gældende for den længdegrad, på hvilken det er stillet op. Klokkeslet efter sand soltid falder i Århus aldrig sammen med tiden på vore ure, *Mellemeuropæisk Tid*, der er vort lands lovfæstede tid.

I solens bevægelse hen over daghimmelen indgår, omend kun som en mindre andel, jordens bevægelse i banen omkring solen. Denne bevægelse har et ujævnt træk over sig; dertil kommer en ujævnhed, der går tilbage til solens skruen sig op og ned over himmelkuglen imellem den høje sommerbane og den lave vinterbane. Resultatet bliver, at soluret ikke »går« jævnt; det kan på et halvt års tid vinde en halv time for næste halvår at tabe det vundne.

Solurets tidsangivelse vil endvidere være et lokalt klokkeslet. Når et solur i Århus viser 12^{0m} — ved *Sand Middag*, som det tekniske udtryk er, står solen i syd set fra Århus og fra alle steder på nord-sydlinien, den såkaldte *meridian*, gennem Århus. Solen bevæger sig over vor himmel fra øst mod vest; den har derfor stået tidligere i syd for København (9^{1/2} minut tidligere) og vil stå senere i syd for Ringkøbing (8 minutter senere). Solure i København vil derfor være 9^{1/2} minut foran solure i Århus, hvor solurene vil være 8 minutter foran solure i Ringkøbing; disse minutter er forskel i længdegrad mellem København og Århus og mellem Århus og Ringkøbing.

Alt dette var indlysende allerede for middelalderens astronomer, men var for samfundet og dets trivsel helt frem til den nyere tid ligegyldigt.

Der var ingen umiddelbar kontakt fra by til by, og samfærdselsmidlerne var langsomme; en forskel i klokkeslet ville ikke mærkes i praksis. Det måtte også mærkes meget lidt — rimeligvis slet ikke, at urene på tolv måneder vandt en halv time og igen tabte det vundne; naturen har mere følelige rytmer som årstidernes vekslen, og en naturens omskiftelighed måtte sætte sit præg på alt samfundsliv. Og de mekaniske ure, under det danske klima som oftest de eneste virkende tidsgivere, var af en meget bred fejlmargin og fulgtes ingenlunde ad.

Men urmagernes snilde voksede, urenes gang forbedredes, og de vante klokkeslet efter den ujævne sande soltid blev uanvendelige. Det førte i København til en konflikt af helt officielt præg mellem urmagerlauget, universitetets astronomer og byens og regeringens mænd.

Det formodes at være på foranledning af *Struensee*, at der fra Universitets-Observatoriet på Rundetårn vistnok fra d. 1. januar 1772 hver onsdag og lørdag blev givet et tidssignal, idet et flag blev sænket præcist kl. 12 middag. Allerede d. 17. februar samme år indgav urmagerlaugets oldermand en klage; han skriver, at det ville være »fast umuligt« at stille stadens ure efter det signal, da det var givet efter sand soltid.

Skrivelsen nåede observatoriets direktør, prof. *Chr. Horrebow*, til udtalelse, men den hele sag, i hvilken den astronomiske sagkundskab rigtignok ikke repræsenterede den sunde sans, skal ikke trævles op her; den kan læses andetsteds.²⁴ Men en detalje i Horrebows lange »allerunderdanigste erklæring« har interesse for det her behandlede tema, idet den giver et indblik i, hvordan menigmand ud over landet fik sit ur stillet. Mange bruger dertil solens opgang og nedgang, fortæller Horrebow, idet de fra Universitetets lille Almanak kender klokkeslettene hver onsdag for »sol op« og »sol ned«.

Det ser så ligetil ud; men almanakkens klokkeslet var efter sand soltid med dens ujævnhed, så at uret kunne blive stillet et kvarter for langt frem, på en anden tid af året et kvarter tilbage; og almanakkens klokkeslet gjaldt for København og måtte, anvendt f. eks. så langt fra København som i det fjerne Vendsyssel, betyde endnu en ujævnhed på indtil 10 minutter — om sommeren faldt solnedgang indtil 10 minutter senere, om vinteren 10 minutter tidligere (det må siges, at denne fremstilling er en kende forenklet).

Sådan var endnu sent i det 18. århundrede vilkårene for et svar på spørgsmålet om, hvad klokken er, og for at få sit ur stillet. Under de forhold kunne soluret hævde sig; det korrekte solur, anvendt på rette måde, kunne hver dag med sol give klokkeslettet indenfor ganske få minutter.

Det må som afrunding til disse linier om solurets tidsregning og vort klokkeslet tilføjes, at astronomerne har indført en jævnt forløbende såkaldt *Middelsoltid*; der forekommer i dens teoretiske begrundelse et fingeret himmellegeme, »Middelsolen«, der er tillagt alle

de gode egenskaber, som den ideelle tidsmåler bør have. Et kort uddrag fra Universitetets lille Almanak for år 1819 fortæller i jævn og enfoldige ord derom. Det må endvidere nævnes, at den lokale andel i klokkeslettet er gjort mindre følelig ved indførelsen af såkaldte zonetider; disse forhold skal ikke uddybes her.

Solure kan konstrueres, så at de giver klokkeslettet efter vor lovfæstede tidsregning, den mellemeuropæiske zonetid, idet alle timestregerne erstattes med ottetal-lignende kurver; hver enkelt kurve kan siges at være sammensat af 365 (eller 366) småstykker, i virkeligheden korte stykker af timestreger, en for hver dag i året.

*

En kort Forklaring over de i Almanakken anførte Klokkeslet.

Man troer i Almindelighed, at Solen bevæger sig eensformigt og behøver, Aaret igjennem, stedse samme Tid fra hver Dags Middag til den næstfølgende Dags Middag. Intet mindre end dette! Derfor kan ei heller et rigtigt gaaende Uhr, som jeg den ene Middag stiller paa 12 Slet, naar Solen er i Middagen, vise 12 alle øvrige Dage i Aaret.

Hvo som ikke veed dette, maa troe hans Uhr gaaer urigtigt. Har En f. Ex. en rigtig Solkive og stiller sit Uhr den 1ste Novbr., naar Skyggen falder paa Middagsstregen, ligeledes paa 12, og gaaer den 1ste Febr. i følgende Aar til Stiven, oppebier Middagsstunden og finder at hans Uhr til samme Tid viser Halv Et, saa troer han, Uhret har gaaet urigtigt, og dog gif det godt; thi Forstjellen hidrører fra Solens ulige Bevægelse.

Den som derfor vil, at hans Uhr skal gaae med Solen, maa stille det snart frem, snart tilbage, efter samme. Man har derfor lært at indsee, at man ei kan fordre af et Uhr, at det, ligesom Solen, i Dag skal gaae langsommere, i Morgen hurtigere, og er tilfreds, naar det har en saadan jævn og eensformig Gang, og det viser samme Klokkeslet paa een og samme Dag i to forstjellige Aar. Tiden som et saadant Uhr viser, kalder man Middeltid eller Middelsoltid.

I de fleste store Stæder har man allerede længe stillet Taarnuhrene og andre offentlige Uhre efter den Middeltid, f. Ex. i London, Paris, Genf, Berlin, Hamborg o. fl. St. Her i Kjøbenhavn skeede det 1784, da Uhrmagerne indkom med Ansøgning om, at Signalet paa runde Taarn, ikke længere som hidtil steet var, maatte gives med Flaget, naar et Soluhr viiste 12, men nøjagtigt, naar et efter Middeltid stillet Uhr viiste Middagen. De anførte som Grund, at Folk klagede over, at Uhrene ei

vilde stemme med Flagsignalerne, og derfor uden Grund tilstrev Uhrene Feilen. Da denne Ansøgning var grundet paa Billighed, blev den bevilget, og fra den Tid af gives der hver Onsdag og Løverdag, i Midteltidens Middag, et Signal med Flag, og samtlige Byens Uhre stilles derefter ...

C. F. Degen,

ordentl. Prof. i Math. ved Kbh. Univ.

Fra Universitetets lille Almanak. År 1819.

★

Følgende praktiske vink turde ved lejlighed være til nytte for en historiker, ligesom de kan tjene den interesserede, der vil bygge et solur og gerne vil anvende det på rette måde.

Ækvatorial-soluret med dets jævnt fordelte timemærker, udtrykt i vinkelmål en timestreg hver 15 grader, kræver ingen omtale udover, hvad allerede er sagt.

Fig. 7 viser »timebrædtet« for et horisontal-solur, gældende for breddegraden

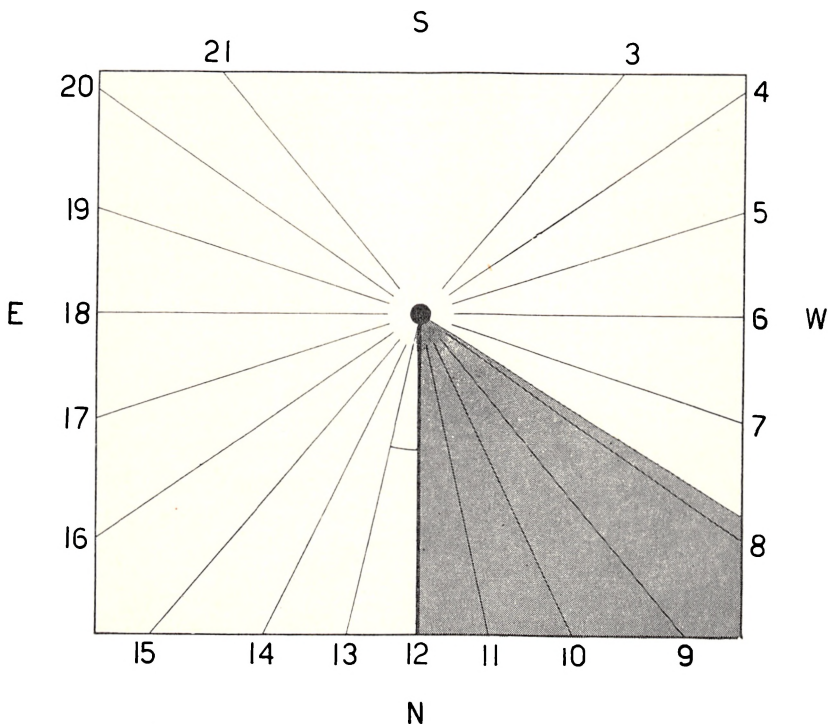

Fig. 7. Timebrædt for et horisontal-ur gældende for Århus bredde. Et klokkeslet kan aflæses af skyggerandens beliggenhed mellem timestregerne til $7\frac{3}{4}$.

56 grader (omtrentlig bredde for Århus). Skyggestaven, evt. en plade med den skråt afskårne kant, skal tænkes fæstnet over 12-stregen; staven, evt. kanten, skal udgå fra cirklen midt i billedet, solurets centrum, i en hældning på 56 grader mod nord.

Timestregernes indbyrdes beliggenhed kan fastslås både ved beregning og ved konstruktion. Fig. 7 er tegnet på grundlag af følgende tabel, der for hver enkelt timestreg giver den vinkel, den vil danne med 12-stregen (jfr. den på fig. 7 markerede vinkel for timestregen 13). Tabellen gælder for bredden 56 grader; tallet med fortegn, der er anført ved hver vinkel, er forandringen i vinklen, svarende til at soluret blev beregnet for een grad nordligere bredde; samme ændringer i vinklerne vil taget med modsat fortegn gælde for en grad sydligere bredde. I praksis vil et solur konstrueret for 56 grader kunne bruges over hele Danmark. Det skal tilføjes, at timestregerne 7 og 19, 8 og 20, 9 og 21 o. s. v. ligger på samme rette linie gennem centrum.

Samme tabel giver for et solret liggende vertikal-solur de tilsvarende vinkler, regnet ud fra den lodrette timestreg 12; dette solur kan kun række over timerne 6—18.

Breddegrad 56°					
Timestreg		Horisontal-ur		Vertikal-ur	
12		0°0	0°0	0°0	0°0
11 ^{1/2}	12 ^{1/2}	6.2	+ .1	4.2	— .1
11	13	12.5	+ .1	8.5	— .2
10 ^{1/2}	13 ^{1/2}	19.0	+ .2	13.0	— .3
10	14	25.6	+ .3	17.9	— .4
9 ^{1/2}	14 ^{1/2}	32.5	+ .3	23.2	— .5
9	15	39.7	+ .3	29.2	— .6
8 ^{1/2}	15 ^{1/2}	47.2	+ .3	36.1	— .7
8	16	55.2	+ .3	44.1	— .7
7 ^{1/2}	16 ^{1/2}	63.4	+ .3	53.5	— .7
7	17	72.1	+ .2	64.4	— .6
6 ^{1/2}	17 ^{1/2}	81.0	+ .1	76.8	— .3
6	18	90.0	.0	90.0	.0

Breddegrad 45°		
Timestreg		Horizontal (vertikal)-ur
	12	0°0
11	13	10.7
10	14	22.2
9	15	35.3
8	16	50.8
7	17	69.2
6	18	90.0

I samlinger her i landet forekommer adskillige solure, der er konstrueret for sydligere bredder end vore, hvorfor endnu en tabel er beregnet, gældende for bredden 45 grader; ved denne bredde bliver vinklerne ens for begge typer solure.

Til brug ved et solurs tidsangivelse gives følgende korte tabel, der for d. 1. og d. 15. i hver måned angiver det antal minutter, som den sande soltid for Århus er bagefter mellemeuropæisk tid — med andre ord: *Tabellen giver det antal minutter, der i Århus skal lægges til aflæsningen på et solur for at få det »rigtige« klokkeslet.*

Denne tabel kan omregnes, så at den bliver gyldig for solure andre steder i landet, under anvendelse af følgende enkle regel.

Hver gang et solur flyttes $15\frac{1}{2}$ km vest for meridianen gennem Århus, vil tabellens tal være at forøge med eet minut; tilsvarende betyder $15\frac{1}{2}$ km mod øst en formindskelse på et minut. Den her givne tabel kan i praksis anvendes for alle solure indenfor en »strib« ned over Danmark, $15\frac{1}{2}$ km bred og med meridianen gennem Århus som midterlinie; først når et solurs distance fra denne meridian overskrider $7\frac{3}{4}$ km, må tabellen ændres.

Det skal nævnes, at medens solurene i Århus altid »går for sagte«, vil solure på Sjælland skiftevis være foran og bagefter; når tabellens tal alle bliver formindsket med mindst 3 minutter, fremkommer negative værdier som udtryk for, at soluret »går for stærkt«. Det skal også nævnes, at tabellen er et kompromis; den er korrekt, så længe man holder sig til hele minutter, men en ny tabel måtte tages i brug hvert år, skulle der også regnes med sekunder.

Mellemeuropæisk zonetid minus Sand soltid for Århus

1. januar	+23 minutter	1. juli	+23 minutter
15. —	28 —	15. —	25 —
1. februar	33 —	1. august	25 —
15. —	33 —	15. —	24 —
1. marts	32 —	1. september	19 —
15. —	28 —	15. —	14 —
1. april	23 —	1. oktober	9 —
15. —	19 —	15. —	5 —
1. maj	16 —	1. november	3 —
15. —	15 —	15. —	4 —
1. juni	17 —	1. december	8 —
15. —	+19 —	15. —	+14 —

Året 1447 turde være mærkeåret i solurets historie. I det år formodes det moderne solurs principper for første gang doceret; det skete i Wien, og et solur på sydmuren af Stephansdomen i samme by turde være det ældste bevarede solur med skyggestav rettet mod himmelpolen.

Solurenes overlegenhed overfor mekaniske ure helt op mod den nyeste tid er allerede omtalt; en hjemlig erkendelse deraf forekommer i en kontrakt fra august 1640, ifølge hvilken *Christian IV* til Kronborg har bestilt et »sejerværk« og tre store solure.²⁵ Den stærke stilling, solurene engang indtog, fremgår i lige grad af den foreliggende omfattende litteratur som af de mange bevarede solure.

Litteraturen er dels matematiske undersøgelser — specialistens udformning af teorien, dels populære anvisninger; det samme stof går naturligt igen fra bog til bog. Et engelsk antikvariat kunne i sommeren 1953 udbyde 40 forskellige bøger derom fra årene 1566—1793, hvilket kan tages som et udtryk for det store marked, der har været for den slags bøger.

Litteratur om solure har også foreligget på dansk, om end lidt skjult i mere omfattende behandlinger af matematiske eller astronomiske emner. I 1672 udgav matematikeren *Georg Mohr* sin *Euclides Danicus*, der udkom i Amsterdam i hollandsk og dansk udgave, og som først i vor tid er »opdaget« som en matematisk bedrift et århundrede forud for sin tid. Mohr giver deri metoder til at konstruere både en *væctret Soole-viiser* og en *lodret Soole-viiser, som Afwiger fra Sønden til Westen*.

Ligeledes findes i *En kort og tilstrækkelig Underretning om Jord- og Himmel-Kuglernes Brug* (København 1750), der er et til dansk oversat uddrag af en af *Peder Horrebow* på latin udgivet lærebog i astronomi, anvisninger til at »gøre« horisontal- og vertikal-ure.

En omfattende vejledning forelå først med *D. C. Festers* »praktiske Anvisning«, trykt i København i 1765.

Også *Ole Rømer* syslede med solure; der er i hans opskrivningsbog en tilnærmet metode til tegning af timebrædtet for et horisontal-solur, gældende for Københavns bredde. Hvorvidt disse fundringer er blevet omsat i et solur, kendes ikke; de bør måske, som så meget i hans opskrivningsbog, betragtes som — »matematiske adspredelser«.

Her i landet turde samlingen af solure i det astronomisk-historiske Museum på Rundetårn være den største. Betydelige samlinger findes mange steder i udlandet, bl. a. i Salzburg, München og Liège. Som oftest går det moderne solurs princip igen fra det ene solur til det andet; i udformningen kan være lagt megen snilde og opfindsomhed, ligesom solure kan være udformet som smukke kunstværker.

SAMLINGEN AF SOLURE I »DEN GAMLE BY«

Adskillige af solurene i »Den gamle By« er konstrueret for en breddegrad, der svarer til dansk territorium;²⁶ på to solure er bredden 56 grader angivet (begge ure er dateret; det ene fra 1698 har til forklaring på tallet 56 ordene *Elivat. Poli*, polhøjde; det andet fra 1764 er forsynet med navnet *Hans Borch*). I *Zinners* tidligere omtalte afhandling fra 1928 nævnes en *Carl van Mandern* i København,²⁷ der omkr. 1700 fremstillede solure. Det turde alt i alt være sandsynligt, at også her i landet har været en industri og et marked for solure.

De af samlingens solure, der kan formodes at være af dansk fabri-

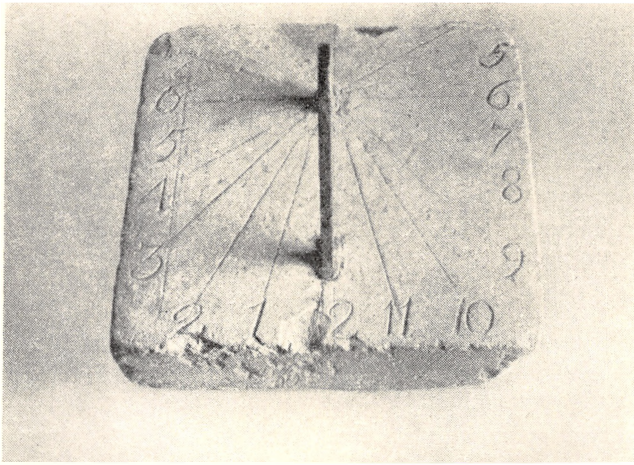

Fig. 8. Horizontal-ur fra 17-hundredetallet. »Den gamle By« fot.

kat, er alle horisontal-solure; årstal på seks af dem ligger mellem 1698 og 1770. De er enkelt bygget, men skyggestaven mangler nu på flere. Selv hvor timestregerne er indridset i en stenblok, og det ses at være faldet lidt vanskeligt at gøre dette med særlig præcision, tør ud fra de foretagne opmålinger alligevel sluttes, at der har været gjort ærlige forsøg på at bygge korrekte solure.

I fig. 8 ses et af de bedst bevarede solure. Det er en kalksten, 14.5 cm i kvadrat, og skyggegiiveren er en jernstang, der med bly er fastsmeltet i stenen. Der er over dette solur, der skal være fundet ved opmudring ved Hovedgaarden Viskum, Sønderlyng Herred, den grove hånds arbejde, men også noget solidt — kan hælde en landsbysmed var mester for det. Soluret skal tænkes ligge vandret med den inddelte flade opefter og med 12-streger mod nord.

Et andet solur af samme type, nu uden skyggegiiver, ses i fig. 9; timestregeren er kun trukket fra kl. 6 til kl. 18.

Fig. 10 viser et *Universal-solur* eller *Bloksolur* med ialt seks forskellige solure (dimension: 20×24×30 cm); det bærer årstallet 1704 og skal stamme fra Hørsholm Slot. Billedet viser blokken, som den korrekt opstillet og orienteret ville ses fra nordvest; tre af solurene, hvis timestreger bærer spor af at have været forgyldte, ses på billedet. Alle skyggegiivere mangler.²⁸

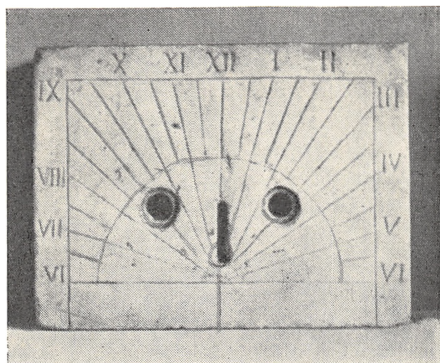

Fig. 9. Horisontal-ur, nu uden skygge giver, fra 1770. »Den gamle By« fot.

Følgende solur-typer forekommer:

a. Et Ækvatorial-ur på den skråt afskårne flade. Denne flade er parallel med jordens ækvatorplan (ligesom timekredsen i de i nutiden gængse solure; jfr. fig. 4); skyggestaven har stået vinkelret op fra fladen med retning mod himmelpolen. Timeinddelingen (jfr. fig. 3) spænder over timerne kl. 3—21. Dette solur har kun virket i sommerhalvåret, idet solen må stå over himlens ækvator for at kunne skinne på fladen med timestregerne.

b. Et *Horisontal-ur* på den vandrette, øverst liggende flade. Uret er i funktion, så snart solen er på himlen. Timestreger kl. 3—21.

c. Et *Vertikal-ur* på den lodrette flade, solret liggende mod syd (*Middags-uret*). Uret beskinnes af solen, når den står på sydhimlen, i sommerhalvåret derfor ikke i dagens tidlige og sene timer. Timestreger kl. 6—18.

d. Et *Vertikal-ur* på den lodrette flade, der vender mod nord (*Nat-uret*). Dette ur kommer i funktion i sommerhalvåret, når solen i dagens første og sidste timer står nord for henholdsvis synskredsens øst- og vestpunkt. Timestreger kl. 3—6; 18—21.

e og f. To solure, det såkaldte *Oriental-ur* (*Morgen-uret*) på blokens østside og et *Occidental-ur* (*Aften-uret*) på vestsiden. Timestreger henholdsvis kl. 1—9 og 15—23.

En udmåling af de tre af solurene, hvis konstruktion er afhængig af breddegraden for det sted, til hvilket soluret var bestemt, fører til en bredde på omkring 54—55 grader; så lidet skarpe, som alle

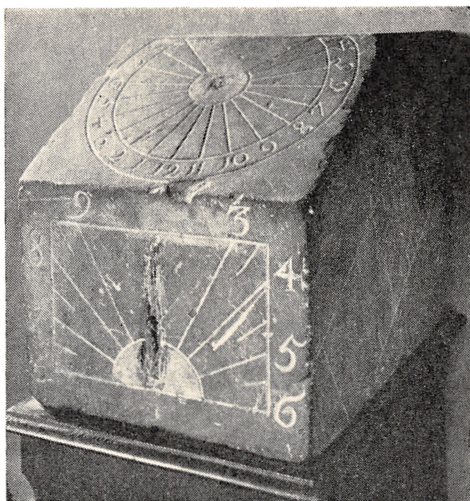

Fig. 10. Horizontal-ur fra 1704, muligvis fra Hørsholm Slot; billedet viser det korrekt opstillede ur set fra nordvest. »Den gamle By« fot.

timestreger er mejslet ind i stenen, kunne en nøjagtig bestemmelse ikke foretages. Skyggeggerne har alle seks været rettet mod himmel-polen på samme måde, som det ses på bloksoluret i Borgmestergaardens have.

Dette solur (fig. 4) består af ialt otte enkelte ure, et mod hvert af de fire hoved-verdeshjørner og solure mod sydvest, nordvest, nordøst og sydøst; hver flade med solur er af størrelsen 13×25 cm. De fleste af urenes timestreger er delvis udraderede under vejrligets årlange slid; bedst bevaret er middagsuret mod syd, og en opmåling tyder på, at dette solur skulle være beregnet til en bredde på omkring 55 grader. Soluret stammer fra Bredstrup, Elbo Herred (bredde 55.6 grad); verdeshjørnerne er angivet på nederlandsk.

Der er i samlingen et horisontal-ur fra 1693, der yder mere end andre; det er et »verdensur« i en første primitiv form.

Det er en rund kobberplade, 19 cm i diameter, med en åbenbart fornyet, lidt brutalt påloddet skyggegger (fig. 11). Timestregernes indbyrdes beliggenhed er ved udmåling fundet nøje at svare til en bredde på omkr. 45 grader. Klokkeslettene står langs den runde plades

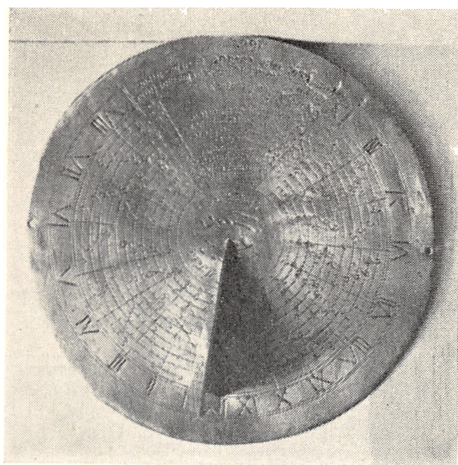

Fig. 11. Horizontal-ur fra 1693 («verdensur») med senere påloddet skyggegivner. »Den gamle By» fot.

periferi; dertil kommer elleve koncentriske cirkler hver med sin tidskala — *Horae Nostris Accommodatae* (timer, tilpassede vore), som der står, og ud for alle skalaer bynavne, bl. a. Bantam i Ostindien, Jerusalem, flere europæiske hovedstæder og endelig det gamle bispesæde Skalholt i Island.

Solurets funktion synes givet. Klokkeslettet efter sand soltid for det sted, hvor det var stillet op, kunne aflæses på normal vis og til lige samtidige klokkeslet for de elleve byer. Forudsætningen har dog været, at soluret blev anvendt ikke alene et sted med den bredde, til hvilken dets timestreger var konstrueret, men også på en bestemt længde — den længdegrad, efter hvis klokkeslet de elleve skalaer var indstillet. Forskel i samtidige klokkeslet henover jorden svarer til forskel i længde, og der måtte være en længde, til hvilken horizontal-solurets klokkeslet hørte.

Længdebestemmelser var endnu for halvtredje århundrede siden vaklende, især over større distancer ud over andre verdensdele; det gør sig gældende i den indbyrdes beliggenhed af de forskellige skalaer og måtte resultere i kendelige fejl i tidsangivelserne for nogle af byerne. Alligevel tør uden stærkere forbehold siges, at soluret er konstrueret for en længde omtrent midtvejs mellem Rom og Paris, regnet efter den tids landkort. Basel ligger på denne længde; byens bredde

er 47.6 grad eller kun ubetydeligt størré end bredden fundet ved udmåling af timestregernes beliggenhed. Det turde dermed være fastslået, at soluret har været bestemt til anvendelse et sted i den gamle europæiske kulturegn, i hvilken Basel ligger.

Rejsesolurene, der i det 16.—17. århundrede var i brug overalt, er rigt repræsenterede, og en udviklingslinie er kendelig — fra en ældre enkel type over det overfyldte solur til soluret i forfald. Fabrikanten er angivet på flere af solurene og har kunnet identificeres.²⁹

Rejsesolurene er konstrueret efter deres særlige formål; de kan klappes sammen til let håndterlige æsker, eller der hører et etui til det sammenfoldede ur. Skyggegeveren er, i hvert fald på de mere udbyggede typer, til at indstille i en hældning svarende til breddegraden for det øjeblikkelige opholdssted, og bredden står angivet for forskellige byer. Endelig er til hastig indstilling af soluret med 12-strengen mod nord indbygget et kompas.

Kompasset fik dermed en anvendelse, som måtte virke ansporende på undersøgelser over misvisningen med dens forskellige størrelse fra sted til sted og dens forandring fra år til år. Betegnelsen kompas for rejsesolure blev gængs, og solur-fabrikanterne kaldte sig ofte kompasmagere. Det kan nævnes, at kompasnålen ofte i modsætning til senere sædvane var udstyret med pilen mod syd; ligeledes, at forkortelsen *SEPT* på vindrosen til angivelse af nordretningen er det latinske ord *septentrionalis*, nordlig, med en astronomisk oprindelse; det afledes af talordet syv, jfr. de syv klare stjerner i Karlsvognen, der fra Middelhavsegnene altid ses mod nord.

Samlingens ældste rejsesolur (fig. 12) er dateret 1605; det er af elfenben og er sammenfoldet af størrelse $6 \times 5 \times 1\frac{1}{2}$ cm. Det virker som horisontal-ur, og dets timestreger svarer nøje til en bredde på omkr. 38 grader. Skyggegeveren er en snor, der holdes strakt mellem urets to fløje i den normale stilling (jfr. billedet), og dens hældning er målt til omkr. 37 grader. Hældningen kan ikke ændres, og dette ur vil være anvendeligt alene på bredden 37—38 grader eller omtrent linien Sicilien-Pelepones. Oplysninger om urets oprindelse mangler; det er fundet her i landet mellem gammelt flyttegods.

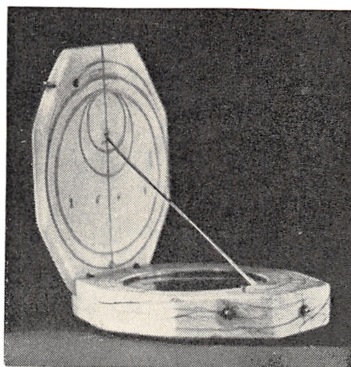

Fig. 12. Rejse-ur fra 1605. »Den gamle By« fot.

Der ses på lågets indre side nogle cirkler, muligvis kun et ornament, men med lighed med illustrationer til det 15.—16. århundredes beskrivelser af bevægelsesforholdene i vort solsystem.³⁰

Samlingens fornemste rejseur, et såkaldt Nürnbergkompas, er i en tidligere årbog beskrevet af *Harald Mortensen*.³¹ Et billede viser soluret med to skyggegivere, hvad også kendes fra andre ure, men den øverste snor er næppe hjemlet. Her skal tilføjes enkeltheder vedrørende urets mange funktioner.

a. Klokkeslettet kan bestemmes med et horisontal-ur. Skyggegive-rens hældning kan ændres fra 42 til 54 grader, idet snoren kan fæstnes i den lodret stående fløj på fem forskellige steder, svarende til en ændring på 3 grader ad gangen; det øverste af skalaen med angivelserne 51 og 54 ses på fig. 13a. Til hver ny stilling af skyggegive- ren svarer en ny beliggenhed af timestregerne; fig. 13b viser liggende i koncentriske ringe forskellige timestreger for de fem breddeværdier i intervallet 42 til 54.

b. Samme horisontal-ur kan bruges som måneur, idet skyggen over timestregerne dannes i månens lys. Klokkeslettet må i så fald omregnes, da det gængse klokkeslet er bestemt ved solen, og månen stadig skifter stilling i forhold til denne.

Måne og sol står nær hinanden ved nymåne, og denne stilling vil gentages, når månen har fuldført et omløb på himmelkuglen, hvortil går $29\frac{1}{2}$ døgn. Der er et kalendarisk begreb, der hedder *månens alder*; det er det tidsrum, der er forløbet siden sidste nymåne. Denne

Fig. 13a. Rejse-ur fra 1652, øverste halvdel af den lodrette fløj. »Den gamle By« fot.

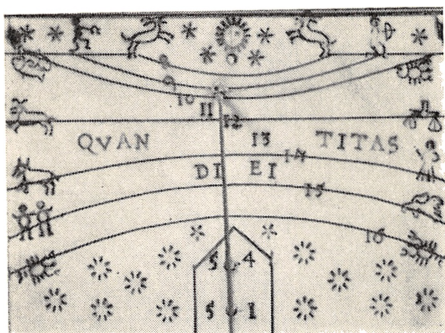

Fig. 13a.

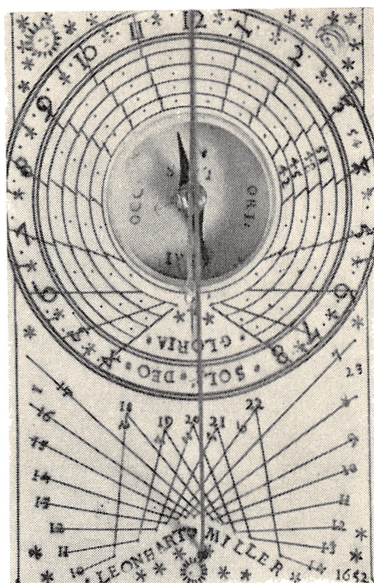

Fig. 13b.

så kaldte alder vil være et mål for, hvor langt månen har fjernet sig fra sin stilling ved sidste nymåne, eller — et udtryk for det samme — et mål for, hvor meget skyggen i månens lys ligger senere mellem solurets timestreger end den skygge — skyggen i solens lys — der bestemmer vort klokkeslet. Der mangler kun en slags omregning af månens alder til timer, og dertil tjener et lille hjælpeapparat på bagsiden af solurets timebrædt, i virkeligheden en enkel regnestok.

c. Soluret foroven på den lodrette fløj (fig. 13a) tjener til at bestemme dels solens stilling i den årlige bane op og ned over himmelkuglen, dels dagens skiftende længde.

Skyggegiiveren er en vandret stift, der sidder i åbningen lodret over tallet 12. Skyggen af spidsen af denne stift vil ved jævndøgn stryge langs den rette linie, i sommerhalvåret med højere liggende solbane langs kurverne under denne linie, i vinterhalvåret med lavere solbane langs kurverne over linien.

Fra gammel tid er solens årlige bane op og ned over himmelkuglen delt i tolv afsnit, de såkaldte himmeltegn (fig. 14). Tegnene er anbragt i fig. 13a i tilknytning til de linier, ad hvilke skyggespidsen

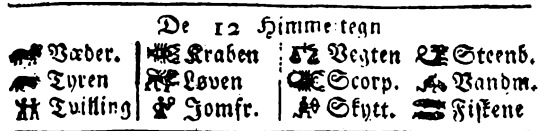

Fig. 14. De tolv himmeltegn efter en ældre dansk almanak.

flytter sig; de tegn, der hører til halvåret fra midvinter til midsommer, findes til venstre, til højre tegnene, der hører til det andet halvår. Skyggespidsens beliggenhed vil umiddelbart udpege det himmeltegn, i hvilket solen befinder sig, og dertil dagens længde — jfr. tallene fra 8 til 16, øverst 8 (dagslængde 8 timer) på den kurve, som skyggen følger ved midvinter, nederst 16 (16 timer) på den kurve, som skyggespidsen følger ved midsommer. Ændringen i dagens længde året igennem mellem 8 og 16 timer svarer til Nürnbergs bredde; til denne bredde er de mere specielt fungerende ure som det her omtalte og det følgende konstrueret.

d. Det net af timestreger, der ses på fig. 13b, tjener til at bestemme klokkeslet efter *babylonske timer* og *italienske timer*, idet en lodret stående skygge giver anbringes i åbningen tæt midt for linienettet.

De babylonske timer tælles fra solopgang, de italienske timer fra solnedgang; det er timer af normal længde (alle $\frac{1}{24}$ af et døgn), men den årlige svingning i tidspunktet for såvel solopgang som solnedgang betyder en komplicering. Forudsættes for dagens største og mindste varighed henholdsvis 16 timer og 8 timer (jfr. c), vil *mid-dagens klokkeslet* i et år variere indenfor så vide grænser, som følgende tabel angiver:

	Babylonske timer	Italienske timer
Sommersolhverv	8	16
Jævndøgn	6	18
Vintersolhverv	4	20

I fig. 13b kan de babylonske timer følges fra 1-tallet øverst til venstre, videre over timestregerne 2, 3 . . . til 14. Klokkeslet efter italienske timer må være større, da de tælles fra solnedgangen aftenen

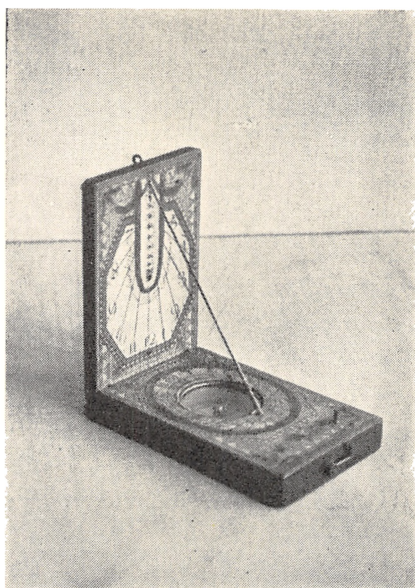

Fig. 15. Rejse-ur fra omkr. 1775 udstyret med både horisontal- og vertikal-ur. »Den gamle By fot.

før; fornedet til venstre findes timestregen 10, opefter 11 . . . , sidst tallet 23 foroven til højre. Der vil være tekniske vanskeligheder ved at tage tiden efter babylonske timer først på dagen og efter italienske timer sidst på dagen.

Tidsbestemmelsen gennemføres lige så enkelt som ved andre solure. Skyggegitiveren skal have en længde, så at skyggens spids ved midsommer ved høj solstand løber langs bræmmen med timestregernes mange krydsninger, ved midvinter med lav solstand nær tallene i nettets yderkanter. Skyggespidsens beliggenhed mellem timestregerne ved middag vil ses umiddelbart at føre til så forskellige klokkeslet, som disse »timer« må foranledige.

Så mangesidige var disse Nürnberg-kompasser — *beinerne Compasse*, som de også er kaldt. Det kan se ud, som svarer nøjagtigheden ikke helt til denne kunstfærdighed. Det her beskrevne »Compas« bærer navnet *Leonhard Miller* og årstallet 1652; han fabrikerede ifølge *Michel*³² et stort antal solure, men stod næppe på højde med sine forgængere.

To andre rejseure er begge mærket *David Beringer*, der levede i

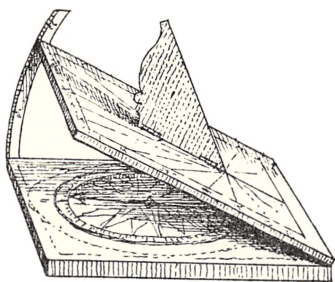

Fig. 16. Rejse-ur; horisontal-ur.
Efter de la Hire.

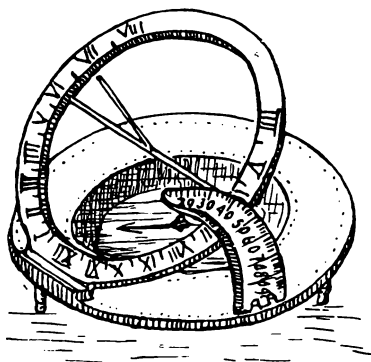

Fig. 17. Rejse-ur fra omkr. 1775; ækvatorial-ur.
Efter Zinner.

Köln i sidste halvdel af det 18. århundrede, hvor han drev fabrikation af solure i stor stil. Hans solure er bygget af træplader med påklisteret papir med påtrykte timestreger. Det ene (fig. 15) har foruden det normalt forekommende horisontal-ur et vertikalt-ur på den lodrette fløj; samme snor virker som skyggestav for begge ure. Hele udførelsen er resulteret i det jævne solur.

Fra samme tidsperiode eller muligvis lidt senere og muligvis fabrikeret i det nedre Rhin-område foreligger et af de såkaldte *flydende solure*. Soluret med dets flade med timestregerne og dets skygge giver er bygget på en kompasnål og derfor nødvendigvis i så ringe dimension, at dets betydning som tidsgiver har været minimal.

Endnu tre ure til rejsebrug vil være at omtale.

Fig. 16 viser et horisontal-ur med kompas til orientering, så at 12-stregen rettes mod nord. Soluret er konstrueret for bredden 30 grader; det kan indstilles efter den bredde, på hvilken det skal anvendes, så at den skyggegivende rand peger mod himmelpolen, og en lille gradbue letter denne indstilling. Da soluret er bygget som et fast hele, vil timestregernes beliggenhed i forhold til skygge giveren altid være den samme, og de vil gælde uanset den bredde, soluret er indstillet på. Dette solurs oprindelse kendes ikke; kun årstallet 1731 er angivet.

Et andet solur, hvis type er antydet i fig. 17, kan også orienteres efter kompas og indstilles efter breddegraden; det er det normale ækvatorial-ur, her bygget en miniature. Skygge giveren kan drejes 180

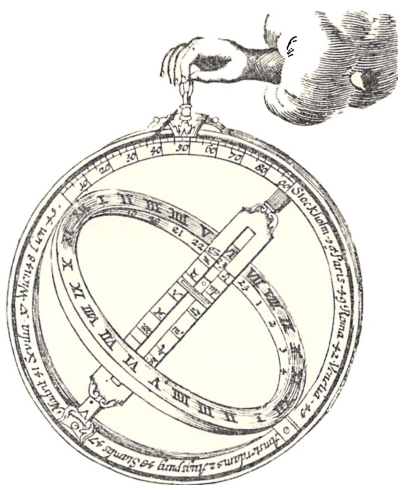

Fig. 18. En universalring i anvendelse. Efter Stengels.

grader; den holder da igen samme retning, vender nu nedefter og må bruges i den stilling i vinterhalvåret, når sollyset falder nedenfra mod timekredsen. Soluret bærer navnet *Lo(renz) Grässl*; han levede henimod år 1770 i Augsburg.

Endelig forekommer i samlingen en såkaldt *universalring*, i virkeligheden et ækvatorial-ur. Fig. 18 illustrerer ringen i funktion. Den store ring består af to ringe, der kan glide i hinanden, så at der kan foretages en indstilling efter breddegraden — jfr. gradinddelingen og de opgivne bredder for forskellige byer. Ringen holdes som vist på figuren og stilles i meridianen; en tredje ring — den, der ses slået ud — kommer da til at ligge parallelt med jordens ækvatorplan, og stangen henover den store ring vil være rettet mod himmelpolen. I en sliske i stangen glider et lille »sigt«, kun en åbning i en plade, der kan føres opad eller nedad, svarende til solens øjeblikkelige stilling i sin årlige bane; indstilling heraf kan foretages ud fra kendskab til det himmeltegn, hvori solen i øjeblikket står (jfr. skalaen), eller efter datoen (en skala dertil findes ofte på stangens anden side). Stangen med »sigtet« drejes efter solen, en lysplet dannes på timeskalaen og viser klokkeslettet.

Der findes fint udførte universalringe op mod en halv meter i diameter, der kan give det korrekte klokkeslet på minuttet. Univer-

salringen i »Den gamle By« er 7,6 cm i diameter; den er signeret *Johann Willebrand*, Augsburg. Willebrand døde i 1726.

*Michel*³³ omtaler, hvordan fabrikationen af solure i det 18. århundrede var i tilbagegang. Nogle slægter havde fra generation til generation dyrket denne kunst; de var ofte af fransk oprindelse og havde slået sig ned i Tyskland efter ophævelsen af det Nanteske Edikt i 1685. *Willebrand* skal efter *Michels* opfattelse være en af de sidste i Augsburg, der holdt den gamle standard, *Grässl* derimod et tydeligt udtryk for tilbagegangen. Samlingens eneste solur med *Grässls* signatur er ellers et smukt lille stykke arbejde.

Willebrands og *Grässls* arbejdsvilkår var heller ikke som deres forgængeres. De mekaniske ure var begyndt deres sejrsgang, og urmagerne stillede sig afvisende overfor de håndværkere, der tidligere ville have været deres kolleger, men som nu kun holdt et hensygnende fag i live.

Der findes i samlingen en solring af messing og med en diameter på 4 cm. Den består af to ringe, der kan forskydes i hinanden, og som før brugen af solringen må indstilles, svarende til den daglige solbanes øjeblikkelige beliggenhed; der er på den ene ring en skala, efter hvilken denne indstilling (efter årstid) foretages. Solringen holdes lodret og drejes mod solen, så at en lille åbning i den ene ring afbildes i sollyset ved en lille lysplet mellem timestreger på den anden ring. Sådanne solringe var endnu i forrige århundrede almindelige her i landet.³⁴ Solringen kan ikke indstilles efter breddegraden, men må konstrueres til en fast bredde; dens anvendelighed kommer dermed ikke på højde med universalringens.

Det er solens vinkelhøjde over synskredsen, der i realiteten måles. Der forekommer den tvetydighed, at solen indtager samme højde to gange om dagen, idet den før middag er stigende på himlen, efter middag faldende; det måtte i praksis være let at vælge mellem de to klokkeslet, bortset fra tiden omkring middag, men da blev solringens tidsangivelse i sig selv usikker, fordi solens højde på himlen i midt-dagstimen forandres meget langsomt.

ET VERTIKAL-SOLUR FRA DET 17. ÅRHUNDREDE

Et solur, der i sin tid sad på Nicolai Kirke i København, skal beskrives som eksempel på et vertikal-solur med mange funktioner.

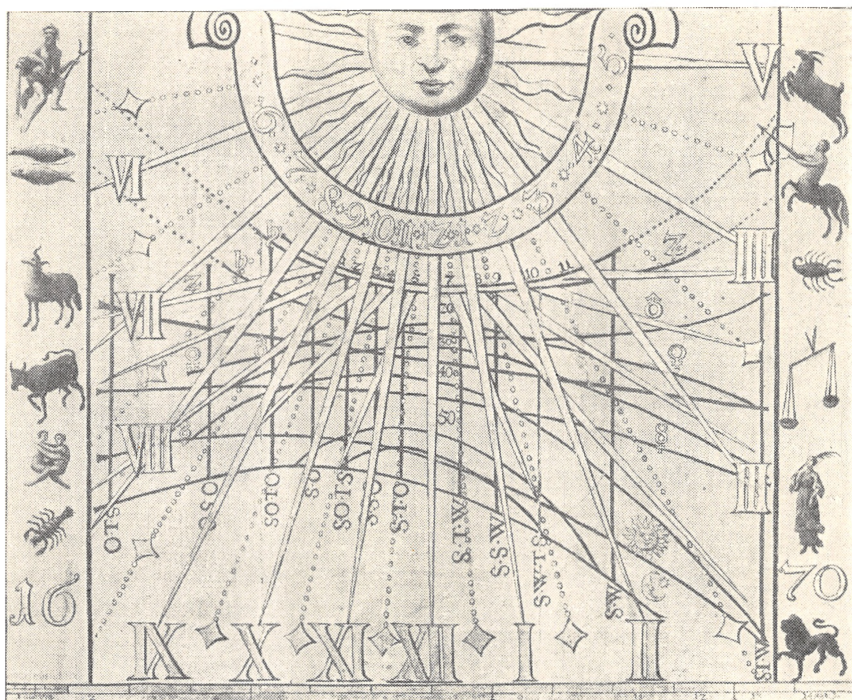

Fig. 19. Model af et vertikall-ur fra Nicolai Kirke i København. Københavns Bymuseum fot.

Soluret eksisterer ikke mere; en malet model (fig. 19) findes i Københavns Bymuseum.³⁵ Modellen er signeret C. P. Getreuer.³⁶ Der foreligger intet om, hvor nær modellen ligger op ad det oprindelige solur, hverken med hensyn til målestok eller gengivelse af enkeltheder.

Under billedet af soluret læses:

St. Nicolai Kirkes Sool-Skive

Som tillige med Kirken af Høy- og Welædle Magistraten er sat udi tilbørlig Stand

i Aarene 1738, 39, 40, 41 og 42.

*Longomontanus war en Mester for den Skive,
Som Solen skal sit Tall wed Soole-Straaler give.
Den ærlig Rømer og fornyed dette Werk,*

*Saa Soolen widnet selv, at den war ret og stærk.
Et saa berømet Werk, som Tiden havde ælded,
Og som til Undergang ved Aar og Tider helded,
Ved Stadens Magistrat oplived blev paany
Til Alderdomens Ziir og Lyst for denne By.*

Af M. Seehuus.³⁷

Longomontanus, den første astronom på Rundetårn, var en af *Tycho Brahes* elever; han vendte efter *Tychos* død i det fremmede tilbage i 1602, blev rektor i Viborg og i 1605 professor ved Københavns Universitet. Han døde i 1647, og soluret turde være konstrueret i første halvdel af det 17. århundrede. Årstallet 1670 på solskiven kan stå i forbindelse med *Rømers* indsats; han kom til København i 1662 og rejste til Paris i 1672.

Timebrædtet er som et net af linier og kurver.³⁸ Skævheden over billedet viser, at soluret ikke har siddet solret; den svarer til en omtrentlig retning ENE-WSW, og opmålingen af et af linie-systemerne førte til en værdi for afvigelse fra den solrette beliggenhed på omkr. 13 grader. Skyggestaven har ligget ud fra ansigtet øverst i billedet, fra et punkt lidt over næsespidsen; staven har siddet i den normale retning og derfor skævt ud fra væggen.

Dette solur har fem forskellige muligheder for anvendelse; den første bygger på skyggens retning, de øvrige på beliggenheden af skyggens spids.

a. Klokkeslettet efter sand soltid fremgår af det typiske vertikallur med timestreger (og halv-timestreger) udgående fra »ansigtet«, den tidligste for kl. 5.30, den seneste for kl. 17.

b. Klokkeslettet efter de såkaldte planettimer fremgår af skyggespidsens beliggenhed mellem den anden række timestreger med ud-spring lavere i billedet og mærket 1—11. Dagens inddeling i planet-timer har sin oprindelse i astrologien; dagen blev ud fra en matematisk regel delt i 12 timer, der i modsætning til middelalderens temporal-timer ikke var lige lange, og de forskellige planeter, blandt dem efter de tiders begreber også sol og måne, men ikke jorden, »regerede« efter tur over hver sin time.

c. Skyggespidsens beliggenhed mellem de lodret stående, stærkt optrukne linier, hver markeret som et verdenshjørne (ved linien

længst til højre må læses $SWtW$), angiver verdenshjørnet for solens øjeblikkelige stilling.

d. Skyggespidsens beliggenhed mellem en kurveskare, alle huller set nedefra og stærkt krumme og mærket fra 20 til 50 (den nederste kurve kunne mærkes 55), angiver solens øjeblikkelige vinkelhøjde i grader over synskredsen.

e. Skyggespidsen flytter sig i dagens løb fra venstre mod højre, og den bane, som den følger, angiver det himmeltegn, som solen står i — jfr. Nürnberg-kompasset, dets funktion c.

Der findes på Queens' College i Cambridge i England et solur,³⁹ der blev konstrueret i 1733, og som indtil detaljer svarer så nær til soluret fra Nicolai Kirke, at der må formodes at foreligge et og samme forbillede.

Solurene i Danmark har endnu ikke fundet deres historiker. Der mangler en oversigt over solure på museer, ligesom solure på bygninger kun er omtalt mere tilfældigt. Der kunne forekomme specielle typer, og det turde have interesse at efterspore håndværkere, som gjorde sig denne fabrikation til speciale.

NOTER

- ¹ R. Newton Mayall and Margarect L. Mayall: Sundials. How to know, use, and make them. Boston 1938.
- ² Kritik af nutidige solure forekommer også i *Hans Löschner*: Über Sonnenuhren. Beiträge zur ihrer Geschichte und Konstruktion nebst Aufstellung einer Fehlertheorie. Graz 1906.
- ³ En speciel anvendelse af soluret af ny dato er omtalt i *Gunnar Pleijel*: Sol- og skyggestudier med soluret (Arkitekten *U*, 51.16. København 1949). — Et solur med timeinddelingerne anbragt ligesom på en dukkestues vægge tjener til at fastslå klokkeslet og varighed for direkte sol for alle årstider i værelser i en endnu kun på arkitektens tegning eksisterende ejendom.
- ⁴ E. Zinner: Tidsmaaling ved Hjælp af Sol- og Stjerneure. Nordisk Astronomisk Tidsskrift 1928, side 123. København 1928. — Se også E. Zinner: Die ältesten Räderuhren und modernen Sonnenuhren. 28. Bericht der Naturforschenden Gesellschaft, Bamberg. Bamberg 1939.
- ⁵ Nationalmuseet har i en skrivelse af 28. april 1952 udtalt, at yderligere solure fra middelalderen ikke kendes her i landet, men henviser til, at flere amters kirker endnu ikke er undersøgt med henblik på udgivelse af »Danmarks Kirker«, så at der kan foreligge flere. — Dr. E. J. Dyksterhuis, Oisterwijk, Holland, har i et brev af 2. maj 1953 meddelt, at middelalder-solure ikke kendes i Holland; de forekommer åbenbart heller ikke i Sverige (jfr. *Sten Lundwalls* afhandling i »Fataburen«. Nordiska Museets och Skansens Årsbok 1953. Stockholm 1953).

- ⁶ Notater i middelalderlige annaler om solformørkelsers forløb, især hvor klokkeslet for formørkelsen er opgivet, har betydning som kontrol på vort kendskab til månens bevægelse og jordens rotation så langt tilbage. Notitser om solformørkelser fra årene 1241 og 1263 fra Essenbæk Kloster ved Randers Fjord er fremdraget til dette brug (jfr. *F. K. Ginzel*: Beiträge zur Kenntnis der historischen Sonnenfinsternisse und zur Frage ihrer Verwendbarkeit. Akademie der Wissenschaften, Berlin. Abhandlungen, math.-phys. Klasse. 1938. Nr. 4. Berlin 1918). Jeg benytter lejligheden til at gøre historikere opmærksom på, at astronomerne har interesse i yderligere materiale af denne art!
- ⁷ Jfr. *J. Fr. Schroeter*: Haandbog i Kronologi. 2.88. Oslo 1926.
- ⁸ Jfr. »Hanan er bondens sejerværk« i *Peder Syvs* første ordsprogssamling fra 1682.
- ⁹ Jfr. *E. Zimmer*: Untersuchungen zur Geschichte der Sternkunde. 26. Bericht der Naturforschenden Gesellschaft, Bamberg. Bamberg 1932.
- ¹⁰ Jfr. *A. Gasser*: L'heure a Saint-Bénigne et les Cadran solaires dijonnais. Revue de Bourgogne. 1916—17.
- ¹¹ Jfr. *Martin P:n Nilsson*: Folklig Tideräkning. Nordisk Kultur. Tideräkningen, side 100. København 1934.
- ¹² *E. Zimmer*: Petrus de Dacia, en middelalderlig dansk Astronom. Nordisk Astronomisk Tidsskrift. 1932, side 136. København 1932.
- ¹³ Jfr. *Lynn Thorndike*: The Sphere of Sacrobosco and its Commentators. Chicago 1949.
- ¹⁴ Udgiven af *Henrik Sandblad*. Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. 29.4 Uppsala 1935.
- ¹⁵ Soluret er nu udstyret med en skrå skyggestav, åbenbart stillet i retning mod himmelpolen. Nationalmuseet har i ovennævnte skrivelse udtalt, at det er lidet sandsynligt, at denne skyggestav er den originale.
- ¹⁶ Jfr. fodnote 4.
- ¹⁷ Ældre Nordisk Arkitektur. 7.13. 1928.
- ¹⁸ Formodningen om, at soluret i Vestervig kan være det ældste i hele Nordeuropa, kan ikke opretholdes — jfr. soluret i Bewcastle.
- ¹⁹ Jfr. min artikel: Middelalder-Solskiven paa Vestervig Klosterkirke. Nordisk Astronomisk Tidsskrift 1954, februar-hæftet. København 1954.
- ²⁰ Vinklen, der angiver orienteringen for Vestervig Kirke, er udmålt på grundrids i Ældre Nordisk Arkitektur (jfr. fodnote 17) og i »Danmarks Kirker«. 12. København 1942. — I forbindelse dermed skal nævnes orienteringen af domkirken i Lund; den omtales ofte som det helt klassiske eksempel på en »orienteret kirke«. Den svenske astronom *C. V. L. Charlier* fandt i sin tid, at denne kirke ligger med sin længdeakse rettet mod det punkt af synskredsen, hvor solen midt i det 12. århundrede gik ned på St. Laurentius helgendag (efter den julianske kalender); og kirken var år 1143 indviet til denne helgen — jfr. *C. V. L. Charlier*: Ueber die Orientierung altchristlichen Kirchen. Vierteljahrsschrift der Astronomischen Gesellschaft. 37.229. Leipzig 1902. For få år siden kunne *Hans Erlandsson* vise, at Charliers måling af kirkens retning udført med kompas var faldet forkert ud; åbenbart har naglerne i kirkenmuren indvirket på kompasnålen. En måling udført med teodolit og under astronomisk bestemmelse af verdenshjørnerne gav en ny værdi for kirkens retning, der afviger 5 grader fra den tidligere antagne eller 7 grader, om retningen skal gælde for den ældste kirke, hvis rester først er udgravet i 1941. Charliers fortolkning af kirkens orientering må dermed opgives (jfr. *Hans Erlandsson*: The Orientation of the Cathedral of Lund. Meddelande från Lunds Astronomiska Observatorium. II. Nr. 123. Lund 1948). — Herhjemme har *Torvald Køhl* i sin tid undersøgt orienteringen af et større antal kirker, men uden at kunne drage almenne slutninger (jfr. *Torvald Køhl*: Danske Kirkebygningers astronomiske Retning. Architekten. 19.300. København 1917).

- ²¹ Jfr. fodnote 4.
- ²² Himmelpolen er i den historiske tid rykket nærmere mod Polarstjernen; distancen mellem pol og stjerne var i det 4. århundrede ef. Kr. 10 grader, i det 13. århundrede 5 grader. Himmelpolen er altså i nutiden langt bedre markeret end i sin tid, da bl. a. navigatøren havde brug for at kunne udpege dens beliggenhed.
- ²³ En dame, hvis barndom faldt på landet på Roskilde-egnen omkr. år 1880, fortalte mig engang, hvordan hun til sin store overraskelse så sin far under markarbejde i klart vejr stikke en pind lodret i jorden for af skyggens retning at skønne over, om det var på tide at gå hjem til middag. Jfr. hos *Evald Tang Kristensen*: »Når husene lå solret, havde vi en skure i vinduet, hvorefter vi kunne se, når det var middag. Morgen og aften kom af sig selv.« Det jyske Almueliv. 3.96. København 1891.
- ²⁴ *Villads Christensen*: Tidssignalet i København. Historiske Meddelelser om København. 2.457. København 1909—10.
- ²⁵ *Bering Liisberg*: Urmagere og Ure i Danmark, side 164. København 1908.
- ²⁶ Det vil for solure i dimension og udførelse som de her foreliggende gennem opmåling af timestregernes indbyrdes beliggenhed kun være muligt at bestemme den tilsvarende breddegrad med en fejlmargen på flere grader; fremgangsmåden stiller sig for solure på bredder større end 45 grader gunstigere for vertikal-solure end for horisontal-solure.
- ²⁷ Jfr. fodnote 4. Den omtalte person turde være *Carl von Mandern, Frederik IV's* instrumentmager.
- ²⁸ Københavns Bymuseum har en forvitret stenblok med årstallet 1668 (sidste ciffer er dog nærmest gætteværk) og med spor af syv solure. Blokken har tjent som forbillede for en rekonstruktion — jfr. *Jens Olsen*: Lidt om Solure. Nordisk Astronomisk Tidsskrift. 1932, side 97. København 1932. Dette bloksolur er, bortset fra de syv og ikke seks solure, ikke i detaljer identisk med det her beskrevne; således anvendes vandret liggende skyggestave med alene skyggen af stavens spids som bestemmelse for klokkeslettet ved morgen- og aftenuret.
- ²⁹ Jfr. *H. Michel*: Introduction à l'étude d'une collection d'instruments anciens de mathématiques. Anvers 1939; se samme forfatter: Les montres solaires du Musée de la Vie Wallonne à Liège. Bulletin de la Société Belge d'Astronomie. 68.253. Bruxelles 1952.
- ³⁰ Jfr. *E. Zimmer*: Leben und Wirken des *Johannes Müller* von Königsberg genannt *Regiomontanus*. Tafel 27. München 1938.
- ³¹ *Harald Mortensen*: Et »Nürnbergercompas« fra Aar 1652. Den gamle Bys Aarbog 1928—29. Aarhus 1930. Side 80.
- ³² *Michel* giver for *Millers* hjemsted Nürnberg, *Mortensen* Augsburg; jfr. fodnoter 29 og 31.
- ³³ *H. Michel*: Un Cadran solaire de Poche du XVIIe Siecle. Bulletin de la Société Belge d'Astronomie. 61.48 Bruxelles 1945.
- ³⁴ Jfr. »Enhver rask hyrdedreng havde [endnu sidst i forrige århundrede] sin solring i vestelommen«. Fra Holbæk Amt. 28.185. København 1934.
- ³⁵ Københavns Bymuseum har venligst stillet modellen til rådighed for en måling og har tilladt at reproducere fotografiet af den.
- ³⁶ *Christian Peter Getreuer* (1710—80), maler.
- ³⁷ *Morten Seehuus* (1697—1744), lejlighedspøet.
- ³⁸ Hos de gamle grækere findes betegnelsen *Arachne*, træffende afledt af det græske ord for spindelvæv.
- ³⁹ Jfr. *G. C. Shephard*: Queens' College Dial. The Dial, 1948 May. London 1948. — Astronomen *P. S. Laurie*, Royal Greenwich Observatory, England, har venligst fremskaffet oplysninger om soluret i Cambridge.

KØBMANDSGÅRDEN DYNKARKEN 39—41, ÅRHUS

INDLEDNING

Forfatteren af nedenstående erindringer, Rasmus Malling, blev født i Århus 3. nov. 1835, søn af købmand Niels Malling og Jacobine Schmidt. Moderen døde allerede 3. jan. 1841. 1. juni 1873 blev han distriktsforstander ved Københavns fattigvæsen i 6. distrikt og fra 1893 i 3. distrikt. 10. aug. 1877 var han blevet gift med Emilie Constance Guldberg, og han døde 4. juli 1922. Den store interesse for familien, som Rasmus Malling ejede, gav sig udslag i et flittigt arbejde med slægtens historie, der samlede sig om fremstillingen af en stamtavle over dens medlemmer og en række erindringer om dens gård i Dynkarken. Distriktsforstanderen bestemte, at optegnelserne efter hans død skulle skænkes til »Den gamle By«.

Medens stamtavlen efter sit indhold kun kan påregne interesse hos en snæver kreds, har optegnelserne om livet i købmandsgården en højere værdi. De skildrer et købmandsmilieu, der nu er forsvundet, og giver et førstehånds indblik i livet i den lille by, som Århus dengang var. Den friskhed, hvormed barndommens oplevelser bliver bevaret, har tilladt Rasmus Malling at give et indgående billede af det hjem, han voksede op i. Man hører ikke alene om købmandsgårdens ydre indretning, dens butik, arbejdsrum og lagerlokaler, men får en lang række enkeltheder om hjemmets ordening og udstyr, som det tog sig ud for en opvakt og videbegærlig dreng, der var stolt og glad over sine forældre og deres arbejde. Det må dog ikke glemmes, at dette synspunkt giver erindringerne en vis begrænsning. Rasmus Mallings fader var første gang gift med Cathrine Marie Bagge Frausing, datter af Christen Bagge Frausing, Borgmestergårdens besidder fra 1806 til 1840. Traditionen hos familien Frausing, der iøvrigt ikke er pålidelig i alle enkeltheder, vil vide, at dette ægteskab var

ulykkeligt,¹ og livet i den gamle købmandsgård har måske ikke været fuldt så idyllisk, som Rasmus Mallings erindringer giver indtryk af, fordi de ser alt ud fra drengens bevidsthed, der uvilkårligt har dvælet ved det bedste.

Først i en fremrykket alder gik distriktsforstanderen i gang med at fæste sine barndomsindtryk på papiret. Manuskriptet indeholder 72 paginerede sider i et lille kvartformat, af hvilke de første 50 rummer erindringer. Renskrivningen synes at være begyndt 19. nov. 1899 og de første 25 sider skrevet indtil foråret 1900. Efter en standsning har distriktsforstanderen atter taget fat i juli 1915 og afsluttet sine optegnelser samme år. De er her gengivet bogstavret med enkelte skrivefejl rettet uden bemærkninger herom, ligesom den ret regellose tegnsætning er lempet efter nutidens brug. Et afsnit om handelsbetjenten Peter Laurentin Kold er flyttet hen til det sted i skildringen, hvor Rasmus Malling ved en note har ønsket det indsat.

Efter de egentlige erindringer er der tilføjet en liste over købmandsgårdens sølvtøj på auktionen efter Niels Mallings død 1862, idet Rasmus Malling har indsat den originale liste fra boet og fortsat den med sine egne optegnelser over familiens pretiosa (ialt 5 sider). De er her trykt som et tillæg, derimod er nogle korte bemærkninger om gårdens senere historie, indtil den 1898 gik ud af familiens eje, udeladt, da de kun gentager indledningen til erindringerne. Bæst i manuskriptet er indklæbet et fotografi af gården, set fra gaden 1909, et fotografi af familiens holstenske vogn fra 1860'erne, der er ledsaget af en kort beskrivelse, og 2 fotografier af gårdspladsen fra 1909. Disse billeder suppleres af to meget skitsemæssigt udførte planer af gårdens indretning, indklæbet på side 53 og 55 i manuskriptet. Til dette er desuden heftet 8 sider med opklæbete fotografier, visende gården set fra gaden, en silhouet af købmand Rasmus Malling og hans første hustru Margrethe Kaarsberg samt gårdspladsen efter en akvarel af Chr. Blache.

Familien Malling stammer fra smakkeskipper Niels Mortensen Malling, der blev født 1717 i Malling i Ning hrd. og tog borgerskab i Århus 1740. På grundlag af Rasmus Mallings samlinger skal nedenfor gives en kort oversigt over slægtens ældre led.

Niels Malling, der døde 1787, blev gift med Anna Marie Rasmusdatter Hasle, der døde 1818. Hun var hans anden hustru, idet hans

første, Mette Marie Thomasdatter, var død 19. septbr. 1756. Af skiftet dette år fremgår det, at familien uden at være velstående kunne svare enhver sit, idet boet efter fradrag af gæld blev opgjort til 417 rdlr. 1 mk. 14. sk. Listen over familiens sølvtoj viser kun en beskeden mængde sammenlignet med den tilsvarende fortegnelse fra 1862. Den bestod af 6 sølvkeer med en vægt af 18 lod, takserede til 9 rdlr., et krus med sølvflåg på 9 lod til 4 rdlr. 3 mk., et hovedvandsæg af sølv til 1 rdl., en guldkæde på 8 lod til 64 rdlr. og en treleddet ring til 3 rdlr.

Med Anna Marie Rasmusdatter havde Niels Malling 4 børn, af hvilke de to yngste døde tidligt, og den tredie, Mikkel, blev købmand i Ålborg. Det fjerde barn var Rasmus Malling, der blev født 19. septbr. 1767. 1794 fik han borgerskab som købmand, men hans start har sikkert været ret beskeden, da det af en skifteforening fra 1786 fremgår, at han ligesom de andre børn kun skulle have 300 rdlr. ved faderens død. Samme år, som han tog borgerskab, blev han gift med Margrethe Pedersdatter Kaarsberg, enke efter købmand og kirkeværge ved domkirken Jens Andersen Schmidt. Efter hendes død 1806 blev han gift med hendes broderdatter Cecilie Marie Kaarsberg, der døde 1841. Hun var datter af købmand Andreas Kaarsberg, der var mellem direktørerne for det en kort tid eksisterende Aarhus Westindiske Handels Selskab.²

Rasmus Malling døde 1826. Antagelig har han haft en del handel på Norge. I nogle løse optegnelser, som distriktsforstanderen har føjet til erindringerne, berettes det, at da prins Christian Frederik efter at have frasagt sig den norske krone 4. nov. 1814 kom til Århus, blev Rasmus Malling med andre borgere forestillet for ham, og prinsen skal ved denne lejlighed have ytret: »De har været heldigere i Norge end jeg, min gode Rasmus Malling.«³

Et sidestykke til disse erindringer foreligger i Johs. Larsens bog »Jeg kan huske« (Kbh. 1950), der giver en skildring af faderens købmandsgård i Kerteminde. Den indeholder dog langt fra den samme fylde af enkeltheder.

NOTER

¹ Christen Frausing Borchs Erindringer. »Den gamle By«s Aarbog 1936—37, 60.

² Ifølge sine aktiebreve fungerede Aarhus Westindiske Handels Selskab 1783—86. Om det se J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie II, Kbh. 1911, 154—55.

³ Om Christian Frederiks hjemrejse fra Norge se Hist. Tidsskr. 5, III, 446—52.

Porthammer fra gården Dynkarken 39. Efter »Aarhus med Billeder af J. Ølsgaard«, 1905, 249.

RASMUS MALLINGS ERINDRINGER

»Den 9. Mai 1794 blev efter kgl. allernaadigst Bevilling, dateret 18. Februar næstafvigte, Ungkarl Hr. Rasmus Malling, Kiøbmand her i Aarhus,¹ og Enke velædle Madame Margrethe Kaarsberg,² sal. Jens Schmidts, copulerede i hendes Gaard her i Domsognet. Deres Forlovere have her egenhændig underskrevet:

P. Klitgaard.³

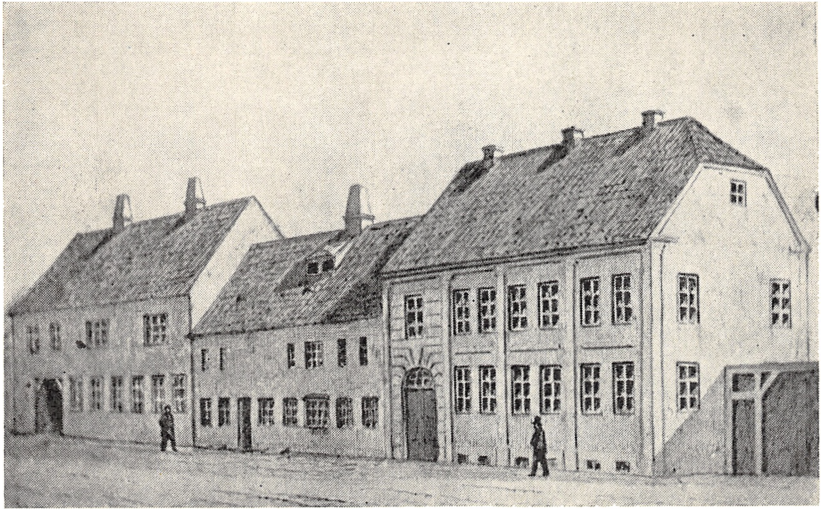
Christen Müller.«⁴

Ved dette min Bedstefaders første Giftermaal kom den gamle Kjøbmandsgaard Matr. No. 54 af Aarhus Bygrund med Bygninger under Gade No. 39 og 41 i Dynkarken med et Grundareal af 4373 Kvadratalen g. M. i Familiens Eje. Den beholdt den i 104 Aar, indtil den ved Auction Fredagen d. 20. Mai 1898 solgtes til Grosserer Dreyer og vare Ejerne i denne lange Tid: Rasmus Malling, min Fader Niels Malling,⁵ hans Enke Mathilde Malling,⁶ f. Linnemann, og hendes Børn og endelig John Gaarn Malling,⁷ Søn af min Farbroder Kjøbmand Andreas Malling.⁸ Den oprindelige gamle Gaard bestod kun af et 8 Fags Forhus med Sidelænge, 2 etaget, hvortil min Bedstefader føjede et højere, 2 etaget Forhus med Port og 8 Fag Hus kort efter sit første Giftermaal. Der staar over Porten hugget i Bjælken:

AO RNM X MPK 1795

(Rasmus Nielsen Malling — Margrethe Pedersdatter Kaarsberg).

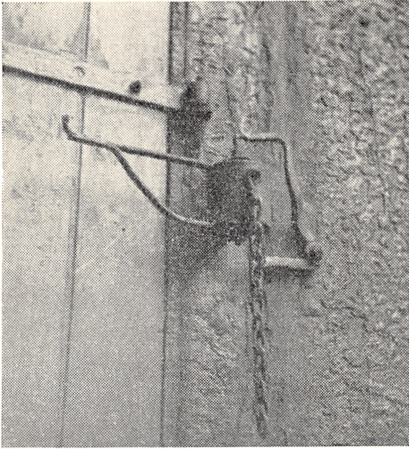
Det laveste Forhus var opført af Bindingsværk ligesom alle Side- og Baglængderne i Gaarden med Undtagelse af Kostaldens underste Deel, der var Grundmur. Forhuset havde Egetræs Bindingsværk, i mine Drengear endnu saa solidt, at man kun med Besvær kunde slaa et Søm eller bore i det, dog var Formuren til Gaden Grundmur, sat uvist paa hvilken Tid. Der findes i et af min Bedstefaders Breve

Købmandsgården, set fra Dynkarken. Fotografi efter en tegning eller en akvarel, vedlagt distriktsforstander Rasmus Mallings erindringer. På beskuerens venstre hånd huset fra 1795, derefter den ældre bygning med det i erindringerne omtalte karnapvindue og på højre hånd enkesædet.

[i] Aaret 1824 i Juli til hans Steddatter,⁹ gift med Major, Grosserer Hansen, Nyhavn No. 10, Kiøbenhavn, en Bemærkning om, at han byggede, og at de om Natten maatte holde dem i Alkoven, og at der var Nattevagt i Stuerne, men denne Bemærkning kan lige saa godt gjælde Gavlen, da Naboejendommen blev bygget. Det høiere Forhus var helt Egetræs Bindingsværk med Stenene lagt i forskjellig Stilling, rimeligviis som Ziir og meget solidt. Det havde vistnok oprindeligt havt Svalegang til Gaarden; i det østre Hjørne sad der i mine Drengear endnu et Stykke med Trappe fra Porten og med Indgang til et stort Loft over Porten. Det blev senere omdannet til Børnekammer, da mine Stedsøskende voxede til, og blev sat i Forbindelse med Soveværelserne paa 1ste Sal og udmærkede sig navnlig ved sin Størrelse, en stor Bilægerovn med Tromle,¹⁰ der kunde varme Nat og Dag, og Barnepigens Mette, et meget stramt Fruentimmer, der regjerede her enevældigt. Det vedblev at beholde sin Udgang til Trappen og Svalen som Reserveudgang.

I den gamle Gaard med sit lave Forhus, og som den var i Jens Andersen Schmidts Tid, har der ikke været megen indvendig Plads.

Rester af dørlukker, nu anbragt på døren ud til gården i længen Dynkarken 41. Muligt samme, der omtales i erindringerne som siddende i gadedøren. Fot. oktober 1951.

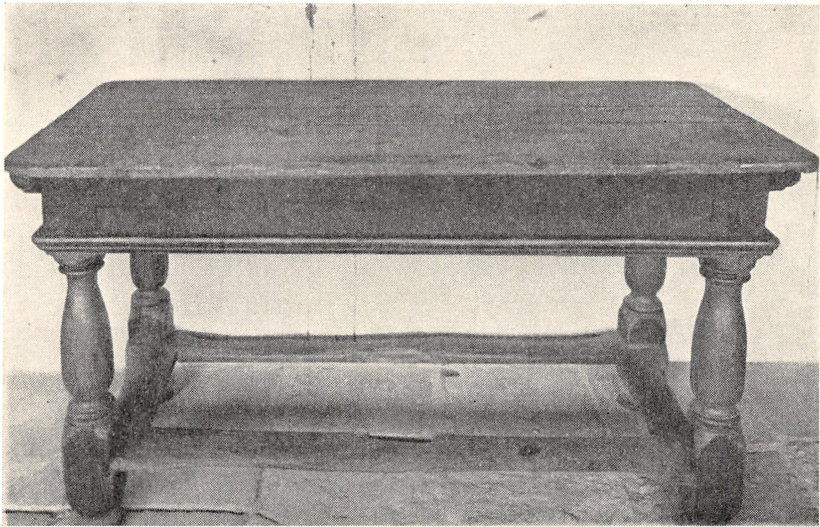
Gaardspladsen synes at have været rummelig, Bagbygningerne, der begrænsede den, vare meget gamle, paa den ene staar Aarstallet 1779. Paa det høje Forhus' Plads har der sandsynligviis tidligere været smaa Huse ligesom Naboejendommene, som ere blevne kjøbt for at give Plads for dette; jeg har ikke kunnet faae det at vide bestemt. Jens Andersen Schmidt, den tidligere Ejer, var en meget »velfornemme« Mand og Kirkeværge for Domkirken. Han ligger derfor begravet der, medens hans Enke Margrethe Kaarsberg blev begravet paa St. Olufs Kirkegaard. Jeg kan erindre, at hans yngste Søn Jens Jensen Schmidt — Kjøbmand, Lysestøber etc. — som vi uartige Drengene kaldte »Tællepikkeren«, han kaldtes ogsaa »zweimal Jens und dreimal sex« ifølge en gammel Anekdote om ham, og som paa sine gamle Dage var en rar og brav gammel Mand, har fortalt mig, at der en Dag kom Bud til ham fra Domkirkeinspektionen, om han vilde lade den Gravhvælving istandsætte, hvor hans Faders Kiste stod, da den truede med at styrte sammen; den maatte ellers kastes til. Da han ikke havde Raad til at istandsætte den, maatte han gaa ind paa det sidste Forslag, men han ønskede først at se sin Fader, da han som født efter hans Død aldrig havde set ham. Dette skete, Kisten blev lukket op, og der var kun et Skelet at se!

Hovedindgangen var igjennem Gadedøren, en solid Egetræs Dør ret smukt udstyret og med en udskaaet vaseligende Dekoration i

det øverste Felt, ind i en lille Forstue, lukket indvendig med Dør med Klinke; den havde Fjeder med et stort Lod for at holdes lukket.¹¹ Naar man gik igjennem den Dør, lod man den altid falde i efter sig; det Smæk, den da gav, kunde høres langt omkring og var om Aftenen, naar den ved 8¹/₂ Tiden faldt i efter min Fader, der gik paa Klubben, Tegn for os Børn til almindelig Frihed og Hallo til Kl. 10¹/₂ omtrent. Dog maatte man helst holde sig nogle Minutter i Ro, indtil Luften var helt ren; det kunde nemlig hænde, at han kom tilbage efter at have set op ad Huset udenfor og paatale, at en Luge eller et Vindue ikke var lukket eller lignende; igjen et Smæk med Døren, og saa var man sikker.

Fra Forstuen kom man ind i Husets største Stue: »Kjøllestuen«. Den havde ikke mindre end 7 Døre og 2 Trappeopgange: til Gaden, Gaarden, Værelserne nede og ovenpaa og havde sit Navn efter den store Skorsten med Ildsted, der havde sin Plads midt paa Væggen til højre i den søndre Ende af Stuen. Paa dette Ildsted var der stærk Ild af store Favnestykker Bøgebrænde fra tidlig Morgen til Aften Kl. 8—9 i den Tid om Vinteren, der gjordes Malt. Den førte Varme til Maltapparatet, den saakaldte Gris, der havde sin Plads ovenover 1ste Sal paa Loftet og var en lang Murstensbygning i Lighed med et Hus, hvis Tag var store løse, hullede Jernplader, hvorpaa det fugtige Byg blev lagt til Maltning.

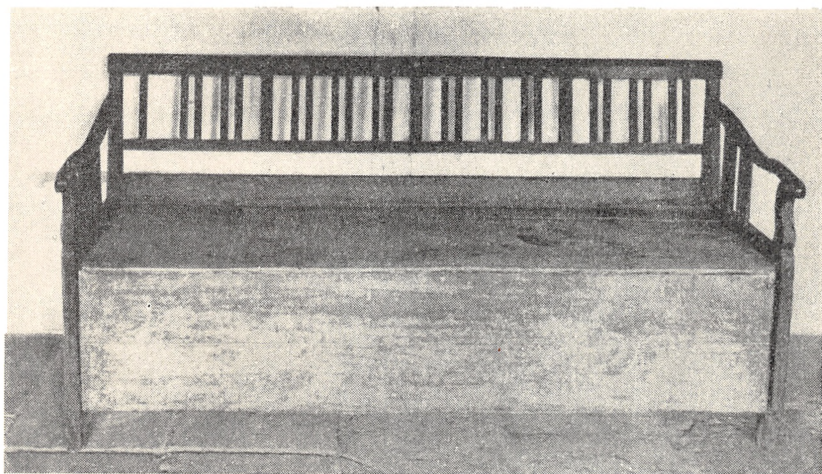
Der var overmaade hyggeligt i denne Stue især en Vintermorgen, naar den stærke Ild oplyste og varmede Omgivelserne. Den var tillige Boutikstue og Opholdsstue for Bønderne, der handlede med Huset og kørte »i Gaarde« for Arbeidsfolkene. De brugte en kold Dag at tage Gløder fra Skorstenen og rulle dem op og ned i deres Træsko for at varme Fødderne. Om Aftenen blev de tiloversblevne Gløder fejede sammen under Asken i en Krog af Ildstedet for at bruges til at tænde op med den næste Morgen. De maatte ikke forstyrres, og det var kun i Smug, vi som Børn listede os til at stege Kartofler i dem. Naar Ildstedet ikke blev brugt, lukkedes det med to store Jerndøre, der paa hver Halvdel havde en stor rund Roset med en Knup i Midten og lignede et Par Bryster. Foran paa Gulvet stod der altid et Par meget store, langagtige Stegegryder af Jern, der rimeligvis havde været brugt i Huset tidligere, da man i Kjøkkenet

Bordet fra kollestuen, nu i Borgmestergården i »Den gamle By«.

havde aaben Skorsten, men nu brugtes til at samle Asken i, da den som Bøgeaske var værdifuld til Vadskelud.

Lige tilhøre, naar man kom ind fra Forstuen, stod der under de to Fag Vinduer et stort Egetræs Bord med Kuglefødder og rundgaaende Fodskammel, omgivet af 3 Bænke langs Langsiden under Vinduerne og for begge Ender. De to for Enderne var tillige Kasser, som kunde lukkes op — den ene blev under første Krig 48—50 sendt til Kjøbenhavn fyldt med Husets bedste Ting — den nærmest Kontordøren havde Tremmeryg. Til Bordet hørte en stor Kobberlyseplade til et Lys, der tændtes, naar Mørket faldt paa. Om dette Bord forsamlede Bønderne sig, og her spiste Daglejerne og Gaardens Karle deres tørre Mad. Ved Siden af Bænken med Ryg paa den søndre Væg var en Glasdør til det lille Kontor; den var indenfor forsynet med et grønt Gardin. Derefter kom Kjølleskorstenen, Gangen til det store Kontor, den lukkede Trappe til Værelserne paa 1ste Sal over det lave Hus og til Støbeloftet, den lille Gang til Spise-stuen, Døren til Bagstuen, forsynet med et Knopglas, Døren til Gaarden, imellem hvilke to Døre der stod en stor blaamalet Kiste, Lysekisten, hvori opbevaredes de Lys, som brugtes i Løbet af Vin-

Bænken med tremmeryg fra køllestuen, nu i Borgmestergården i »Den gamle By«.

teren, og som købtes i Kristiansfeldt. Ovenover var et Bord fæstet til Væggen, naar det ikke brugtes. Det kunde med sine to Ben slaes ned over Kisten, og herfra foregik Mælkeudsalget Morgen, Middag og Aften, ligesom der ogsaa i et lille smalt Vindue med Knopruder paa et Tværtræ hang de daglig brugte Bismere. [Derefter kom] Trappen til Værelserne paa 1ste Sal i det store Hus, Dagligstuedøren og endelig Boutikken, Resten af Stuen til Gadedøren. Boutikken havde i tidligere Tider ligget i Hjørnet fra Gaarddøren til Dagligstuedøren, hvor ovennævnte Trappe nu er. I mine Drengear og senere, indtil John Malling købte Gaarden af mine Halvsøskende og forandrede hele Kjølstuens Indretning, laa den fra Dagligstuedøren og til Gadedøren indbefattende de to Fag Vinduer til Gaden. Flytningen, der formodentlig er sket, da min Fader blev gift, var jo egentlig ikke heldig, da man altsaa fra den ikke mere kunde se ud i Gaarden og føre Tilsyn med, hvad der foregik.

Den bestod af en Disk med Bræddeskallerum for Enden og til Loftet, der aflukkede Boutikken paa den sydlige Side, og et Skillerum med Dør mellem den anden Ende af Disken og Dagligstuedøren af denne Form* og lukkedes med en stor Klap, der om Dagen

*) Her findes en utydelig tegning af butikkens indretning. Den har formodentlig lignet den butik, der er skildret i Rasmus Nielsen: »Aarhus i Fyrrerne«, 1901, s. 20.

Indbygget vægskab med knopruder fra Mallings gård, nu i Borgmestergården. Muligt det samme, der omtales i erindringerne som gemmested for bisperne.

heftedes op i Loftet og hvilede i en Fjederfanger, til højre Reoler med Krydderiskuffer, til venstre paa en Hylde i Høide med Disken Tønder staaende paa Enden med Haner til Brændevin, Edike og Mjød og under Hanerne en lang Trærende til Spildet. Naar Bønderne skulde have en rigtig ekstra Snaps, fik de af Renden, den kaldtes en »Polak«, rimeligvis endnu en Erindring om Polakkernes grusomme Fremfærd mod Befolkningen i forrige Tider.¹² Under Disken var [der] Bøtter med grøn Sæbe, der leveredes Kunderne paa grovt graat Papir med en Træspade, der altid stod i Bøtten. Imellem Vinduerne var et fast Bord med Klapper og Hylde under, ved hvilket Peter Kold altid nød sine Maaltider, og over dette en Vinde med Hyssingstrik. Regjerende egenmægtig i denne Boutik og nærmeste Omgivelser var vor gamle Handelsbetjent Peter Laurentin Kold, saa egenmægtig, at han blev fornærmet, naar min Fader behagede at se ind i den; jeg tror nok, at han undertiden gjorde det lidt paa Dril.

Peter Laurentin Kold var [en] gammel Handelsbetjent, [som] kom i Tjeneste hos min Fader 8 Dage efter min Fødsel, altsaa for-
 modentlig 11. Nov. 1835; han var født den 9. April 1814 i Aarhus
 som Søn af Kjøbmand Hans Jacob Kold, f. 1769, død 4. Jan. 1835,
 og hans 3die Hustru — han var gift 4 gange — Jacobine Kirstine
 Laurentin, f. i Aarhus d. 16. Juni 1784, død 16. April 1814, Datter
 af Kjøbmand Agent Peter Laurentin paa det lille Torv ([boende i
 den] senere Lazarus' Gaard), død 1819 og Dorthe Marie Assendrup,
 død 1832.¹³ Peter Kold blev i Kjøbmandsgaarden i nogen Tid efter
 min Faders Død i 1862, men fik sig saa selv en Forretning, saavidt
 jeg husker i Hjørnестedet af Aagade og Skolegade, Persejernet kal-
 det, men den gik ikke videre, han var ude af sine gamle Folder.
 [Han] led senere en Del af Stensmerter, tog til Kiøbenhavn for at blive
 opereret paa Kommunehospitalen, men døde forinden hos min Søster
 Marie, gift med Professor Chr. Blache, Østerbrogade 37,¹⁴ der havde
 taget imod ham som Gjæst, d. 26. September 1877. Hans Lig blev
 sendt til Aarhus, hvilket Brødrene Stigaard sørgede for, og begravet
 paa den ny Kirkegaard paa Knudriisbakke.

I den gamle Kjøbmandsgaard havde han sit Værelse over min
 Faders Kontor ad en mørk Trappe ved Siden af Indgangen til Kon-
 toret, der tillige førte til Pige kamret, Jomfruburet, Fadeburet, Røg-
 kamret og til Trappen til Støbeloftet. Det var et ret stort Værelse
 med to og et halvt Fag Vinduer, lavt og ikke videre hyggeligt med
 [en] stor, firkantet, gammeldags Brændekakkelovn, hvori der aldrig
 var Ild. Det var møbleret med en stor Træseng, et smukt Nøddetræs-
 bord og 2 Lænestole med Fjedre, som han havde vundet i [et] Indu-
 strilotteri og ikke passede til det øvrige tarvelige Møblement, et Skab,
 nogle Stole, Vadskebord etc. Disse Lænestole med broget Betræk
 solgte han siden til min Fader, der anbragte dem i Salen, hvor de
 heller ikke passede sammen med det gamle solide Mahognimøb-
 lement. Kold var en stor Original, men et udmærket solidt og trofast
 Menneske, der hang over Huset, som han ganske hørte til, og hvis
 Velfærd i Tykt og Tyndt han tog Deel i. Vinter som Sommer stod
 han op som den første paa Pletten og overvaagede saa Huset hele
 Dagen, indtil han gik i Seng Kl. 10 om Aftenen. Boutikken og Pak-
 husene, Brænderi og Kostald, Karle og Piger, Høns og Ænder og
 Gjæs og Børnene ikke at forglemme — alt havde han et vaagent

Øje med og tog sig af, endog udover Kl. 10 naar han f. Ex. beordrede Paraplyer og Overtøi afsted til Theatret, dersom Børnene vare der, og det blev Regnvejrr, eller Vognen skulde afsted og hente dem fra Bal.

Han spiste altid i Boutikken, ikke engang paa Høitidsdage eller -aftener vilde han spise ved Familiebordet, kun en sjelden Gang f. Ex. min Faders Begravelsesdag spiste han til Middag sammen med os andre. Høitidsaftenerne, Jule-, Nytaars- og Mortensaften, bestod hans eneste Fornøjelse i at spille Dam tværs over Disken med Husets gamle Snedker Skov.

Kold var høj og stærk bygget, altid med Trætøfler og et stort hvidt Forklæde, meget proper og sirlig, om Søndagen meget fiint paaklædt. Han kunde tage et ordentligt Tag med Bønderne, dersom de fik en Taar over Tørsten og gjorde Spektakler i Kjøllestuen eller Gaarden. Han var en Ven af Theatret og saaes der Søndag Aften altid paa en bestemt Plads i Polyhymnias gamle Theater — allerbagest og mod Væggen midt for den midterste Gang.

Præcis Kl. 10 lukkede Kold Boutikken og Gadedøren efter først at have staaet et Øjeblik i den og hørt Domkirkens Klokke ringe, og saa var Fæstningen afspærret fra den øvrige Verden; der gaves ingen Gadedørsnøgle.

Kjøllestuen havde Plankegulv og Bjælkeloft, men var saa lav, at min Fader, der var Captein i Borgerskabet og en Tid i Fyrreerne Stadshauptmand, ikke kunde staa opreist under Bjælkerne — han var en høj Mand — med sin Chakot med den høie Fjer paa. Fjeren var fæstet foran i Chakoten [og] havde røde Fjer inderst og hvide yderst, der faldt ned fra Fjerstokkens øverste Ende som et Springvand, syntes vi Børn altid. Naar han skulde til Tjeneste i fuld Uniform, tog han først Chakoten paa i det Øjeblik, han gik ud igjennem Gadedøren, saaledes at han havde den paa, naar han kom ud paa Gaden.

Fra denne Stue førte en lille Gang mellem Trappen til Lofterne og Kamrene ovenover og Skorstenen til det store Kontor, en to Fags dyb Stue, der oprindelig havde været Dagligstue; i Bagvæggen havde der i ældre Tid, ogsaa i min Bedstefaders, været Glasdøre, der førte ind til en Alkove, der var Sovekammer for Fatter og Mutter. Dette Arrangement forsvandt, da det ny Stuehus blev bygget, Dørene

murede til, og paa den anden Side blev Rummet nu til Kammer for Husjomfruen med Udgang til Barnekammeret eller Ammestuen, som den hed, der gik ned i Sidehuset med Vinduer til Nabogaarden og Dør til Bagstuen, og som med sin østre Væg stødte op til Bryggerset.

I Ammestuen regjerede »Dorret« (Dorthea), min Søsters gamle Amme, egenmægtig; min, »den lusede Karen«, som min Fader kaldte hende, har formodentlig ogsaa regjeret der, men det har jeg ingen Erindring om. Hun kaldtes saaledes, fordi hun engang, da jeg var ganske lille, præsenterede mig for Bedstemoder og Tanter i [min] bedste Stads, og disse opdagede, at der krøb en Lus i den deilige Drengs Øjenbryn. Hun kom i mange Aar og fik lidt Hjælp af min Fader. Hvor hun blev af senere, ved jeg ikke. Dorthea derimod blev gift med Søren, der tidligere havde været Brændørikarl og Kudsk for Fader, men senere tjente hos Kjøbmand Hans Broge paa Mindedgade; de købte dem et lille Hus i Spanien, hun fik en Datter, saa gammel hun var, og havde det godt til sin Død. Jeg kan huske, at hun udbad sig i Brudegave et stort Slagbord, der stod i Ammestuen, og hvorved hun mangen en Gang havde trakteret Børnene med sin Yndlingsret »opstuede Kartoffler«, og det fik hun.

Kontoret var i min Bedstefaders Tid gulmalet med en lille Guirlande øverst, den søndre Væg træpanelet i Felter, saaledes som det sees paa et lille Maleri af ham, siddende i sin Kontorstol foran sin Pult rygende af sin Merskumspibe. Maleriet tilhører nu min Halvbroder, Overretssagfører Gustav Malling. Der sees ogsaa en Kanapé med Puder paa dette og hans Hund »Perle«; i mine Drengaar stod Kanapéen der endnu.

Kontoret hed senere, da det store Hus var bygget, ifølge Breve til Majorinden »Den lille Dagligstue« men det kunde mulig ogsaa være en Betegnelse for den i min Tid kaldte Bagstue. Værelset var gerne gult- eller graamalet og møbleret med min Faders Pult ved Væggen ind til det lille Kontor ved Vinduet, ovenover hang et lille Maleri af Vilhelm Melbye,¹⁵ som Fader engang vandt paa en Udstilling, og som jeg nu ejer, for Enden af Kanapéen Perlebordet med et Pibebrædt fuldt af Merskumspiber ovenover, i Krogen et stort engelsk Uhr i Mahogni Kasse, paa Væggen modsat Vinduerne et Brevskab indeholdende Handelscorrespondance og en god gammeldags Kak-

kelovn af den norske Slags, som dog senere maatte vige for en mere moderne, da det blev mere Brug at brænde Kul. I Brevskabet var forneden et større Rum, hvori stod en gul, lakeret Brødbakke med pletterede Hanke, gjerne fyldt med $1\frac{1}{2}$ Skillings Tvebakker; de vare bestemte til at traktere Bønderne med tilligemed en Snaps Rom, naar de fik deres Afregning paa Kontoret for leveret Korn, Smør etc. Husets gamle Grævlingehund »Uranus«, ligesom ogsaa efter dens Død »Keiser«, en lav, gul, spidsnæset Herre med opstaaende krummet Hale vidste ogsaa altid, hvor Bakken stod og forstod fortræffeligt at liste Skabsdøren op og forsyne sig.

Paa Væggen over Perlebordet hang der et Pibebræt med Merskumspiber, hvoraf der sjeldent blev røget. Min Fader røg ikke meget, gjerne kun en Cigar, naar han gik paa Klubben om Aftenen. vi Drengte røg ikke, de yngre maaske nok lidt senere i Tiden i Smug; jeg lærte ikke at ryge, før jeg kom til Kiøbenhavn som Student. I Værelserne var det absolut forbudt at ryge; medens min Fader var Enkemand efter min Moder, blev der røget af Merskummerne, naar der var Herreselskab. Høitidsaftener, Jule-, Nytaars, Mortensaften, har jeg undertiden set min Fader røge af en af disse Piber; han gik da ikke i Klubben, og vi Børn maatte spille for ham, hvad vi forresten ikke altid gjorde med Lyst, hvad der var en stor Skam, da det aabenbart glædede ham, der var musikalsk og i sine unge Dage havde spillet Guitar, en dejlig spansk Guitar, som jeg endnu ejede i 1883, da den blev mig franarret til en af den missionsgale Præst Moes Søner, der fingeredes brystsyg; jeg har senere forhørt om den hos Slægten Moe, men de kjendte den ikke eller vilde ikke. Min Faders Noder har jeg endnu.

Over Kanapéen hang engelske Billeder af Husets Skibe, i min Bedstefaders Tid Galeasen »Den gode Hensigt af Aarhus« set baade fra Siden og bagfra, som Skik var paa den Slags Billeder, i min Faders Tid hans Skonnert »Isabel«, som han var meget stolt af. »Hensigten« og Jagterne, hvoraf der var flere i smukke Mahogni Rammer (der var en, der bar Margrethe Kaarsbergs Navn), bleve senere forviste til min Faders private Retirade paa Trappen til 1ste Sal, der indeholdt tilsidst et helt Billedgalleri.

Perlebordet er et lille firkantet Bord med runde, forgyldte Hjørner og Kant, hvidt lakeret med buede Been og Rococo Dekorationer,

Pladen til det i erindringerne omtalte »perlebord«, nu hos malermester N. Chr. Blache, Vedbæk.

ogsaa forgyldt paa Benene. Pladen er lavet af temmelig store Glasperler, blaa, gule, røde, sorte, hvide i Rococobaand og midt paa en stor grøn Papegøje paa en Gren med Blade, efter Sagnet købte min Bedstefader det paa en Auction i Aarhus til sin første Kone Margrethe Kaarsberg, efter hvem vides ikke. Det skal være lavet af en Glarmester i Aarhus og havde oprindeligt to smaa Plader af Træ med et Øie i til at trække ud hver i sin Ende, der løb i Slidske under Bordpladen; formodentlig var Bestemmelsen med dem derpaa at sætte Lys eller lignende, da det rimeligvis har været brugt til Spillebord, i Tiden ere de gjorde faste for at styrke Bordpladen, der begyndte at kaste sig lidt. Jeg købte det paa mine Forældres Auction efter min Faders Død, da hans Enke solgte hele Indboet, og ejer det endnu. Perlerne ere nedlagte i en sort, haard Masse, Stoffet kjendes ikke; en af mine afdøde Venner, Hancke, der var fra Vendsyssel, har fortalt mig, at han der paa en Gaard har set et Par Skabslaager, der vare lavede paa en lignende Maade.¹⁶

Mellem Kontoret og Kjøllestuen paa den anden Side Kjølleskorstenen laa det lille Kontor med Dør ind til det store og en Glasdør med grønt Gardin for ud til Kjøllestuen; der var i dette kun Plads til en høi Pult med høi Stol til Handelsbetjenten, naar der blev holdt en foruden Kold. Vinduet var Karnapvindue, for at man kunde se til begge Sider, hvem der kjørte ud og ind af Mindeporten, og hvem der kjørte ind ad Gaardens Porte. I dette Vindue har vi som Børn skjult os mangen en Gang, naar der legedes Skjul eller »Fjæl Kuk«, som det dengang kaldtes, bag ved Rullegardinet. Der var en god Plads; naar Faderen nærmede sig, lukkede man ganske sagte Vinduet op og steg ned paa Gaden og listede sig ind i Gaarden igjen ad andre Veie.

Ud til Forgaarden i Sidebygningen langs Ammestuen med Dør fra denne og fra Kjøllestuen et Trin ned laa Bagstuen eller Folkestuen, Kjøkkenet med Spisekammer, fra Kjøkkenet kom man videre ud i Bryggerset og Brænderiet, det gamle Brænderi, før det blev ombygget til Dampbrænderi; hele Sidebygningen endte med Pakhuset for Hør, Hamp og Klipfisk, saa kom Porten, der førte fra Forgaarden til Skibbyes Gaard.¹⁷

Bagstuen, 2 Fag, havde i tidligere Tid i Jens Andersen Schmidts Tid vistnok været et Dagligværelse og smallere end i min Tid. Saa vidt man senere har kunnet se, er Ydermuren for at gjøre Værelset større flyttet ud til Forkanten af den ovenover værende Svale, der formodentlig tidligere har hængt frit, og Ydermuren i Kjøkkenet ligeledes. Den laa et Trin lavere end Kjøllestuen, i Døren til den var en rund Rude af Knopglas. Den eneste Erindring jeg har om min Moder, har jeg fra dette Trin; jeg erindrer dog kun en rød Kjole og hendes Gulduhr, der hang ved Bæltet formodentlig i Høide med mit Hoved og tiltrak sig min Opmærksomhed. Hendes Træk erindrer jeg ikke, men var ogsaa kun 3—4 Aar gammel.¹⁸ Kjolen har jeg senere set, den var lyserød med Silkestriber og var til længe efter hendes Død. I Bagstuen stod til venstre mellem Døren og Vinduerne et smukt Bord med 4 drejede Ben forbundne med et X og 2 Skuffer under Pladen, sortgrønlig malet med Rester af Forgyldning. Det brugtes væsentlig til at børste Fodtøi ved; Børsterne laa i Skufferne. Dette var aabenbart Underdelen til et gammelt kinesisk Glasskab, hvis Overdel stod ovenpaa et malet Fyrretræsskab, lavt, der stod i

den lille Gang udenfor Jomfrukammeret paa 1ste Sal modsat Kolds Kammer, det havde smaa Glasruder i Blyindfatning i 2 Døre, var indvendig malet med en ejendommelig rød Lakfarve og havde 2 Hylde, den øverste med Udskjæring til Skeer. Dets Vægge var af svært Lærred paa Rammer, havde udvendig været [malet med] mørkegrøn Lakfarve med forgyldte kinesiske Figurer, nu skjulte af Perlefarve, som man havde været saa vandalisk at overmale det med, da Søstrene trængte til et Hatteskab, og de ikke syntes, det var godt nok. Efter gamle Onkel Jens Jensen Schmidts Forklaring til mig havde det tilhørt Oldemoderen, Niels Mortensen Mallings Enke, Ane,¹⁹ der boede i sit Sted ved Aaen skraas for Slæbestedet ved den gamle Toldbod; hun havde deri Genever etc., som hun solgte, ligesom hun ogsaa handlede med hollandsk Lærred. Jeg fik efter min Faders Død Skabet, men ikke Underdelen, hvorfor jeg lod lave en ny til det, som jeg har endnu som Bord. Skabet fulgte mig til Kiøbenhavn og blev af Ælde ødelagt.

Tilvenstre for Døren til Gaarden var et Vindue, som oprindeligt havde hørt til den gamle Boutik i den ældste Gaards Tid paa tværs af Kjøllestuen; ved Siden og over det gik Trappen til Soveværelserne, indrettet da Boutikken blev flyttet ud til Gaden. Paa 1ste Sal havde der tidligere kun været Kornlofter. Denne Trappe var meget steil, tværs over den nederste Del gik der en svær Bjælke, som man maatte bøje sig under. Sagnet fortæller, at da min Moder gik frugt-sommelig med mig, løb hun ved at gaa rask ned ad Trappen Panden imod den, som Følge heraf fødtes jeg med en rød Plet i Panden, usynlig indtil jeg blev heftig af Vrede; da viste den sig, og man tog sig iagt, naar den var der. Den var der virkelig, men svandt under Opvæksten, kun Heftigheden blev. Paa Væggen tilhøjre nedenfor Trappen var en lang Knagerække, og saa kom Døren til Dagligstuen i det store Hus, en Fløjdør, og en Trappe op fra Kjøllestuen. Der var en dejlig Træk om Vinteren gennem den; senere blev den skjærmet indenfor af et stort grønt Multumstæppe paa Stang.

Dagligstuen var paa 3 Fag, oliemalet med gullig Farve, tilhøjre for Indgangsdøren en Birketræs Chiffoniere, paa hvilken stod en stor grøn Lervase, hjembragt engang fra Spanien eller Frankrig med et af Skibene. Dreng, der presse Druer, i Hautrelief er Dekorationen, jeg ejer den endnu (1915), oven paa den laa altid en stor Mos-

krands, ved Siden af den efter 5 Theen en Kop kold The til min Fader til Natten; vi artige Børn stjal os af og til til at drikke af den. Tilvenstre for Døren [stod] et taffelformet Klaver — Marschall²⁰ — anskaffet nyt og udmærket vist 1845—46, imellem dette og Vinduet en Stol, Yndlingspladsen. Over Klaveret [var] en lille Mahognihylde og derpaa Bedstemoder Cecilies Taffeluhr, sort med Marmorsøjler. Ved Auctionen efter min Faders Død købte Slagter Barlach²¹ paa Fiskergade det; paa Pillerne mellem Vinduerne Mahognispeile og i det midterste Vindue Dagligstuebordet, der ved The- og Aftensmadstider blev flyttet hen foran Sofaen — Mahogni — med Hesthaarsbetræk, der stod paa Væggen modsat Klaveret. Over den hang et Lithografi i Mahogniramme »Kinder von Wölfe überfallen« og 2 smaa Portrætter (Tusch med rød Voxbagklædning) malede af Rasch,²² der var i Slægt med Frausings, af min Faders første Kone Kathrine Bache Frausing og min Moder Jacobine Schmidt, i Krogen mellem Fløjdøren til Salen og Kabinettets en rund Kakkelovn; paa den stod en lille Træfigur, forgyldt, forestillende »Diana« — havde Halvmaane paa Hovedet. Den skal ved Flytning af et stort Uhr med Spilleværk være faldet af og havnet der; Uhret tilhørte Bedsteforældrene Ras Malling og Cecilie Kaarsberg, men blev ved Auctionen efter hendes Død solgt til »Rosenholm«, hvor det endnu skal være (1915).²³ Dette Uhr omtales i et af min Bedstefaders Breve til hans Steddatter Majorinde E. Hansen, Toldbodgade 15, Kiøbenhavn, han var meget glad for det, det kunde spille Salmemelodier etc., det var et meget højt, forgyldt Uhr, saavidt jeg ved, og med Orgelpiber.

Paa Væggen mellem Kakkelovnen og Døren til Kabinettet hang i forgyldt Ramme Tuschportraitter af Ras Malling og Cecilie Kaarsberg, ogsaa malet af Rasch, han var Broder til Kjøbmand Christen Frausings Kone, min Faders første Kones Forældre, Hjørnet af Lilletorv og Immervad, den smukke gamle Bindingsværksgaard, der nu er flyttet, tildels som den var, og er Udstillingsgenstand! »Borgmestergaarden« kaldet. Ved Siden af Portraittet hang et langt hvidlakeret Barometer. Mellem Sofaen og Kakkelovnen Fløjdør til Salen, hvidlakeret som alle Dørene.

Salen var paa 3 Fag til Gaden [og] 2 til Gaarden og gik helt igjennem Huset, den var lyseblaamalet, Faders Yndlingsfarve, hvidt

Cecilia Maria Kaarsberg, f. 1776, d. 1841, købmand Rasmus Mallings anden hustru, og købmand Rasmus Malling, f. 1767, d. 1826. Maleri på glas af Ole Magnus Rach; fra 1825. Gave til »Den gamle By« fra lærerinde frk. Lise Blache.

Loft. I min tidligste Barndom var der en Dekoration omkring Rosetten i Loftet, en Krands af kjørende Guder og Gudinder, saavidt jeg husker; i Tiden blev Loftet hvidtet over det hele; i Midten hang en empire Oljelampe med 4 Arme og Lamper med Kupler i forgyldte Kjæder, senere erstattet af en trearmet Gaskrone, da Byen fik Gas. Den gamle Lampe solgte eller byttede Fatter Malling bort for en Messingarmstige, grim og klodset, som Søster Blache ejer (1915). Midt paa Langvæggen stod Kakkelovnen, rund, smuk, med blanke Messingringe og smaa Rosetter paa Ventilernerne. Den var helt igjennem muret i Snegl. Tilvenstre for Døren stod en høj Mahogni-Piedestal med rund Dør og Søjler paa Siden, ovenpaa den en smuk aflang Porcellainsvase delvis forgyldt med franske Blomster paa Træfod, sort, og under Glas. I den var Glas og fint Porcellain. Mellem den og Vinduet til Gaden en polstret Lænestol med broget Betræk og en Mage til paa den modsatte Væg, som slet ikke passede til Omgivelserne. Betræk og Gardiner i Salen var oprindeligt gult Silkedamask,

Chatol af egetræ fra Mallings købmandsgård, nu hos malermester N. Chr. Blache, Vedbæk.

der passede fortræffeligt til de svære Mahognimøbler. Disse Lænestole vandt Peter Kold engang i Varelotteriet, [og] Fader købte dem af ham; det gule Damask blev senere farvet rødt. Mellem Vinduerne til Gaden [stod] Mahognikonsoller med lange Speile, paa Væggen ud til Porten paa hver Side af Kakkelovnen et Mahogni Spillebord [og] paa hvert af dem en slank Porcellains Vase under Glas, [med] sort Træfod, blaa med Forgyldning med franske Blomster; paa Væggen ud til Gaarden mellem Vinduerne en lang Mahogni Sofa med et stort Maghogni Speil over, ovalt, købt senere ved Auktionen af Justitsraad Hertz²⁴ — »den lange Hertz« — i Sparekassen. Foran Sofaen [stod] et stort rundt Mahognibord, et udmærket Stykke Arbeide, som de andre Møbler fra Snedker Fløjstrup²⁵ paa Studsgade, der var gift med en Datter af Schmidt i Rendestenen, Hjør-

net af Tangen og Guldsmedgade, en Kusine til min Fader og Søster til Petrea, der i vor Barndom lærte os at kline Æsker etc.

Over Bordet laa et mørkeblaat Tæppe med gule, trykte Dekorationer, som dengang var meget i Brug; mellem Vinduet og Fløjdøren en høj Piedestal Mage til den anden, i disse Piedestaler var fint Glas og Porcellain, navnlig det hvide Thestel med forgyldte Kanter; paa den stod et højt Taffeluhr af Alabast, hvidt, og foran det et Par Støvler af Porcellain til Cigarer, som jeg ejer endnu 1915, og et nydeligt Sølvskrivetøi med Blæk- og Sandhus med den bekjendte Napoleonsfigur med den trekantede Hat og Kaarde paa Rummet til Oblater; det er senere ved Uforstand bleven ødelagt, men Napoleon paa det lille runde Rum har jeg endnu. Over Spillebordene hang der i min Barndom Lithografier i smukke forgyldte Rammer, Napoleon ved Arcole og Frederik den Store i Elysium [og] over Piedestalen med Uhret Poniatowski, der sætter over Floden. De blev senere solgte og ombyttede med ligegyldige Billeder. Der var mange Stole med Krølhaarssæder; over Piedestalen med den store franske Vase hang Napoleon efter Elba.

Salen havde et udmærket smukt hvidt Gulv uden Naader [og] blev tidligere kun brugt ved festlige Lejligheder og ved Dødsfald, stod til daglig ellers med nedrullede Gardiner, efterhaanden som vi Børn voxede til, blev den holdt aaben om Sommeren. Trine Frausing, min Moder og Fader stod alle Lig der; min Fader endskjønt han havde ønsket at staa i Brænderiet, hvis han døde om Sommeren, hvad der netop skete, fordi der var koldt i Brænderiet, da der ikke blev arbejdet. Hans Kiste stod paa Bordets Plads. Resten af det store Hus i Stueetagen indtog saa Porten, i hvis nordre Side [der] var et Aflukke til Salt og den overmaade kolde Mælkestue, til hvilken der var et Stentrappetrin; den var fliselagt og mørk.

Fra Dagligstuen førte en Fløjdør ind til Sovekamret, formodentlig brugt dertil i »gammel Rasmusses« Tid, som han saa ofte kaldtes i Slægten, i min Tid ophøjedes det til Kabinet og var i tidligere Tid aflukket, fordi min Fader havde sin store Pengekasse der i de Tider, han var Overformynder. Sagnet fortæller, at min Moder, da hun fødte sit sidste Barn, der døde som ganske lille, blev flyttet ned oppe fra Sovekamret paa 1ste Sal til dette for at ligge paa Stads og tage mod Visitter, som Skik og Brug var, [men] kom i en for kold Seng,

[hvad] der var Aarsag til hendes Død. Det var lysegraat malet [og] havde 2 Fag til Gaden [og] i det højre Fag en Klokke til at ringe paa Pigerne med. Møblementet var et stort Birketræs Chatol med Opsatser, 3 Skabe, Sofa, Stole, Pengekassen skruet i Gulvet og paa Pillen Perlebordet med Papppegøjen paa, der var flyttet op fra Kontoret, over dette et langt slebet Spejl i hulkelet, hvid lakeret Ramme med Forgyldning, begge Dele har jeg endnu (1915). Perlebordet købte jeg paa Auctionen, da det gamle Hjem blev opløst, dyrt, og Spejlet havde jeg nær ikke faaet, fordi det ligesom Bordet blev budt op for mig, jeg maatte ikke faa disse to Ting. Da købte Kjøbmand Jørgensen paa Mindegade Spejlet og rakte det over Auctionsbordet til mig med de Ord: »Det var til Dem, jeg købte det«. Kabinettet stod altid senere aabent om Sommeren.

★

1. Sal. Den var oprindelig Lofter, rimeligvis med Luger som i de andre Kjøbmandsgaarde og med Svale til Gaarden, i min Tid kun en Rest tilbage over Porten med Trappe op ved Siden af Mælkestuen; af Svalen, der rimeligvis havde gaaet Gaarden rundt, var der i min Tid kun tilbage omtalte Rest, et Stykke udenfor Pige-kamret paa den gamle Gaards Sidebygning og paa Mellembygningen mellem Forgaard og Baggaarden. Trappen til 1. Sal, der var Soveværelser, var meget stejl; vi tog den gjerne i korte Spring. Da min Fader var død, var det meget vanskeligt at faa ham baaret ned; det skete i Haandklæder om hans Lemmer, han var meget svær. Paa Trappen var 2 Fag Vinduer; midt paa den var Repos'en, delt med et Skillerum og Dør, indenfor et smalt Rum med det halve Vindue: min Faders Retirade. Der var hans store Natstol og en lille til de smaa Børn, der senere kom til; paa Bagvæggen hang kulørte Lithografier af Skibe, der formodentlig havde hørt Huset til, »Den gode Hensigt af Aarhus«, set baade forfra og agterfra paa samme Billede, »De tvende Søstre« og flere;²⁶ paa Væggen ud til Trappen en Række franske Billeder [i] kulørt Tryk i sorte Paprammer, forestillende Badeliv i Ostende, meget morsomt karrikerede og en Radering af Marstrand: »Acciseboden« i en Guld- og Træramme; denne ejer jeg endnu. Udenfor Retiradedøren i Væggen var et lille Lukke med et Thermometer, hvor Fader kunde kontrollere Varmen paa Maltkøllen i det gamle Hus, der stødte lige til.

Værelserne paa 1. Sal havde 1½ Fags Vinduer undtagen Børneværelset. Det første ovenfor Trappen var kun et Gjennemgangsværelse med Skabe; der hang en Klokke i Vinduet til at ringe Storm paa, hvad der til Tider ogsaa blev gjort tilgavns. Til venstre førte en palisandermalet Fløjdør — alle Dørene her oppe vare palisandermalede, Exemplet havde Fader sikkert fra Majorens Dagligstue i Toldbodgade 15 — ind til min Faders Soveværelse, et meget smukt Værelse med varm graaligblaa Farve, et Værelse, der, naar den Højtidelighed indtraf, at Familien i Toldbodgade var i Besøg i Aarhus, Onkel Peter med Ida, Majorinden, aldrig Majoren, han tog sig ikke for at reise hjemmefra, Marie Schmidt, Lise Hansen og Gammeltoft paa Kiøbmagergade og Kone, undertiden brugtes til Spiseværelse til Middag. I Værelset, der da blev helt ryddet ud, stod den store Seng fra Væggen midt ud paa Gulvet, tilhøjre for den et lille Birketræs Klapbord, som siden Niels Malling og nu hans Enke ejer, i Hjørnet et stort Mahogni Hjørneskab med Husets Sølv- og Guldtøj, paa Væggen ud mod Gaden et dejligt Mahognichatol, mellem Fløjdøren ind til Fruens Værelse og Kakkellovnen — en smuk gammel Etagekakkellovn — hvorpaa stod »Genoveva paa Hjorten« i Gibs, den saakaldte røde Lænestol, der formodentlig havde tilhørt hans Moder. Den havde Læderremme og kunne slaaes ud i Længde og endelig slaaes helt sammen, saa den kunde let føres. Jeg har kun en Gang set Mage til den paa en Vogn, der kørte ad Dragør til, jeg spurgte Kusken om, hvad det var for en mærkelig Stol, han kaldte den en Jordemoderstol, jeg ejer den endnu. Den brugtes meget hjemme, naar nogen var syg, og var jo ogsaa i mange Tider Familiens eneste Lænestol. Min Svoger Meyer lod gjøre Mage til den og forærede sin Compagnon Henchel, der holdt saa meget af min gamle Stol, den til hans Bryllup med Josefine Qvist, men den blev bessergemacht med stive Arme istedetfor Læderremme og ganske misforstaet.

Fruens Værelse havde omtrent samme Størrelse; det havde, da Pigebørnene var smaa, været brugt til Skole, hvor Mamsel Varberg residerede, [og] indeholdt kun hendes Seng, en stor Dragkiste og enkelte almindelige Møbler. Derfra førte en smal Dør med et umaadeligt højt Dørtrin, som Alle faldt over, det var nemlig en Hovedbjelke i Huset, ind til Pigebørnenes Værelse til Gaarden, der ogsaa havde Dør til Gjennemgangsværelset, der var kun deres Senge og et

meget stort, smukt 3-fløjet Klædeskab og vistnok en Kommode eller to. Derfra var en lille Dør ind til det store Børneværelse, der oprindeligt var et Loft med Udgang til Svalen; det indeholdt kun Senge og andre nødvendige Møbler og udmærkede sig kun ved en stor smuk gammel Bilæggerovn med Tromle, som var bleven tilbage i Jernpakhuset fra den Tid, Huset handlede ogsaa med Kakkelovne, og nu fik en særlig god Plads her, da den med sin store Askebeholdning kunde holde Varmen. Her regerede den lidet sympathetiske Mette, Børnenes Barnepige.

Over hele det store Hus var der saa Lofter, hvor Rotterne regerede lystigt; engang gjorde de en særlig frygtelig Spektakel, [og] om Morgenen fandt vi i Rottesaxen kun et Ben; Rotten havde selv gnavet det over for at slippe fri. Rotter var der mange af i den gamle Gaard; blev det efter Tørke Regnveir, kunde vi se dem i lange Rader stille deres Tørst i Rendestenen.

For Enden af det gamle Hus' Sidefløj i dens Fortsættelse laa det gamle Brænderi og Bryggeri. Naar man kom derind, var der tilhøjre det store Støbekar, højt, næsten lige til Loftet med Haner til Aftapning af Vandet; over det var en Aabning i Loftet til Støbeloftet ovenover, hvorigjennem Kornet hejsedes op i Kurve, sivflettede, der kaldtes »en Løv«; sjældent blev det tilladt som Børn at færdes den Vej op paa Loftet — det var selvfølgelig forbudt — men der var meget morsomt oppe mellem Karlene, naar de bar til og fra Maltgrisen paa det lange Loft. Der var oplyst — det skete om Aftenen — med Lys i høje Stager af Træ med en Lysholder paa Spidsen, og der var derimellem to mærkelige Stager af Jern og Kobber, som man sagde havde været Kirkestager, nu 1915 vilde [de] formodentlig have været Museumsgjenstande. [De var] skaalformede foroven og forneden og med 2 Hanke. Bag Støbekarret stod en meget høj Post, der havde Tud til dette med en mærkelig Pumpegang, der paa Grund af den snevre Plads kunde føres ikke udefter, men som en Perpendikkel og havde en stor Jernkugle i Enden. Tilvenstre for Indgangen [stod] en stor Grubekjedel til Vask, der blev ogsaa kogt Sortepølser i Masse i den i Slagtetiden.

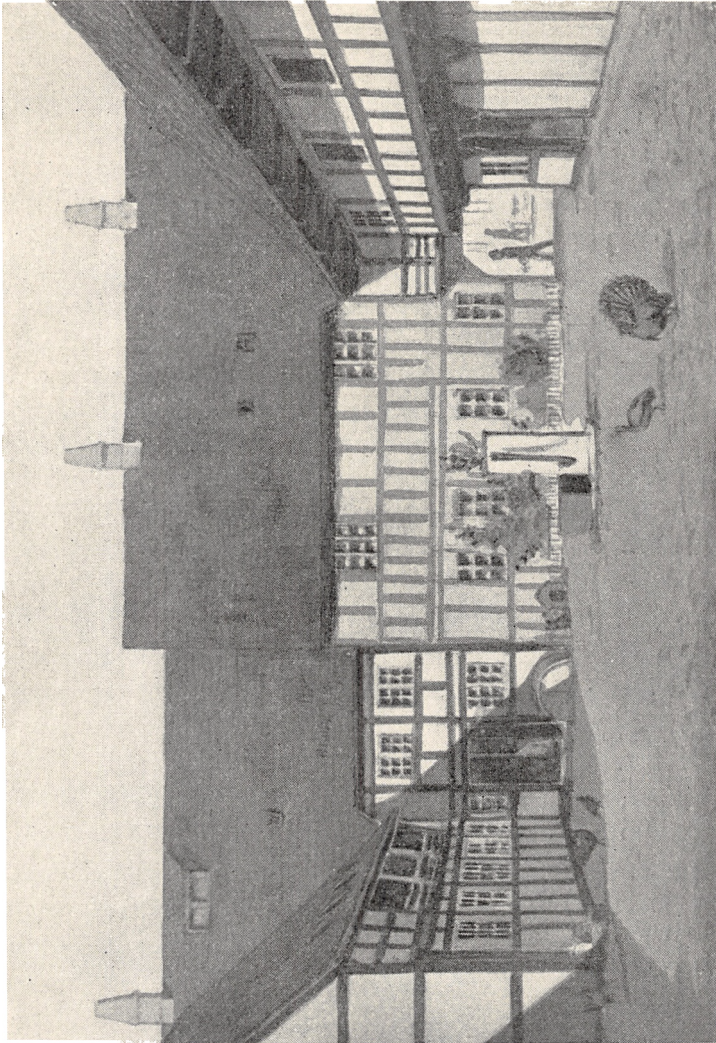
Derefter kom Brænderiet. Jeg glemte, at i den nævnte Grubekjedel troede man, at en lille Marmorligkiste med 3 Hjerter i skulde være indmuret. Den skulde min Fader have faaet tilsendt engang med

Henpegen paa, at han skulde blive 3 Gange gift. Da den efter hans Død eftersøgte, fandtes den ikke. Det gamle Brænderi var, som den Slags plejede at være, brolagt, havde Svaletønde af Træ, ved den højre Side et stort Bryggerkar, hvori kun bryggedes tyndt Øl til Husets Brug; til højre stod den store Grubekjedel med den store Kobberhat, hvis Tud førte ind i Svaletønden. Den var tættest fornedet med en Klidmasse, som efterhaanden ved Varmen blev fast, og som vi Børn nød, naar Brændingen var forbi og Hatten taget af, med stor Appetit. Desuden var der et stort Mæskekar med Gang udenom. Det var med stor Interesse, man stod der og saa paa Mæskningen skyde op som smaa Vulcaner. Det kunde ske, at Mæskningen skjød over Kanten og vilde løbe over; der blev da lagt Brændestykker langs Kanten for at forhindre dette, men dette var ikke tilladt, og der maatte passes godt paa Toldvæsenet, at det ikke saa det og blev snydt. Udenfor var Bærmekulen, en temmelig stor Beholder med Lemme. Den varme Bærme løb derfra i en underjordisk Ledning til en Beholder ovre i Kostalden og blev derfra postet ind i Stalden til Køerne. I Bærmekulen blev ofte Husets Kobbertøi, hvoraf der var meget, sænket for at faa det blankt, det syntes ikke at skade Køerne. I Brænderiet var der Masser af Faarekyllinger, der om Aftenen opførte hele Concerter.

For Enden af Brænderiet laa Pakhuset for Jern, Hør og Hamp, dette tillige med Brænderiet lod min Fader nedrive og byggede det ny Brænderi med Dampkjedel, høj Skorsten og det Hele, som den Tid fordrede. Det var altid nydelig holdt.

Efter Brænderiet kom Porten, der førte ind til Skibbys Gaard, der til de to Sider havde Pakhuse, til den 3die [et] aabent Skur til Brædder og Lægter; i Gaarden var en stor Vandbakke til Ænderne, der holdt til der. Hvor for Gaarden havde dette Navn, har jeg aldrig faaet oplyst, mulig [efter] en tidligere Ejer af Nabogaarden, hvorfra den var skilt ved et høit Tremmeværk og Port. Efter den ovennævnte Port kom et aabent Skur til al Slags [og] Trappen til Svalen uden for Kornlofterne; ad den kom man ad flere Trapper op til den saakaldte »høje Altan« med Flagstangen ovenpaa Mønningen af Pakhuset igjennem en Lem. Der var god Udsigt rundt omkring; engang i Krigen 48 fik vi dog en Kugle af Tyskerne, da vi stod der-

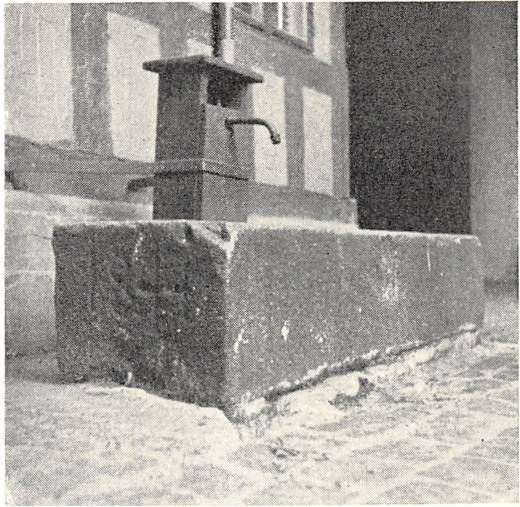
oppe; den slog sig flad mod Taget, men vi kom snart ned. Under den i Hager laa en stor og god Kikkert.

Købmandsgårdens gårdplads. Akvarel af Chr. Blache, gengivet efter et fotografi, der var vedlagt erindringerne.

Den østre Side af Gaarden var Pakhus for de store Oxehoveder til Brændevin, saa store at man kunde krybe ind i dem; her klarede ogsaa Brændevinen, hvad Peter Kold besøgede, og til alle de Spe-

Vandingstrug af granit med årstallet 1844, nu anbragt op mod længen Dynkarken 39, sikkert det samme, der ses på Chr. Blaches akvarel. Fot. oktober 1951.

cerier, Rom etc., der solgtes i Boutikken, og adskilt fra dette store Rum Jernpakhuset med Kakkellovne, Slibesten og andre Sager. Saa kom Mellemporten til Baggaarden med 2 Indgange til Kostalden; den var til 24 Køer, Kjældekøer, altid udmærket holdt. Den havde Udgang bagud til den store Mødding, der stødte op til Skipper Jørgensen og Enkemadam Schmidts Haver. Kostalden havde en Række Tridser i Loftet en for hver Baas; det blev forsøgt at heise Køernes Haler i Veiret under Malkningen for at skaane Pigerne, men Forsøget blev snart forladt. Her opholdt sig ogsaa om Vinteren over den midterste Ko den gamle Abekat Jack; om Sommeren havde den sit Hus og lange Stang ved Trappen til Lofterne i Sidehuset nærmest Lokummet [og] rev sig af og til løs og foraarsagede meget Postyr i Omegnen. Den forsynede sig selv af Koen og passede nøje paa, naar den møjede sig. Den holdt da Haanden under, strøg Møget op paa Koens Ryg og pillede de Kjerner fra, der faldtes deri. Jeg har endnu Arret af et godt Bid i min venstre Haand; arrig var Dyret, men blev naturligvis ogsaa drillet. Fader, der engang havde faaet ham af en Sømand, blev tilsidst kjed af hans Løjer og forærede ham til Adjunkt Lassen ved Latinskolen, der boede paa Mejlgade;²⁷ der havde Dyret det mindre godt. Da han kort Tid efter døde, blev han udstoppet og er endnu i Skolens Museum.

Familien Mallings holstenske vogn, fotograferet i gården Klokkerholm på Mols i 1860'erne. Personerne på vognen er: Proprietær Christen Møller Schmidt (kusk), Rasmus Malling, Lise Schmidt, Cathrine Malling, Marie Malling og Chr. Blache. Vognen havde hvid kurvefletning og grønne agestole med en løve malet på hver ende. (Fotografi, vedlagt Rasmus Mallings erindringer).

Den nordre Side af Gaarden fra Gadeporten [havde] Trappen til Svalen, et aabent Rum, hvori Kasserne til Møgvognene hang, heisede op under Taget, et Karlekammer, Trappe til Pulterkamret, hvor der var en Mængde forskellige Sager og til et Kammer med Bøndersege, hvor en og anden kunde overligge, Vognport efter et smalt Rum til Brænde, i Vognport I stod Wienvognen og blandt andet 2 Gravsten over Ane Malling, f. Hasle, min Faders Bedstemoder og vistnok over Bedstefaders første Kone. De vendte Vrangen ud, jeg fik aldrig læst Indskriften paa den sidste [og] den første mange Aar efter, da den blev reduceret til Trappesten i Gaarden, kun delvis. I Vognport II [stod] en halvlukket Chaise, som min Fader altid kaldte »min Kones Vogn«, hvormed han mente min Moder; den berømte grønne Skovvogn — Kurvevognen — Frøken Lichtenberg²⁸ døbte den »Skraldageren« paa Grund af, at Kurvefletningen raslede, stod altid i det gamle Exercerhus udenfor Porten i Spanien, der hørte Huset til og brugtes til Opbevaringssted for alt muligt: Baade — også

den, der brugtes Fastelavnsmandag²⁹ — Mursten, Halm, gamle Vinduer etc.

Efter Vognport II [kom] et Kulrum, Trappe til Lofterne og til Bingen, et lukket Rum fuld af Sengeklæder, der bleve luftede i en varm Sommerdag til Raseri og frygtelig Spektakel med Abekatten, der havde sin Plads ved denne Trappe, Hestestalden og en mindre Stald til Køer, foran Hestestalden [et] Locum, i mange Aar Gaardens eneste, mærkelig anbragt lige mod Syd. Naar man havde besøgt det, maatte man først lufte sig i Haven, inden man kom mellem Andre, senere fik Gaarden dog et andet i Skibbys Gaard. Igjennem Mellemporten, der om Natten var lukket med store Træfløje, kom man til Baggaarden, lige overfor den paa Plankeværket ud til Reberbanen, der gik nedenfor, en Altan med Trappe og 2 Bænke, vor gode Legeplads mangen Gang; i tidlig Tid kunde man se³⁰ til Søen, senere blev Udsigten spærret af Bygninger. Jeg stod paa den en smuk Sommerdag og hørte Domkirkens Ligklokker ringe over min Fader kort før Begravelsen, Tankerne gik om den gamle Gaard og dens fremtidige Skjæbne. Den blev i Tiden meget forandret i det Indre, det ydre staar tildels endnu 1915.

Til venstre i Gaarden var Porten, der førte ud ad en Vei langs Mindegades Haver bag om Spindeboden og udmundede omtrent lige for den gamle Toldbods Gavl.³¹ Retten til denne Vei, som havde været brugt i umindelige Tider, blev siden betvivlet, og Byen tog den; Porten blev da flyttet til Altanens Plads [og] denne forsvandt. Langs Plankeværket var et stort Halvtag til Brædder, Mursten o.s.v. og lige ved Altanen et Svinehus, paa den søndre Side af Altanen et Stillads til store Planker og Lægter.

Den søndre Side begrænsedes af et lavt Bindingsværkshus med 2 Stalde og Indgang til Haven, en smal Havestue med Glasdør til Haven blev nærmest brugt som Gjennemgang til denne og var der af og til Mælkestue; der var Hylder til Mælkefæde.

Op til Jernpakhuset var et lille Hus af Træ med 2 smaa Vinduer, det brugtes til Sand og var en god Legeplads, senere ogsaa til Høns og Kalkuner.

Haven var kun lille, men velholdt; i det sydlige Hjørne et stort Lindelysthus, hvor der af og til blev drukket 5-The, [med] rundt Bord og Bænke og en Luge i Bagvæggen af Plankeværket ud til Grøn-

land. Paa Staldvæggen et enkelt Lysthus med Bænk med Ryg og et ikke saa lille Drivhus, hvor de store Nerier, der i Blomstringstiden vare meget pragtfulde, forplejedes og smukke Nelliker. I Plankeværket i Øst var Dør til Grønland.

Gaarden ejede endnu en Have, der strakte sig langs med det gamle Exercherhus fra Spanien til Grønland; den kaldtes »den grønne Have« og var kun Oplagsplads for store Grund- og Flisesten. Jeg havde en lille Have der, som jeg anvendte en Del Kjærlighed paa, og en Tid ogsaa et Duehus, men det blev forbudt og Duerne dræbte, da min Fader mente, at de skadede mine Studier. Udenfor paa Grønland stod en Række store Møllesten, som Huset i sin Tid havde handlet med; de blev først solgte, da Byen gjorde sin Ret gjældende til Pladsen, de stod paa. Den grønne Have havde Laage baade til Spanien og Grønland. Jeg havde plantet Planter i den fra Marselisborg Skov.

Til Gaarden hørte endvidere 10 Tdr. Land mellem Amtmandens Have lige udenfor Mindegades Port og Jærgaarden — nu indtaget af Banegaardsterrainet — og 10 Tdr. Land ovenfor Jærgaarden op til Marselisborg Mark.

Desuden hørte til Gaarden »Vagten«, en smuk enetages Eiendom med 2 Lejligheder, Gaard og Pakhus, beliggende i Spanien lige overfor Toften, den havde Navn efter et Vagthus, som havde ligget der, da Spanierne i sin Tid vare her, Lejlighederne bleve lejede ud, og Enkeboligen ved Siden af Kiøbmandsgaarden, som min Bedstefader byggede til sin Enke, toetaget med Port og Gaard, den tidligere Eiendom formodentlig tilhørende Skibby, lige op til Mindegades Port, der endnu var der i min Barndom og først blev nedrevet efter første Krig. Det var en Tremmeport mellem Murpiller og 2 Indgange for Gaaende med Accisebod ved den vestre Side, hvor Betient Vadum med Kretinerknuden i Nakken residerede. Jeg har engang smuglet en lille Ost fra Hasle Præstegaard ind forbi ham, men han, som kjendte mig godt, har nok lukket et Øje til.³²

Bedstemoder beboede Gaarden helt, da hun blev Enke, og Wienervognen stod da i hendes Port, hun brugte den særlig til sine Besøg i Hjortshøi Præstegaard hos Broderen Pastor Kaarsberg. Disse Besøg foregik med megen Højtidelighed, var det koldt, havde hun Varmebækken i Vognen, da hun var en Del gigtsvag og kom kun lidt i Luften. Tante Lise Schmidt paa Klokkeholm, der dengang var

Jomfru i Præstegaarden, har fortalt mig, at Bedstemoder altid gav hende en Specie ved Afreisen: »Den skal du have, min Pige, fordi du altid er saa rar at varme min Kaabe.«

Hun boede i Stueetagen. Trappeopgangen havde Mahognigelænder. 1. Sal, hvortil man kom ad en mærkelig mørk Vindeltrappe, der kun fik Lys fra Glasdøren foroven, var kun Stadslejlighed; deroppe i Hjørnestuen, der havde Vindue ud til Spanien, stod en Jernkælleovn, Underdelen firkantet, Overdelen en Vestalinde med Skaal i Hænderne og Kakkelovnsrøret i Ryggen. Mage til denne Statue staar morsomt nok i en Port i Farimagsgade (No. 15?) 1915. Hun havde et smukt gammeldags Hjem og en gammel Pige Ane Holm, der senere blev gift med en Værthusholder i Revet; Petrea Berger, senere gift med Apoteker Reddelien,³³ var hendes Jomfru. Dr. Weis³⁴ var daglig i Visit og spiste til Middag hos hende, naar der var gule Ærter og Flæsk. Jeg var kun 6 Aar gammel, da hun døde i 1841, og husker hende kun i sin Kiste som en smuk gammel Kone med en Rose i Haanden; hendes Broder, den aandssvage Peter Kaarsberg, havde taget mig med ind at se hende. Hendes Begravelsesdag husker jeg bedre, hvordan vi 4 Børn sad i et Vindue paa 1. Sal og saa paa det lange Ligfølge, og hvordan jeg bagefter, da Følget var vandret af, listede mig ind i Lejligheden, der da var hel tom og nød Tilværelsen mellem den Mængde Kager og navnlig brændte Mandler, der flød overalt. Den store Auction, der var efter hende og blev, da det var godt Veir, afholdt i Gaarden, overværede jeg fra Børnekammervinduet.

Efter hendes Død bleve Lejlighederne lejede ud, og der boede efterhaanden i min Tid Major Amsinck, Fru Lichtenberg fra Bistrup, Lodsoldermanden Commandør Kjærulf og Amtsforvalter Justitsraad Frost.³⁵

Til Gaarden hørte endvidere Jagten »De tvende Søstre«, Fører Jens Knudsen Hansen Sej — han var fra Fanø — Sluppen »Patron-tasken«, der havde sit Navn af sin Façon og mærkelige Agterende, og Skonnerten »Isabel«, Skipper Søren Mads Sørensen paa Fiskergade. Den blev bygget vistnok i 1846 eller saa af Skibsbygger Thomsen paa hans Bedding lige bag det gamle Lodshus, Lysthuset, og løb af i selve det gamle Aaløb. Afløbningsgildet hjemme var meget lystigt og Dhr. Skippere og Tømrere fik en Del under Vesten den

Aften. Hvor min Fader havde Navnet Isabel fra, har han aldrig villet ud med. Kaldte vi den i daglig Tale Isabella eller Ysabel, fik vi en Tilrettevisning. Han havde kun Sorger af den, og den forliste til sidst helt, hvor erindrer jeg ikke.

★

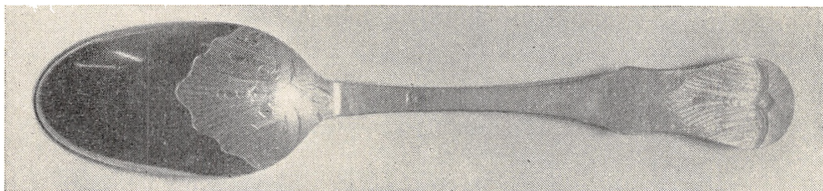
Familiebegravelsen findes paa den gamle Kirkegaard ved Frederiksport ved Muren ud til Skanderborgveien tæt ved det oprindelige gamle Lighus.

★

Den gamle Kjøbmandsgaard ligger endnu paa sin gamle Plads, men dens Indre er meget forandret. Der er levet mange glade og sorgfulde Dage i den, og dens oprindelige Beboere ere døde eller spredte over Lande. Mindet om den er vemodigt, men det lever endnu.

Kjøbenhavn, d. 4. Septbr. 1915.

R. Malling
Distriktsforstander.

Spiseske af sølv med rococogravure på bagsiden. På skaftets bagside er indprikket: RM MK 1799. Udført til købmand Rasmus Malling og hans hustru Margrethe Kaarsberg af guldsmeden Fr. Janus Creutzberg, hvis stempel den bærer. Et dusin af disse skeer ejes nu af lærerinde Lise Blache, en descendent af købmand Rasmus Malling.

KØBMANDSGÅRDENS SØLVTØJ OG PRETIOSA

6 Lysestager à 23	Lod Prøvesølv 138	Lod
2 dito runde - 25 ¹ / ₄	- 50 ¹ / ₂	-
2 dito ovale - 23 ¹ / ₂	- 47	-
1 Sukkerskaal 19	- 19	-
1 Kaffekande 40	- 40	-
1 Sølvkruus 69	- ordinaire Sølv 69	-

1 Flødepotte	12 ^{1/2}	Lod	ordinair Sølv	12 ^{1/2}	Lod
1 Thepotte	33	-	Prøvesølv	33	-
1 Krus med Sølvlaag	16	-	-	16	-
6 Spiseskeer	22	-	ordinair Sølv	22	-
2 dito	9 ^{1/2}	-	Prøvesølv	9 ^{1/2}	-
6 dito	24 ^{1/8}	-	ordinair Sølv	24 ^{1/8}	-
6 dito	22	-	-	23 ^{1/2}	-
6 dito	23 ^{1/2}	-	-	22	-
6 dito	22	-	-	22	-
4 dito	15	-	-	15	-
1 Potageskee	15	-	-	15	-
1 dito	13 ^{1/4}	-	-	13 ^{1/4}	-
1 dito	10 ^{3/4}	-	Prøvesølv	10 ^{3/4}	-
1 Jordbærskæe	8 ^{1/2}	-	ordinair Sølv	8 ^{1/2}	-
1 dito	5 ^{3/4}	-	Prøvesølv	5 ^{3/4}	-
1 Fiskeskee	7 ^{1/2}	-	ordinair Sølv	7 ^{1/2}	-
1 dito	8 ^{1/2}	-	-	8 ^{1/2}	-
1 dito	7 ^{1/2}	-	-	7 ^{1/2}	-
1 Kageskee	7 ^{1/2}	-	-	7 ^{1/2}	-
1 dito	7 ^{1/8}	-	Prøvesølv	7 ^{1/8}	-
1 Ragoutskee	4 ^{7/8}	-	ordinair Sølv	4 ^{7/8}	-
6 Dessertskeer	12 ^{3/4}	-	Prøvesølv	12 ^{3/4}	-
6 dito	12 ^{1/2}	-	-	12 ^{1/2}	-
6 Theskeer	6 ^{1/4}	-	ordinair Sølv	6 ^{1/4}	-
6 dito	6 ^{1/8}	-	-	6 ^{1/8}	-
6 dito	6 ^{5/8}	-	-	6 ^{5/8}	-
6 dito	6 ^{5/8}	-	-	6 ^{5/8}	-
4 dito	3 ^{3/4}	-	-	3 ^{3/4}	-
1 Thedaase	6 ^{1/4}	-	-	6 ^{1/4}	-
1 Sennepskande	9 ^{1/4}	-	-	9 ^{1/4}	-
1 dito taxeret til				8 ?	-
2 Sennepsskeer	1 ^{5/8}	-	-	1 ^{5/8}	-
1 Sukkertang	3 ^{5/8}	-	-	3 ^{5/8}	-
1 dito	3 ^{1/8}	-	-	3 ^{1/8}	-
1 dito	3 ^{1/8}	-	-	3 ^{1/8}	-
1 Flødeskee	2 ^{7/8}	-	-	2 ^{7/8}	-
1 Strøskee	3 ^{1/8}	-	Prøvesølv	3 ^{1/8}	-
1 dito	2 ^{1/2}	-	ordinair Sølv	2 ^{1/2}	-
1 dito	2 ^{3/4}	-	-	2 ^{3/4}	-
1 Thesi	1 ^{3/4}	-	Prøvesølv	1 ^{3/4}	-
1 dito	2 ^{1/4}	-	ordinair Sølv	2 ^{1/4}	-
1 dito	1	-	-	1	-
1 Peberbøsse	3 ^{7/8}	-	Prøvesølv	3 ^{7/8}	-
1 dito	4 ^{1/4}	-	ordinair Sølv	4 ^{1/4}	-
1 dito	2	-	-	2	-

1 Saltkar	3 ⁵ / ₈	Lod	Prøvesølv	3 ⁵ / ₈	Lod
1 dito	3 ⁵ / ₈	-	-	3 ⁵ / ₈	-
1 Punscheskee	4 ¹ / ₂	-	ordinair Sølv.....	4 ¹ / ₂	-
1 Kanelskee	3/4	-	Prøvesølv	3/4	-
2 Glassaltkar med Sølvkant				3 ?	-
2 Saltskeer	3/4	-		3/4	-
1 Punscheskee taxeret til.....				2 ?	-
3 Stykker Sølvtoi	6 ¹ / ₂	-		6 ¹ / ₂	-
1 Skrivetoi	16 ¹ / ₄	-		16 ¹ / ₄	-
3 Par Knive og Gafler.....	18 ¹ / ₂	-	ordinair Sølv.....	18 ¹ / ₂	-
3 dito	18 ³ / ₄	-	-	18 ³ / ₄	-
3 dito	18 ¹ / ₄	-	-	18 ¹ / ₄	-
3 dito	18	-	-	18	-
3 dito	18 ³ / ₄	-	-	18 ³ / ₄	-
3 dito	18 ³ / ₄	-	-	18 ³ / ₄	-
3 dito	18 ¹ / ₂	-	-	18 ¹ / ₂	-
3 dito	18 ³ / ₄	-	-	18 ³ / ₄	-
2 Sølvgafler	4 ⁷ / ₈	-	-	4 ⁷ / ₈	-
En Merskumspibe taxeret til				10	-

956 Lod

Den gamle Gaards Sølvtoi paa Auctionsbordet ved Auctionen efter min Faders Død. Dette Sølvtoi opbevaredes altid i det store Hjørneskab i hans Soveværelse paa 1. Sal; der opbevaredes tillige et kinesisk Skrin foret med rødt, hvori Husets Guldsager og Mønter og Medailler [blev gemt]. Der var i min Ungdom blandt andet: et Gulduhr med et stort G paa Bagsiden, [det] havde formodentlig tilhørt Familien Gersdorff (som jeg fik i Konfirmationsgave), et pragtfuldt Hals-smykke med stor Sløife af fint Guld, besat med hvide, uægte Stene med rød Bund og smaa Roser af Emaille. og Ørenringe med Berlokker, som svarede til Smykket. [Der var desuden] en Kjæde af massive Guldperler paa Snor, 2 Diamantbrystnaale — en stor og en lille — en stor Bævrenaal med Sølvstift til Haaret, besat med smaa Roser i Emaillporcelain og smaa kulørte Stene, en Vifte med Guldbeslag og Maleri, forestillende Frederik den Fjerde og Anna Sofie Reventlow dandsende (skrev sig formodentlig fra en Auction paa Clausholm efter hende), min Moders Gulduhr, en Landhusholdningsmedaille og flere mindre Medailler og Gulding. Landhusholdningsmedaillen fik jeg engang i 5te Klasse for udvist Flid. Efter min Faders Død fik jeg og Broder Christian³⁶ Diamantnaalene, Søster Thrine³⁷

det store Smykke og Bævrenaalen. Guldperlerne [blev] delt imellem Søstrene, de bleve senere til 2 Armbaad, Viften skulde blive liggende til Søster Mathilde,³⁸ der endnu var Barn dengang (1862). Det smukke Skrins Skjæbne kjender jeg ikke.

Endvidere [var der] en lang Halskjede med blanke og matte Led, som vistnok Søster Marie fik. Desuden ejede Huset et meget stort engelsk Fajance Spisestel, hvidt med brune, krusede Kanter og mærket med Faders og hans første Kones Initialer, et stort Thestel, hvidt med Forgyldning, de store Kopper med Portrait af Frederik den 6te, Glas- og Krystalskaale i rig Mængde og et Utal af Sengeklæder, Dækketøi og Lagener, Haandklæder etc.

Denne Beskrivelse endt 23. Septbr. 1915.

R. Malling

3. Districts-Distriktsforstander.

NOTER

- ¹ Rasmus Malling, søn af Niels Mortensen Malling (1717—1787) og Anna Marie Rasmusdatter Hasle (1736—1818), f. i Århus 19. 9. 1767, d. sstds. 18. 7. 1826, borgerskab som købmand 25. 8. 1794. Begravet på den gamle kirkegård (nu rådhusparken), på hans ligsten stod foruden de sædvanlige biografiske data:
Stands Taare ved den Frommes Hvilested,
Smil glade Haab igjennem Sorgen,
For Dyden lyser hist en salig Morgen,
En herlig Soel som aldrig skal gaa ned.
- ² Margrethe Pedersdatter Kaarsberg, enke efter købmand, kirkeværge ved domkirken Jens Andersen Schmidt, d. 56 år gammel 1806, begravet på Sct. Olufs kirkegård.
- ³ Poul Klitgaard, d. 1809 (velvilligt meddelt af overbibliotekar Sejr).
- ⁴ Christen Müller, vinhandler og kirkeværge. Ifølge gravstenen på Sct. Olufs kirkegård d. 58 år gammel 1805 (se Chr. Heilskov i Jy. Saml. 3, VI, 383—84). Indledningscitater er fra domkirkens kirkebog.
- ⁵ Niels Malling, f. 3. 8. 1809, d. 21. 7. 1862, borgerskab som købmand 1830. Søn af Rasmus Malling og hans anden Hustru Cecilia Maria Kaarsberg (f. 10. 12. 1776, d. 17. 4. 1841).
- ⁶ Mathilde Kierstine Linnemann, Niels Mallings tredie hustru, f. 11. 3. 1819, d. 25. 5. 1874. Hun blev gift med Niels Malling 1847.
- ⁷ John Gaarn Malling, f. 1845, d. 1897, ugift.
- ⁸ Andreas Malling, f. 25. 8. 1815, d. 22. 7. 1876. 24. 10. 1839 g. m. Karoline Gaarn (f. 18. 9. 1817, d. 2. 7. 1863).

- ⁹ Elisabeth Schmidt, f. 14. 5. 1783, d. 25. 10. 1866, datter af købmand Jens Andersen Schmidt og Margrethe Pedersdatter Kaarsberg.
- ¹⁰ Det har næppe været en bilæggerovn, men en vindovn af den slags, der beskrives længere fremme.
- ¹¹ En tilsvarende lukkemekanisme sidder nu på en yderdør ud til gården på forhuset og er muligt den samme som den her beskrevne. En noget lignende mekanisme er afbildet og omtalt i Knud Millech: *Ti Aars Gennemgang og Opmaaling af ældre københavnske Borgerhuse*. Hist. Medd. om Kbh. 3, III, 490—92.
- ¹² Polak var i ældre tid den almindelige betegnelse for en blandingdrik af forskellige spirituosa. Se f. eks. P. Eliassen: *Kolding*, Kolding 1910, 424.
- ¹³ Om Peter Kolds slægt se E. Juel Hansen: *Slægten Laurentin i Danmark*. Personalthist. Tidsskr. 11, I, 233—35.
- ¹⁴ Marie Kirstine Malling, f. 13. 5. 1838, d. 1. 8. 1919, g. m. maleren Chr. Vigilius Blache (f. 1. 2. 1838, d. 15. 3. 1920).
- ¹⁵ Maleren Knud Frederik Vilhelm Hannibal Melbye, f. 1824, d. 1881.
- ¹⁶ Om møbler som perlebordet og deres teknik se V. Thorlacius-Ussing: *Reventlowmuseet*, Pederstrup. Kunstmuseets Aarsskrift 1943, 24—26. Det her omtalte bord har sandsynligvis også været fra Braunschweig.
- ¹⁷ Gårdens udlænger er nu meget forandrede.
- ¹⁸ Rasmus Mallings moder var Jacobine Schmidt, f. 1. 1. 1814, d. 3. 1. 1841, gift 22. 7. 1834, datter af købmand Christen Larsen Schmidt og Maren Vissing Schmidt.
- ¹⁹ Anna Marie Rasmusdatter Hasle, døbt 12. 2. 1736, d. 16. 5. 1818, g. 19. 1. 1757 med Niels Mortensen Malling.
- ²⁰ Marschall's fabrik blev anlagt 1783.
- ²¹ Sandsynligvis Frederik Barlach, der tog borgerskab som slagtermester 28. 2. 1842 (velvilligt meddelt af Landsarkivet, Viborg).
- ²² Portrætmaleren Ole Magnus Rasch, f. 1806, d. 1842, søn af provst Fr. Rasch i Harridslev ved Randers og broder til Ulrikke Sophie Rasch, der var gift med Christen Bagge Frausing, hvis datter Cathrine Bagge Frausing (1807—33) var Niels Mallings første hustru. Om hende se »Den gamle By«s Aarbog 1936—37, 60.
- ²³ Lensbaron Holger Rosenkrantz har velvilligt oplyst, at uret nu findes i Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. Det er ifølge sin signatur udført af den kbh.ske urmager Peter Michael Abel (borgerskab 1747). Se Frederiksborgmuseets katalog 1943, nr. 4265, s. 212—13.
- ²⁴ Auktionholder, justitsråd C. P. Hertz, f. 1796, d. 1875.
- ²⁵ Sandsynligvis P. Fløjstrup, der tog borgerskab som snedkermester 5. 5. 1828. Hans bierhverv som retsvidne omtales i Rasm. Nielsen: *Fra det gamle Aarhus*, Aarhus 1902, 41.
- ²⁶ Det har næppe været litografier, men akvareller, som det almindeligt blev brugt.
- ²⁷ Niels Chr. Nyborg Lassen, f. 1812, d. 1857, 1839 adjunkt ved den videnskabelige Realskole, 1853—56 ved kathedralskolen (velvilligt meddelt af overbibliotekar Sejr).
- ²⁸ Muligvis Sophie Dorothea de Lichtenberg, f. 18. 8. 1814.
- ²⁹ Her tænkes på den båd, der brugtes til »Sluppen«, der endnu hver fastelavn kører gennem gaderne i Århus. Om »Sluppen« se Aarhus gennem Tiderne III, 321—23.
- ³⁰ Her findes et ulæseligt ord.
- ³¹ Der er tale om toldbodbygningen syd for svingbroen, der var i brug til 1868 og nu er nedrevet.

- ³² Mindegades port omtales allerede i »Aarhus-Tids-Fordriv Over Nickels Avantage ved Holme By den 19. Sept. 1721«:

Naar jeg ved Mindeporten er,
Jeg Tolden ikke sviger,
Om end jeg vilde, findes der,
Skam faae de ! Pose-Kiger,
Som raaber baade vild og blind,
Consumption og Cise:
Vil jeg i Byen komme ind,
Maa jeg mit Vognskriin viise.

- ³³ Knud Reddelien, f. 14. 9. 1806, d. 19. 6. 1861, overtog 1833 Aarhus Løveapotek efter sin fader. Han blev 1853 g. m. Petrea Dorthea Jacobine von Berger, f. 12. 2. 1813. Se E. Dam: Aarhus Løveapotek 1596—1896, Aarhus 1896, s. 70—71.
- ³⁴ Districtschirurg Ernst Peter Weis, f. 1776, d. 1845.
- ³⁵ Anton Chr. Kierulf, f. 1791, d. 1863, var fra 1841 indrulleringschef og overlods i Nørrejylland. Etatsråd Iver Frost, f. 1796, d. 1878, var amtsforvalter i Århus 1850—66 (velvilligt meddelt af overbibliotekar Sejr). Herman Amsinck, f. 1795, d. 1875, blev 24. 5. 1848 major.
- ³⁶ Chr. Lauritz Malling, f. 5. 11. 1839, d. 1927. Købmand i Århus, senere jernbaneassistent i Aalborg.
- ³⁷ Cathrine Marie Margrethe Malling, f. 15. 4. 1837, d. 17. 9. 1893.
- ³⁸ Ernestine Mathilde Malling, f. 24. 1. 1859, d. 8. 10. 1944.

AF MATHILDE MALLINGS ERINDRINGER

Distriktsforstander Rasmus Mallings erindringer suppleres af nogle optegnelser af hans halvsøster Mathilde Malling (f. 24. jan. 1859, d. 8. oktbr. 1944), en datter af Niels Malling og hans tredje hustru Mathilde Kierstine Linnemann (f. 11. marts 1819, d. 25. maj 1874). Hun var det sjette barn i dette ægteskab.

Hendes optegnelser ejes nu af hendes nevø, speditør C. G. Malling, Hellerup. Den største del af dem er nedskrevet 1914, men marts 1920 er der gjort nogle få tilføjelser. I modsætning til Rasmus Mallings erindringer giver de ikke en sammenhængende skildring, men en række anekdoter om de forskellige sider af livet i købmandsgården, de fleste af en så personlig karakter, at de kun har værdi for slægten. Nedenfor er der givet nogle uddrag, som udfylder det billede, Rasmus Malling har beskrevet.

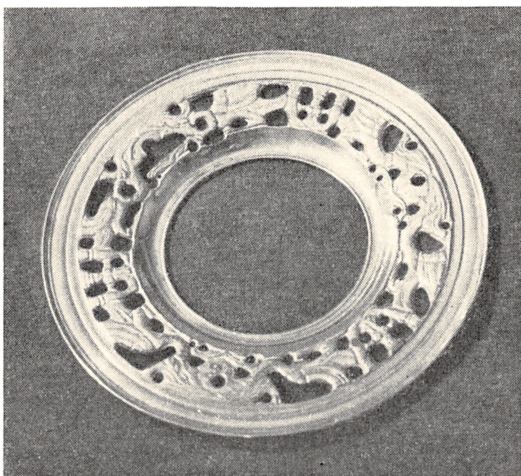
Frk. Mathilde Malling beskæftiger sig en del med gårdens skæbne efter faderens død 1862. Hun beretter, at de mange kornlofter og magasiner kort efter krigen 1864 blev lejet ud til kaserne. Om sommeren boede der 100 mand, om vinteren 35. For hver mand fik man 2 rdlr. om måneden, men til gengæld skulle der lægges sengetøj, lagner, håndklæder m. m. til. Det var begyndelsen til afviklingen af den store bedrift. Brænderiet blev nedlagt og købmandsforretningen lejet ud. I flere år boede familien i enkesædet Dynkarken 43, men til sidst flyttede den ind i længen fra 1795, der var bygget en del om, idet dagligstuen var delt i to rum.

Mathilde Mallings manuskript er aftrykt efter de samme regler som Rasmus Mallings. Det skyldes speditør C. G. Mallings velvilje, at nedenstående uddrag kan bringes. Optegnelserne er skrevet i et almindeligt hefte i kvartformat. Frk. Mathilde Malling gengiver dels sine egne indtryk, dels hvad hun har fået berettet af sine ældre søskende.

★

Da Fader [Niels Malling] var 20 Aar, stod han Æresvagt foran Hotel Royal sammen med en Ven, den unge Meulengracht. De stod i hele 6 Timer og ventede paa Frederik d. 6tes Ankomst. Da Kongen

Fadekrans af malm fra renaissance-
cen, tidligere i Mallings køb-
mandsgård, nu hos malermester
N. Chr. Blache, Vedbæk.

langt om længe kom, beklagede han den lange Ventetid og udtalte Ønsket om at vise de to høje unge Mænd, der havde staaet Vagt, en Opmærksomhed. Borgmesteren sagde, at det blev ikke let at glæde dem, da de begge var meget velstillede.

Kong Frederik d. 6te spurgte da Fader, om han havde et Ønske, som han kunde opfylde, hvortil Fader sagde: »Ja, Deres Majestæt, jeg vil gerne have Myndighedsbevilling.« Kongen udbrød: »Hvad? er saadan en Kæmpe ikke myndig? indgiv Deres Ansøgning, saa gaar den Sag i Orden.« Meulengracht ønskede, at Kongen vilde lægge et godt Ord ind for ham hos Faderen, saa denne gav ham Lov til at rejse til Udlandet. Det gjorde Kongen, og Meulengrachts Ønske blev opfyldt. Kongen slap jo billigt fra de Begunstigelser.

I den gamle Gaard var der altid et Par Køreheste foruden Faders Ridehest.

Christian¹ havde en stor Lyst til at faa sig en Ridetur. Men tage Ridehesten turde han ikke, saa trods Søren² Protest tog Christian en af Kørehestene og red ud.

Fader opdagede, at Hesten var borte; Søren kom i Forhør, og han maatte fortælle, hvem der var Synderen. Fader gik da rundt og laa-

sede alle tre Porte, tog Nøglerne til sig og afventede Synderens Hjemkomst.

Christian kom hjem og hørte, hvordan det stod til. Han fandt da paa, at den eneste Maade at faa Hesten i Stald paa, var at trække den gennem Køllestuen. Butiksdøren blev lukket op, og Hesten kom paa Plads, men Christian tog i en Hastighed Flugten og — gik paa Komedie! Ventetiden blev Fader lang; han gik jo med Nøglerne i Lommen, sikker paa, at Synderen ikke kunde slippe ind. Men da han kom ned i Stalden for at tale med Søren, blev han meget forundret ved at se Kørehesten paa Plads. Søren maatte atter give Forklaring; men Synderen var jo borte.

Faders Vrede har dog vel nok været svalet lidt den næste Dag.

Moder [Mathilde Kierstine, f. Linnemann, Niels Mallings tredje hustru] var uhyre rask i Tankegang og hurtig til at handle. Et Minde fra 1864 har gravet sig ind i min Hukommelse, saa jeg aldrig glemmer det.

Vi havde 100 Soldater i Indkvartering, men pludselig lød Trommen. Og da Moder hørte, at der stod danske Soldater paa Torvet, hvortil de ikke havde Kvarter, aabnede hun Døren til Bønderstuen (Folkestuen) og raabte til Kokkepigen om at sætte Vand over til Kaffe. »Thi«, sagde Mor, »jeg kommer tilbage med flere Soldater«. Regnen sivede ned; Moder fik Stortrøjen paa, og med mig i Skørtene travede hun op til St. Klemens Torv. Under nogle drivvaade Paraplyer sad nogle Mænd ved et Bord og skrev op, eftersom Folk kom og tilbød Kvarter.

Moder tilbød at tage 100 Mand til paa den Betingelse, at hun selv maatte gaa ned mellem Soldaterne og vælge.

Aldrig glemmer jeg det Syn! Moder gik mellem Soldaterne og valgte, og de Stakler stod vaade og trætte, og flere af Soldaterne sagde: »Frue! tag mig, tag mig!«

Hjem vandrede vi. Det var et større Optog, og det fyldte godt i den gamle Gaard. For os Børn var jo Indkvarteringen en stor Begivenhed, ja, en Fest, naar det var danske Soldater.

I den gamle Gaard vrimlede det af Dyr: Hunde, Katte, Kaniner, Faar, Høns, Ænder, Kalkuner, hvide Mus, ja, selv en Abekat; men den maa være afgaaet ved Døden inden min Tid. Men Sagnet fortæller, at naar den slap løs, var den hele Gadens Skræk, og de lukkede baade Vinduer og Døre for den. Abekatten fandt da ofte Udvej; thi en Gang gik den gennem Skorstenen og dumpede ned paa Ildstedet, da Madam Schmidt i [Dyngarken] No. 35 stod og lavede Middagsmad! Man havde den Gang aabne Skorstene.

En anden Gang gik Abekatten gennem et Tagvindue i No. 43; da boede der en Fru Lichtenberg. Abekatten rev alle Papirerne af hendes Syltekrukker og spiste, hvad den formaaede, hvorefter den efter Sigende lavede en Klat i hver Krukke!

En Dag kom der en Karl og søgte Plads hos Fader. Han undersøgte Skudsmaalsbogen, og Fader udrød da: »Du er 30 Aar og har allerede haft to Pladser! Den ene var Du i i 7 Aar, og i den anden har Du kun været i 6 Aar. Og saa er der tre Aar, jeg ikke kan se, hvor Du har været. Hvor var Du da?» Karlen svarede: »Da va' i Krig«. Fader fæstede Karlen; han har vel ment, at han var brugelig, trods hans mange Pladser.

Karlen hed Jens Peter Olsen Bov. Sidste Navn erhvervede han sig, da han var den første, der skød en Kanon af i Slaget ved Bov.

Jens Peter Olsen Bov var hos Fader i flere Aar. Hans Hjemstavn var Mols, og da der en Gang skulde aflægges et Besøg paa Klokkeholm, skulde Jens Bov med. Vognen, »Skraldageren«, en stor holstensk Vogn med tre Stole, stod forspændt ude i Gaarden i straalende Solskin, og den lange Køretur paa 6 Mil skulde nu gaa for sig. Kusken sad paa Forsædet, og Ernst kravlede op hos ham. Paa det næste Sæde tror Ernst, at Marie⁴ og Christian havde Plads, og paa bageste Sæde sad Thrine.⁵

Jens Bov stod stille og saa til. Ernst vilde nødig vige Pladsen hos Kusken, og Thrine udrød da: »Jens Bov, kom da op hos mig!« Men Jens svarede: »Næ, Tak! skal a' kjør' gal isat, saa ka' a' go!« Jens kom da op hos Kusken og Ernst. Sidde ved Siden af Kaptajns Datter, det fandt han sig ikke god nok til.

Tiderne skifter: jeg gad se den Karl, der ville finde nogen som helst Plads for fin eller for god til sig.

»Grevinden fra Starup«⁶ kaldtes en Bondekone; hun handlede i den gamle Gaard, og Vognen kørte altid ind hos os. Hvad hun hed, ved jeg ikke, men i Hjemmet gik hun altid under Navnet Grevinden. Om hun har faaet Navnet af Drengene grundet paa den Stads, Moder gjorde af hende, ved jeg ikke, men min Moders Kærlighed til hende har en Forhistorie.

Sagen var, at da Fader var død, sagde Moder en Dag til Grevinden og hendes Mand, Mikkel, at hun kunde godt have to Køer til paa Stald, da der var Bærme nok; men hun havde ikke selv Raad til at købe flere. Dagen efter kom Mikkel trækkende med to Køer og sagde, at dem maatte Moder beholde om Vinteren. Bevis ønskede de ikke. Moder blev rørt og gjorde Mikkel opmærksom paa, at dersom hun nu døde, mistede han jo Køerne. »Ja«, svarede Mikkel, »men saa bliver det jo Deres Børn, der faar dem. Os vil det Tab nu ikke gøre fattige«.

Moder glemte aldrig det Træk. Mikkel kom ikke saa ofte, men Grevinden var en sikker Gæst. Hun elskede Suppe, og hvad i Verden der end var bestemt til Middagsmad, saa kom Suppegryden paa, naar Grevinden kom. Hun elskede ogsaa Gaasefedt, men kun Flommen. Saa det vidste vi paa Forhaand, at naar en Gaas kom tilhuse i det gamle Hjem, kørte Grevinden altid til Starup med Flommen.

En Middag, Grevinden spiste Suppe hos os, var der en Herre ved Bordet, som sad og rakkede ned paa Købmandsstanden. Moder sagde intet; men Grevinden spurgte ham, om han ikke selv var Købmands-søn. Det kunde han nu ikke fragaa, og Grevinden udbrød da: »Det er min Sæl en skidt Fovl, der skidder i sin egen Rede!« — Den Salve var dog os Børn for meget. Vi brast i Latter; end ikke Moders advarende Blik nyttede stort.

Efter Faders Død blev der forandret en Del i den gamle Gaard. Opgangen til Soveværelserne og Børneværelserne havde hidtil været i Køllestuen. Trappen og Klosettet blev nu fjernet, og der blev deraf

lavet et lille Værelse over Butiksdøren til Gaarden. Værelset blev af Drengene benyttet til at ryge Tobak i. Som Følge deraf gik det altid under Benævnelsen Rygesalen trods det, at »Salen« var meget lille. Men Tobaksrøg var der efter en større Maalestok!

NOTER

- ¹ Christian Lauritz Malling, f. 5. nov. 1839, d. 1927, søn af Niels Malling og hans anden hustru Jacobine Schmidt.
- ² Gårdens kusk Søren Harpung.
- ³ Ernst Malling, f. 13. jan. 1854, d. 30. marts 1922, søn af Niels Malling og hans tredie hustru Mathilde Linnemann.
- ⁴ Marie Malling, f. 13. maj 1838, d. 1. aug. 1919, datter af Niels Malling og hans anden hustru, gift med prof. Chr. Blache.
- ⁵ Cathrine Malling, f. 15. april 1837, d. 17. septbr. 1893 i København, datter af Niels Malling og hans anden hustru.
- ⁶ Starup er en lille landsby i Malling sogn, Ning hrd.

GAVELISTE 1953

(Hvor intet bynavn er anført, er adressen Århus)

- 2 kvindehuer fra Haderslev amt, den ene fuldt komplet og med sin gamle opsætning, mønsterstrikkede vanter m. m. m. Fabrikant, mag. scient., cand. pharm. Chr. F. Petri, Vanløse.
- Lille hjemmevævet dug. Lærerinde, frk. Edith Henningsen, Marselisboulevard 123.
- Mantille ca. 1850. Stentrykker Chr. Olsen, Graven 23.
- Hvidsømsbort. Fru Landsretssagfører Lyngbye, Risskov.
- Guldbroche, -sjalsnål og hårsmykker. Testamentarisk gave fra fru Hanne Mette Munk, Langelandsgade 219.
- Mønstervævede damestrømper, ca. 1830-40. Sekretær, cand. jur. Torben Holck Colting, Knabrostræde 11-13, København.
- Stanglorgnet, parasol og natkappe (1872). Frk. Harriet Nielsen, Rosensgade, Vejen.
- Kjolenederdel m. m. Frk. Nora Andresen, Ry.
- Hårabånd og schweizerklude. Fru Kirsten Nørregaard, V. Ringgade 68.
- Silkeforklæde, selskabskjole m. m. Fru Inger Marie Jensen, Åbyhøj.
- Broderet herrevest, 1840-60. Fru Ingeborg Rosenstand, Ribe.
- Brudeforklæde ca. 1830, kniplings-korsklæder, dukkehoveder og simple børnesmykker. Frk. Laura Alstrup, Østbanegade 1.
- Kolorerede modeblade, 1867-1910. Sønderborg museum v/ inspektør Raben.
- Brudekjole 1900. Dommerfuldmægtig Steen Fischer, Viborgvej 16.
- To negligékapper. Fru Grete Skov.
- Håndvævede servietter. Frk. Anna Hermansen, Maribo.
- Brevmappe, silhouet m. m. Fru Frida Bischoff, Borggade 9.
- Hvide skuldertørklæder, kristentøj, kvindetrøje af kalamank (groft tofarvet ulddamask) m. m. Toldpakhusmester N. C. Borup Nielsen, Dr. Margrethesvej 15.
- Broderet lommestørklæde. Frk. Helene Nielsen, Ågade 17, Aalborg.
- Navneklud 1862. Fru Caroline Nielsen, Thunøgade 17.
- Antimakassar til sofaryg. Frk. M. Schultz, Dalgas Avenue 5.
- Komplet kvinde-hovedtøj (opsat i gammel tid) fra Randers amt. Frk. Anna Margrethe Hoppe, Store Møllevej 32, København.
- Julemærkeplakat, kulkasse, postsager. Hr. postmester Emborg.
- Lommeur. Fru K. M. Olesen, Sct. Paulsgade 16.
- 1 avis. Hr. telegrafkontrolør C. A. A. Fryd, Aalborggade 25.
- Bøger. Biblioteksassistent fru Rossel.
- Såmaskine. Hr. gartner E. Hansen, Humlehøj, Sønderborg.
- Forlædegevær. Hr. togfører Erik Hvolbye, Grumstolvej 2, Højbjerg.
- Tryksager fra »Landsudstillingen 1909«. Hr. boksforvalter Georg Petersen, Aarhus Privatbank.
- Flødepotte af brogetmalet, københavnsk porcelæn. Hr. antikvitethandler Wohlert Jørgensen.
- Optegnelser. Hr. stadsgartner Sandberg.

Fotografier, diverse planer og optegnelser. Hr. overgartner Aage Soelberg, Rugbakkevej 16.

Spinderok udført som svendestykke. Fru Else Wehrmann Jørgensen, Nordre Banevej 23, Hillerød.

Cigarklipper. Sparekassen for Nyborg By og Omegn, Nyborg.
2 bøger. Hr. pakmester Karl Eriksen og hustru.

3 fotografiapparater, diverse tilbehør, fotografier m. v. Fru Kirstine Møller, Hjortensgade 58.

6 bordknive med elfenbensskafter. Fru overingeniør Conrad Krag, Skansepalæet 4. Garnvinde m. m. Hr. kunstdrejermester Johs. Blinkenberg, Chr. Wærumsgade 23. Cykellygte. Hr. cykelhandler Lauridsen, Saltholmsgade 30.

Stentøjskrukke, mæltønde m. v. Fru konsulinde Karen Wright, Stengade, Helsingør.

Jernbeslag. Hr. apoteker Dannesboe Andersen, København.

Sølvhylster. Hr. grosserer J. P. Steffensen, Molsgade 2.

Maleri af Varna mølle. Fru Ida Vestesen, Høyrupsallé 25, Hellerup.

Messingplade. Hr. William Hansen, Jægergårdsgade 104.

Posementprøver. Hr. fabrikant Johs. Ellebye, Dronningenstværgade 30, Kbhvn.

Posementprøver. Frk. Valborg Nielsen, Fåborggade 1.

Notesbog af skildpadde. Fru Gern, Moesgaard.

Stolpeskab, standur, mahognispejl, sølvskål udført i Helsingør 1736, 2 sølvkage-spader, sølvbøger m. m. Testamentarisk gave fra fru Hanne Mette Munk, Langelandsgade 219.

Standur, postlade. Postkontoret, Randers.

Gouache, daguerreotypi. Fru Maren Jensen, Valdemarsgade.

3 toddyskeer. Hr. Carlo Christensen, Ringkøbingvej 16.

Hegle fra 1787 m. v. Hr. gårdejer Karl Rasmussen, Ølstedgaard.

Kridtpibefragmenter fra Rømers fabrik. Nørresundby kommunebibliotek, Nørresundby.

En samling danske mønter. Hr. S. K. T. Skov, Skovvangsvej 219.

3 mønstertegninger til posementmagersvendestykke, 1 mønsteropsætning. Fru Carla Willumsen, Virumsgade 23, Kgs. Lyngby.

En stor samling af K. Ketelsens Århusbilleder. Hr. apoteker, dr. pharm. M. N. Reimers, Løveapoteket.

Århusbillede. Hr. kunsthandler A. Mikkelsen, Bruunsbro 9.

Soldaterbarberkniv fra 1848, 2 bøger. Hr. Jens Frantz Jensen, Hasselager station.

Tommestok. Hr. Chr. Nissen, Hjerting pr. Rødding.

Drilbor. Hr. cykelhandler Hansen, Studsgade 64.

4 fotografier. Cigarforretningen »Million«, Vestergade 1.

Thomas Funders signet. Frk. Gyrithe Müller, Nørrebrogade 63, København.

Grøn krystalskål på sølvfod, løbbunden hattekurv. Hr. arkitekt m. a. a. Otto Langballe, Tøxensvej 19, Køge.

Elmetræschatol, hollandsk fajanceterrin m. m. Testamentarisk gave fra fru Nathalie Rosaline Andrea Bonnesen, Maren Hemmingsvej 11, Aalborg.

Tømrersvendestykke m. svendebrev og sølvmedaille. Fru arkitekt Thestrup, Brande 2 stolestader. Depositum fra Alrø kirke.

Træskål. 6 stamper m. v. Hr. guldsmed Petersen, Mejlgade.

Jordfundet øksehovede. Hr. professor Glob.

Pibe, briller m. v. Hr. fhv. stationsforstander Peder Jensen Pedersen, Grindsted.

2 stolestader, 2 jernlysekroner, 2 blyplader m. v. Depositum af Dallerup kirke.

1 brev knappenåle. Erhvervsarkivet.

Maleri af landevejen fra »Spanien« til Marselisborg. Frk. Ingeborg Tegner, Rosenhuset, Troense.

Skibstømmerhøvl. Hr. Carl Overby, Fuglebakkevej 76.

Nøglekrog. Hr. snedkermester Itzke, Nørreport 12, Aabenraa.

Profiljern, boremaskine. Hr. finmekaniker Hattmann, Slotsgade 24, Aabenraa.
 Udhængsskilt for en optiker. Hr. urmager, guldsmed I. S. Rasmussen, Vestergade 79, Odense.

Et par briller fra 1749, lommeur af Kjeld Jensen, brillefederal med briller fra 1716, 2 plader til kobberstik, urskivekliché, et par briller i fiskeformet federal, vægur af J. Johannsen, Casmusdam, guldlommeur af Isac Berger, lygteur af Gottfried Heinrich Klein, guldlommeur af Pierré Charlo. Urmagerens komité.

Presse og kværn til frugtvin, kniv til spunser. Fa. Jens Dynesens eftf., Skolegade 21.

Skipper Creutzbergs papirer, notater. Hr. fhv. statslods Gruelund, Yrsavej 11, Randers.

Cigarmagerblok. Hr. cigarmagermester Jensen, Schmalfelds tobaksfabrik.

Spadserestok. Hr. Sigf. Gustav Pedersen, Sdr. Ringgade 50.

Vinflaske. Hr. Hartvig Jensen, Fyengsgade 30.

Taffelur, mahognispejl, sybord, fotografier m. v. Testamentarisk gave fra spillelærerinde frk. Dagmar Klara Maria Herskind, Nørrebrogade 14.

Bordkort m. m. Hr. direktør Einar Secher, Frederiksgade 12, København.

Lysekiste. Hr. konservator Peter Bang Termansen.

Pengeseddel. Hr. Børge Jørgensen, Hallssti 37.

Manglebræt. Hr. dommerfuldmægtig Steen Fischer, Viborgvej 16.

Krydderivægt, proptrækker. Hr. sognefoged Chr. Bøgh, Hjørdkær st.

Jordfund, porcelænslodder. Hr. snedkermester Th. Rasmussen.

Mahognikonsol. Museumssekretær frk. Erna Lorenzen.

Kuffert, servietpresse m. v. Gave fra dødsboet efter fru oberstinde Agnes Bay, Risskov.

Prøver på posementmagerarbejde. Hr. fabrikant Asger Sommer, Gothersgade 27, København.

Fotografi. Fru Prip Pedersen, »Den gamle By«.

Diverse inventar til posthuset. Postvæsenets materialdepot ved hr. postm. Emborg.

Wienerstol, dukkestel. Fru læge Anders Ibsen, Sønder allé 5.

Skrivebord. Hr. postmester Bjerregaard, Struer.

Sparebøsse m. v. Hr. kontorchef J. Baadsgaard, Aarhus Privatbank.

Chatol med tredelt opsats. Fru Sjelle, Gl. Munkegade 15.

Dele af et malersvendestykke m. v. Hr. malersvend S. H. Bendstrup, Høegh Guldbergsgade 99 A.

Maleri af Århus. Hr. ingeniør Jens v. Bülow, Bredsten hvilehjem, Vejle.

Fotografi. Hr. godsforvalter G. Høilund-Carlsen, Gunneruplund, Skovvangsvej 184.

Diverse blanketter m. v. Hr. telegrafbestyrer Schmidt.

Et bind cirkulærer m. v. Hr. jernbanepostmester O. E. Rasmussen, Fredericia.

Hængelampe. Nørre-Aaby postkontor ved hr. postmester Emborg.

Topundslod. Mariager postkontor ved hr. postmester Emborø.

Klovsav, høvl. Hr. tømremester A. P. Pedersen, Rønde.

Farvelagt litografi. Skandinavisk Antiquariat, Sølgade 38, København.

Sandhus af malm. Hr. brevsamler Nielsen, Lisbjerg, ved hr. postmester Emborg.

2 signeter. Fru G. Erlykke, Antik-Boden, Åboulevarden 27.

Postmester Holbølls luth. Fru Vibeke Ljungdahl, Amager Strandvej 426, Kbhvn.

Skræddermål. Hr. skræddermester Frandsen-Petersen.

Bogskab, barnestol m. v. Frk. Kaja Thomsen, Ole Rømersgade 100.

Dukke. Frk. Sophie Kvistgaard.

2 poststempler. Hr. fabrikant Engel, Haderslev.

Lommeur fra Nimtofte. Hr. gartner Bjerregaard, Botanisk have.

Skomagerværktøj. Hr. bibliotekar Frandsen, Nordvestpassagen 26.

3 fancefigurer. Arvingerne efter frk. K. Christiansen. Hvilehjemmet, Stoutrup.

Stativ til en skomagerkugle, nøgle. Hr. maskinm. D. Damm Callesen, Forstallé 68, Aabenraa.

Urmagerlampe. Hr. arbejdsmand Axel Elmose, Sejrogade 11.
Papirkurv. Hr. antikvitethandler Aage Becker, Naboløs, København.
Svendebrev, vandrebo. Hr. Hans Jensen, Læsøgade 6, Horsens.
Portræt af postmester Federspiel. Fru Kornelius Hansen, Banegårdsplads 8.
Tapetsertejninger. Hr. tapetserer Ejner Duus, Kronprinsessegade 8, København.
Forladegevær. Hr. Poul Rasmussen Meier, Mundelstrup.
Mahognikommode m. v. Hr. rådhusforvalter August Hansen.
Diverse optegnelser m. v. Hr. cykelhandler Smidt-Madsen, Kjellerup.
Ligvogn. Århus skipperlaug ved hr. havnefoged Sandemose.
Himmelseng, bordfod, kærne m. v. Hr. gårdejer Anders Sørensen, Høver.
Bøger. Hr. cand. pharm. Viggo Rasmussen, Åboulevarden 98.
Stueorgel. Hr. kunsthandler Aksel Dam.
Prøvebøger m. m. Direktør Brahe-Christensen, Tekstilfabrikantforeningen, Kbhvn.
Brødmaskine. Fru Helga Sørensen, Havnegade 42.
2 indrammede kobberstik. Tekstilfabrikantforeningen, København.
Pibehovede med beslag. Hr. postmester C. Klitgaard, Hjørring.
Postkvitteringsbog m. m. Fru Agnete Friis Kjær, Bakkeallé 6, Åbyhøj.
Hængeskab. Hr. købmand A. Østergaard Nielsen, Thorvaldsensgade 13.
Hudetang. A/S Carl Flachs Garverier, Fiskergade 51.
2 urværker. Hr. urmagermester A. Hoffman, Borgergade 17, Aalborg.
Tandhjul til væddeløbscykel. Hr. repræsentant Ove Løyché, Egholmsvej 3, Randers.
4 lodder. Hr. købmand Vald. Bertelsen, Hospitalsgade 6, Horsens.
Lille spindelur. Hr. urmager Erland Erlandsen, Victoriagade, København.
Fotografier. Hr. bødkeremester Poul Christensen, Sjællandsgade 61.
Stålblokke til visitkort m. m. Hr. læge Sardemann.
Udhængsskilt. Hr. glarmester Chr. Larsen, Amaliegade.

DRIFTSREGNSKAB FOR TIDEN

INDTÆGTER:

Entréindtægter			38.995,80
Salg af tryksager			12.286,31
Kontingent, »Den gamle By's venner«	6.447,00		
÷ udgifter ved incassationen	215,10		6.231,90
Lejeindtægt af restauranten	9.285,29		
÷ skatter og afgifter	1.451,52		
Reparation og vedligeholdelse	3.026,19	4.477,71	4.807,58
Offentlige tilskud:			
Staten	60.000,00		
Århus kommune, ordinært tilskud	65.000,00		
Århus kommune, ekstraordinært tilskud	1.365,05		
Andre kommuner	1.450,00		
Århus amt	500,00	128.315,05	
Renter			152,64
Diverse indtægter:			500,00
Beholdninger med bundne formål:			
Saldo 1. april 1952	66.044,61		
+ gaver og tilskud	72.819,22		
Renter	1.807,32		
		140.671,15	
÷ afholdte udgifter	34.835,77		
Beholdninger 31. marts 1953	105.835,38	140.671,15	0,00
Underskud			18.541,71
			Kr. 209.830,99

1. APRIL 1952—31. MARTS 1953

UDGIFTER:

Diverse driftsudgifter:		
Varme og lys	6.080,77	
Rejser og repræsentation	933,73	
Kontorartikler	926,51	
Telefon og porto	647,94	
Kontingenter	252,54	
Fotoarbejde	670,71	
Revision	200,00	
Forsikring m. v.	9.380,55	
Vandafgift	304,13	
Rengøringsartikler	398,11	
Fragt og kørsel	426,12	
Trykning af årbogen	4.143,09	
Diverse	239,98	24.604,18
	<hr/>	
Lønninger	152.405,32	
÷ tilskud fra arbejdsministeriet	13.830,65	138.574,67
	<hr/>	
Reparation og vedligeholdelse af bygninger m. v.		29.045,39
Køb af tryksager m. v. til videresalg		5.500,03
Køb af museumsgenstande	3.634,00	
÷ tilskud	1.817,65	1.816,35
	<hr/>	
		<hr/>
		199.540,62
+ kreditorer 31. marts 1953		40.290,37
		<hr/>
		239.830,99
÷ kreditorer 31. marts 1952		30.000,00
	<hr/>	
		<hr/>
		Kr. 209.830,99

STATUS PR. 1. APRIL 1953

AKTIVER:

Kassebeholdning	837,30	
Indestående på postgiro	726,38	
Beholdning med bundne formål	105.835,38	
Kapitalkonto:		
Underskudssaldo fra forrige år	26.455,07	
+ driftsunderskud for 1952/53	18.541,71	44.996,78
		K.r. 152.395,84

PASSIVER:

Diverse kreditorer	40.290,37	
Kasse-kredit konto	6.270,09	
Beholdninger med bundne formål	105.835,38	
		K.r. 152.395,84

For købstadmuseet »Den gamle By«

A. Kier,
kasserer.

Foranstående regnskab er overensstemmende med det for købstadmuseet »Den gamle By« førte bogholderi, som vi har revideret.

Under revisionen blev der den 27. maj 1953 foretaget et kasse- og beholdnings-eftersyn, der ikke gav anledning til bemærkninger.

Værdien af museets bygninger og samlinger er ikke aktiveret.

Under diverse kreditorer er ikke medregnet kreditorer for udgifter, der skal afholdes af beholdninger med bundne formål.

Århus, den 20. juni 1953.

REVISIONSKONTORET I AARHUS

Aktieselskab.

H. Poulsen,
statsaut. revisor.

Svend Eriksen.

BESTYRELSE / TILLIDSMÆND / ARKITEKTER
PERSONALE pr. 31. december 1953.

BESTYRELSE:

Landsretssagfører *C. Holst-Knudsen*, formand.

Direktør for Nationalmuseet, prof., dr. phil. *Johns Brøndsted*.

Professor, dr. phil. *Troels Fink*.

Direktør *N. Geertsen*.

Tømrer, formand *Thorvald Jensen*.

Direktør *Axel Kier*, kasserer.

Borgmester *S. Unmack Larsen*.

Departementschef i undervisningsministeriet *Alb. Michelsen*.

Rådmand *J. C. Sørensen*.

MUSEETS UDENBYS TILLIDSMÆND:

Overlærer *Johns Christophersen*, Museet »Den gamle Gaard«, Faaborg.

Apoteker *C. J. M. Dannesboe Andersen*, København.

Tandlæge *Holger Friis*, Fm. f. Vendsyssels hist. Museum, Hjørring.

Landinspektør *S. Jungersen*, Fm. f. Lolland-Falsters Stiftsmuseum,
Maribo.

Overlæge *Johns Kjølbye*, Museet på Koldinghus.

Museumsdirektør *Knud Klem*, Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg.

Museumsinspektør *Peter Riismøller*, Aalborg historiske Museum.

Sparekassedirektør *V. Woll*, Kerteminde.

ARKITEKTER:

Hans Henrik Engqvist, M.A.A., Kongens Lyngby.

Aksel Skov, M.A.A., Århus.

PERSONALE:

Direktør: Dr. phil. *Helge Søgaard* (1. august 1931).

Inspektør: Fru *Petra Julie Holm* (1. maj 1921).

—: cand. jur. *Chr. Tvede Waagepetersen* (22. september 1949).

Konservator: *Peter Bang Termansen* (1. januar 1933).

Museumssekretær: *Erna Lorenzen* (15. september 1935).

Kontorassistent: *Karen Juul* (1. januar 1949).

Kustode: *Søren Simonsen* (28. oktober 1928).

INDHOLD

	Side
Årsberetning 1953.....	5
<i>Axel V. Nielsen</i> : Soluret — den sollyse dags tidsmåler	16
Købmandsgården Dynkarken 39—41, Århus.....	53
Gaver 1953	96
Regnskab 1952—53	100
Bestyrelse / tillidsmænd / arkitekter / personale pr. 31. december 1953	103

Peter Holm:

Den gamle By i Aarhus

fra Borgmestergaard
til Købstadmuseum 1909-1945

276 sider med over 150 illustrationer

Pris 25 kr.

Indtægten går ubeskåret til *Peter Holms Mindefond*,
hvis midler skal anvendes til gavn for »Den gamle By«

Museets kontor modtager bestilling

*Tidligere udkomne skrifter kan købes til følgende
pris af »Den gamle Bys Venner« ved henvendelse til kontoret*

Årbøger 1934-52

à 4 kr. pr. årgang

»Den gamle By«s Billedbog

7. opl., 1948 (36 s.) 2 kr.

Visbys Akvareller 1937

(10 s.) 2 kr.

De øvrige publikationer fra museet er udsolgt